T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNDE DİNİ BAŞA ÇIKMA

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

MÜNEVVER KARATAŞ

İstanbul, 2018

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNDE DİNİ BAŞA ÇIKMA

Yüksek Lisans Tezi

MÜNEVVER KARATAŞ

Danışmanı: Prof. Dr. ALİ AYTEN

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN PSİKOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Münevver Karataş'nın GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNDE DİNİ BAŞA ÇIKMA adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 24.05.2018 tarih ve 2018-15/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 11/06/2018

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ALİ AYTEN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. MEHMET FATİH AYSAN	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Münevver Karataş
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Din Psikolojisi
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali Ayten
Tez Türü : Yüksek Lisans
Anahtar Kelimeler : Engellilik, Görme Engellilik, İmtihan, Tanrı Tasavvuru, Dini Başa Çıkma, Dini Anlamlandırma, Manevi Bakım

ÖZET

GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNDE DİNİ BAŞA ÇIKMA

Görme engellilik durumu, doğumla ya da sonradan hastalık, kaza vb. sonucu meydana gelen fiziksel ve duyumsal bir bozukluktur. Görme engelli bireyde, doğumsal ya da küçük yaşta çeşitli hastalıklar yüzünden meydana gelmişse; ebeveynler bu süreçte çocuğunun en büyük destekleyicisi konumundadır. Bu nedenle anne ve babalar görme engelli çocuklarının bir anlamda "gözü" olmaktadır. Bu zorlu süreçte anne baba anlam arayışına girmekte ve "başıma gelen bu durumun benim için anla mı ne?" sorusunu sormaktadır. Engellilik gibi zorluklarla başa çıkma sürecinde, bireyler zaman zaman sahip olduğu inanç sisteminden faydalanma eğiliminde olabilir. Bu çalışmada, görme engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşadıkları süreci tanımlama, anlamlandırma ve güçlüklerle baş etmede kullanmış oldukları dini başa çıkma yöntemleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ailelerin bu durumu anlamlandırırken, pozitif başa çıkma mekanizmalarından "imtihan, kader, görev" olarak algılamanın yanı sıra negatif başa çıkma mekanizması olan "cezalandırılma, olumsuza yorma" gibi algılara da yer verdikleri tespit edilmiştir. Aileler başa çıkma sürecinde dini ritüellere daha sık başvurmuşlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse araştırmada, dini inanç ve yaklaşımın engellilikle başa çıkmada pozitif bir katkısının olduğu görülmüştür.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Münevver Karataş

Field : Philosophy and Religion Sciences

Programme : Psychology of Religion

Supervisor : Prof. Dr. Ali Ayten

Degree Awarded and Date : Master- May 2018

Keywords : Disability , God Representations, Religious Coping, Religious Meaning, Spiritual Care, Relipious Courselling

RELIGIOUS COPING IN THE PARENTS WITH VISUALLY DISABLED CHILDREN

Visual disability is the type of sensory physical disorder present at or near birth (congenital) or caused later in life by illness or accident. In the cases, when visual disability is congenital or acquired in the early childhood because of various illnesses; the child's parents take over the supporting of the child. Therefore, mother and father become "the eyes" of the child with visual disability. Often parents of the visually disabled children seek for the meaning of the situation they are in, and ask the question: "What is the point of my child's disability?" To cope with everyday difficulties, individuals tend to seek for the help of the spiritual practices they believe in.

This research attempts to define some religious coping strategies referred by the parents of the visually disabled children in order to define the process, assign meaning to it, and to cope with the challenges of the situation they go through. While trying to make sense of the situation, sometimes parents of the visually disabled children refer to the positive coping strategies defining their situtaion as a 'test', a 'destiny', or an 'obligation', and less often referring to some negative perceptions such as 'punishment'. Moreover, within the coping process families start referring to the religious practices more often. This research shows some positive contributions of the faith and practicing religion on the process of coping with disability.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ 2
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ 5
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE SÜRECİ 6
4. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR..... 7

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAM VE TANIMLAR

1. ENGELLİLİK VE DİN 9
1.2. Engellilik..... 9
1.2.1. Engellilik Tanımı 9
1.2.2. Algılamaya Bağlı Engellilik Durumu 10
1.3. Görme Engellilik..... 11
1.3.1. Görme Engellilik Tanımı ve Nedenleri..... 11
1.3.2. Görme Engelli Çocukların Başlıca Özellikleri 12
1.4. Görme Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Stres ve Stres Faktörleri …… 15
1.4.1. Stres Kavramı 15
1.4.2. Engelli Ailelerin Stres Faktörleri 16
1.4.3. Engelli Ailelerin Yaşadığı Sorunlar..... 17
1.5. Tarihsel Süreçte Dinlerin Engellilere Bakışı 19
1.5.1.Tarih Öncesi Çağlarda Engelliliğe Bakış……19
1.5.2. Yahudilik'te Engellilik..... 21
1.5.3. Hristiyanlık'ta Engellilik..... 22
1.5.4. İslam'da Engellilik..... 24
2.BAŞA ÇIKMA VE DİNİ BAŞA ÇIKMA 25
2.1. Başa Çıkma 25
2.2. Dini Başa Çıkma..... 27

3.MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK 30

3.1. Maneviyat 31

3.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik 31

İKİNCİ BÖLÜ33

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

ARAŞTIRMA: BULGULAR VE DEĞERLENDİRME……..33

1.DEMOKRAFİK ÖZELLİKLER 34

2.GÖRME ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN YAŞADIĞI VE HİSSETTİKLERİ İLK TEPKİLER 38

2.1. İnkar 39

2.2. Üzüntü 40

2.3. İsyan 41

2.4. Soğukkanlılık 42

2.5. Şok ……..42

2.6. Çaresizlik 43

3.GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLARIN AİLELERİNDE, ÇOCUKLARININ GÖRME ENGELLİLİK DURUMLARINI ANLAMLANDIRMA VE AÇIKLAMA BİÇİMLERİ 44

3.1. Anlam ve Hayatın Anlamı 45

3.2. Anlamlandırmada Dini Atıf 45

3.2.1. Kader 46

3.2.2. İmtihan 48

3.2.3. Görev 50

3.2.4. Ceza 51

3.2.5. Ödül 54

3.2.6. Hiçbir Dini Anlam Atfetmeyenler 55

3.3. İnancın Başa Çıkmadaki Rolü 56

4.GÖRME ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN DESTEK ALMA DURUMLARI 58

5.DİNİ DUYGU VE DÜŞÜNCELERDE DEĞİŞİKLİK 61

6.DİNİ BAŞA ÇIKMA UNSURLARI VE ETKİNLİKLERİ 62

6.1. Dua. 63
6.2. Şükür 65
6.3. Yardımseverlik 67
6.4. Manevi olgunlaşma 68
6.5. Kutsal Mekân ve Dini Önder Ziyaretleri 70
6.6. Bibliyoterapi 74
7.HAYAT MEMNUNİYETİ 77
8.SOSYAL YARDIMLAŞMA VE KİMLİK DESTEKLEME 82
SONUÇ 86
ÖNERİLER 88
KAYNAKÇA 89

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo:1 Araştırmaya Katılanların Cinsiyet Oranı 27

Tablo:2 Araştırmaya Katılanların Yaş Durumu 28

Tablo:3 Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumu.....28

Tablo:4 Araştırmaya Katılanların Mesleki Durumları.....29

Tablo: 5 Araştırmaya Katılanların Sosyal Ekonomik Durumu.....29

Tablo:6 Çocukların Cinsiyet Oranı.....30

Tablo:7 Çocukların Yaş Durumu.....30

Tablo:8 Görme Engelli Çocukların Engellilik Oranları.....30

Tablo:9 Görme Engellilik Tanısı Konulduktan Sonra İlk Duygusal Tepkiler...32

Tablo:10 Görme Engelliliği Algılama ve Anlamlandırmada Dini Referanslı Kavramlar.....39

Tablo:11 Anlamlandırma Sürecinde Kimden ve Nerelerden Destek Aldınız...51

Tablo:12 Dini Duygu ve Düşüncelerinizde Değişiklik Oldu mu?.....54

Tablo:13 Kutsal Mekan ve ya Türbe Ziyaretlerinde Bulunma Durumu.....63

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
N	: Katılımcı Sayısı
s	: sayfa
ss	: sayfa sayısı
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

ÖNSÖZ

Anne ve baba olmak, kendi neslinin devamını sağlamak dünyada var olan canlıların en önemli yaratılış özelliğidir. Her canlı gibi insanlar da kendinden sonra gelen neslin en güzel, en akıllı, en sağlıklı olmasını ister. Anne baba için de engelli bir çocuğa sahip olmak ilk etapta geriye dönülmez, onarılması güç ve yaşamdaki olumsuzlukları tetikleyebilecek bir durum olarak algılanır. Bilimsel ve tıbbi yöntemler bu durumlarla başa çıkmada yetersiz kaldığında birey manevi\dini ve kültürel başa çıkma modellerine yönelecektir.

Dini\manevi inançlar ve ritüeller, yaşama dair sunduğu başa çıkma tarzı ve anlam dünyasıyla birey ve toplum üzerinde etkindir. Psikolojik yıpranma, ruh sağlığı ve toplumsal sağlığın iyileştirilmesi noktasında faydası kaçınılmazdır. Tüm dünyada ve ülkemizde bu konu üzerine yapılan araştırmalar artarak devam etmektedir.

Araştırmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "engellilik", "din ve engellilik", "başa çıkma" ve "maneviyat" konularının kavramsal çerçevesi yer alır. İkinci bölüm ise yapılan nitel araştırmanın bulguları ve bulgular ışığında elde edilen bilgilerin kavramsal çerçevede yorumlanmasından oluşmaktadır.

Araştırma sürecinde bir öğrenci olarak eksikliklerimi hissettirmeyen ve vaktini ayırıp beni yönlendiren, destek olan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Ali AYTEN'e teşekkürlerimi sunarım. Başından beri desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN'a, değerli vaktini ayırıp çalışma hakkında eleştiri ve değerlendirmeleri ile katkı sağlayan Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU'na, ailelere yöneltilen soruların olgunlaşmasında yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Zeki KARATAŞ'a, ailelerle görüşmemde başından sonuna kadar destek veren kıymetli anne Kifayet ERENCAN'a, görüşmeyi kabul edip bana destek olan görme engelli çocuğa sahip anne ve babalara, tezimi tamamlamamda beni her daim motive eden arkadaşım Hatice KILINÇER'e, teşekkürü bir borç bilirim. Yüksek lisans eğitimimin başından itibaren maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen eşime, ders çalışan bir anneye tahammül eden oğluma ve kızıma minnettarım.

Münevver KARATAŞ
2018- İstanbul

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ

Engellilik durumu, her toplumun içinde bulunduğu tarihsel dönemin sosyal-ekonomik koşullarına göre farklı tanımlanmış ve engellikle ilgili farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Tarih öncesi çağlarda ilk insanlar avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kendilerine ek iş çıkarabilecek sakat, kör vb. engeli olan insanlara bakmayı düşünmemişler ve toplumdan tecrit edilmişlerdir. Bu yaşam biçiminde engelli bireyler toplumda kendilerine yer bulamamıştır (Demirci, 2005: s. 104). Bu dönemlerde toplumun ekonomik hayatında bir rol oynayabilmeleri şüpheli görülen engelli çocuklar doğduktan kısa bir zaman sonra imha edilmiştir (Enç, 1947: s. 4). Yerleşik yaşama geçildiğinde daha korunaklı ve güvenli bir ortam sağlanabildiği için engelli bireylerin yaşam şansları üretime katkıları nispetinde daha da artmıştır. Bu davranışların gerisinde yatan temellerin neredeyse tamamını maddi sebepler oluşmaktadır (Demirci, 2005: s. 105). Benzer şekilde Mezopotamya, Roma ve Yunan uygarlıklarında da sakatlara değer verilmediği görülmektedir. Ebeveynler, işledikleri bir kötülüğün cezası olarak Tanrılar tarafından çocuklarının engelli olarak yaratıldığına inanmış ve kötülük ile engelli çocuk arasında doğrudan bir ilişki kurmuşlardır (Demirci, 2005: s. 104). Hristiyanlık ve Yahudiliğin gelişiyle engelliliğe bakış açısında bir yumuşa ve merhamet hâkim olmuşsa da engellilik, dilencilik gibi toplumda acıma hislerini arttırıcı bir statüye indirgenmiştir (Demirci, 2005, Enç, 1947).

İslam dinine baktığımızda, Hz. Muhammed'in, engellilik ve engelliler sorunu ile yakından ilgilendiği hadis kaynaklarınca günümüze aktarılmaktadır. Hz Muhammed'in engellilere karşı neler yapılması ve nasıl davranılması gerektiğine dair örnekler sergilediği görülmektedir. Örneğin, engellilerle bizzat ilgilenmiş, ihtiyaç duydukları konularda onlara yardımcı olmuş, engellilik durumuna, ilgi ve kabiliyetlerine göre kamusal görevler vermiş ve engelli bireylerin toplum içinde bireyselleşmesine çalışmıştır. Engelli bireylerin özgüvenlerini geliştirici ve sosyal kabul görmelerini sağlayıcı tutumlar göstermiştir (Işık, 2013: s. 6).

Çağlar geçtikçe ve buna bağlı olarak insanların kültürü geliştikçe, bireylerin zayıf hemcinslerine karşı daha yumuşak duygular taşımaya uygun bir hale geldikleri

görülmektedir (Enç, 1947, s. 5). Geçmişe göre daha olumlu bir durum olsa bile günümüzde de, toplumların engelliliğe bakış tarzı, damgalama ve aşağılama gibi tutumlar, özürlü bireyin toplumdan dışlanmasına, soyutlanmasına, hatta kendilerine karşı düşmanca bakış ve uygulamalarla çevrelenmiş olduğunu hissetmesine neden olmaktadır. Bu sebeple engelliler, günümüzde mevcut potansiyellerini ortaya koyabilecek fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel olanaklardan mahrum kalabilmektedir (Arıkan, 2001, s. 14).

İnsanlar hayatta bazen yaşamak istemedikleri, hayatın doğal akışını bozan sürpriz gelişmeler ve travmatik olaylarla karşılaşırlar. Bunlar bazen fert ve yakın çevresi ile sınırlı kalan "bireysel felaketler" olarak meydana gelirken, bazen de bireyi ve yakın çevresini aşan, toplumun büyük bir kesimini etkileyen "toplumsal felaketler" olarak ortaya çıkmaktadır (Köse ve Küçükcan, 2000, s. 12). Yapılan bu çalışmanın konusu bireysel felaketler sınıflandırılmasında değerlendirilecek bir araştırmadır.

Aileye yeni bir bebeğin gelmesi, anne ve babaların var olan dinamiğini ve yaşantısını değiştiren olağan üstü bir durumdur. Ailelerin bebekleri sağlıklı olarak dünyaya gelmiş olsa bile yeni bir duruma uyum sağlama sürecine girdiklerini kabul edersek engelli bir bebeğin dünyaya gelmesi başta anne olmak üzere tüm aile bireyleri için oldukça zor ve stresli geçebilmektedir (Güleç, Cihan ve Altın, 2014, s. 96). Çoğunlukla özel gereksinim gösterilmesi gereken bir çocuğun varlığı aile için travma sebebi olabilmektedir. Çünkü, anne baba için engelli bir çocuğa sahip olduklarını öğrenmek, yaşamlarının en zorlu deneyimidir Aileler engelli bir çocuğun doğumunu kimi zaman sağlam bir çocuğun kaybı olarak telakki etmekte hatta kimi zaman çocuğu ölmüş gibi yas sürecine girebilmektedir (Sandalcı, 2002, s. 80). Aileler engelli bir çocuğa sahip olduklarını öğrendikten sonra, uzun ya da kısa sürebilecek bir yas sürecine girmektedir. Üzüntü, hayal kırıklığı, kaygı, inkâr, çaresizlik, suçluluk, isyan gibi savunma tipleri ortaya çıkabilmektedir (Karagöz, 2010a: s. 72). Daha sonra anne babalar başlarına gelen bu olayı kabullenme sürecine girmektedir. Kabullenme gerçekleştikten sonra anne baba bir anlam arayışına yönelir ve devamında "başıma gelen bu durumun benim için anla mı ne?" sorusunu sormaya başlayabilir. İnsanlar genellikle başlarına gelen travmatik ve olumsuz olayları anlamada ve anlamlandırmada çeşitli unsurlara başvurmaktadır. Bunların en başında bireylerin mensup oldukları kültürel ve dini ritüeller geldiği gibi bilimsel verilerden de faydalanmaktadırlar. Din, kültürel dinamikleri oluşturan en önemli etken

olduğundan insana anlamlandırmada en kolay ulaşabileceği hazır verileri sunar (Ayten, 2010a, s. 33).

Bu araştırmanın konusu, görme engelli bir çocuğa sahip ailelerin başlarına gelen durumla baş etmede mensup oldukları dini inançların verilerinden faydalanma biçimlerinin, "Dini Başa Çıkma" kavramı çerçevesinde değerlendirilmesidir. Anne ve babaların yaşadıkları süreci tanımlama, anlamlandırma ve baş etmede kullanmış oldukları dini başa çıkma yöntemleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ailelerin karşılaştıkları durumu, pozitif başa çıkma mekanizmalarından "*imtihan, kader, görev*" olarak algılamanın yanı sıra negatif başa çıkma olarak değerlendirilen "cezalandırılma" gibi yönelimleri hangi sıklıkla kullandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ailelerin yaşadıkları bu durum ile başa çıkma sürecinde kullandıkları; "dua", "şükür", "yardım etme" ve "türbe ziyaretleri" gibi birçok dini başa çıkma etkinliğinden bahsedilmektedir. Araştırmada temel olarak şu sorulara cevap aranmaktadır.

- Ebeveynler, yaşadıklarıyla başa çıkma sürecinde dini\manevi unsurlardan nasıl yararlanmaktadır?
- Hangi aşamada ne tür dini\manevi başa çıkma unsurları kullanılmaktadır?
- Ebeveynlerin, yaşadıkları bu olay sonrasında hayat memnuniyetleri hangi noktadadır?
- Ebeveynlerin, yaşadıkları bu olay sonrasında dini duygu ve düşüncelerinde eksilme ya da çoğalma hissetmişler midir?
- Kutsal metinlerde geçen kıssalar ya da dini hikayeler bu tür durumlarda ne kadar etkili olabilmektedir?
- Engelli çocuğu olan ailelerin sosyal yaşamlarındaki değişimler nelerdir?
- Ailelerin kullandıkları başa çıkma etkinlikleri kaygı, iyi oluş ve hayat memnuniyeti açısından faydası saptanmakta mıdır?

Bu tezde yukarıda verilen sorulara cevap aranmakla birlikte yaş, sosyal çevre, sosyal-ekonomik durum, çocukların yaş ve engellilik durumu gibi bazı demografik özellikler hakkında da bilgi verilmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Din, kültürel yapının unsurlarını oluşturan en önemli etkenlerdendir. İnsanlar, çoğu zaman başlarına gelen travmatik olaylarla baş etmede, mensup oldukları kültürden

ve dini unsurlardan faydalanma eğiliminde olmuşlardır. İnsanların hayatında, yaşadıklarını ve etrafında oluşan olayları anlamlandırmada, karşılaştıkları problemlerle başa çıkmada ve hayatlarını dizayn etmelerinde dinin ve kültürel yapının rolü çokça görülmektedir (Ayten, 2012, s. 15). Anne baba için de hayatta en çok kıymet verdiği varlığın engellilik durumu, her zaman baş edilmesi gereken bir durumdur. Aileler yaşadıkları bu durumla başa çıkarken içinde bulundukları kültürel yapının ve mensup oldukları dini yaklaşımların pozitif ya da negatif etkilerini öğrenmek "manevi danışmanlık ve rehberlik" hizmetine referans oluşturacaktır. Genelde engellilik ve başa çıkma ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar olsa da; bu çalışma, görme engelli çocukların aileleri ile yapılmış özgün bir çalışmadır.

Görme engelli bireyin yıllar içerisinde zeka ve duyma yetisinin daha güçlenerek hayatına devam etmekte olduğu toplum tarafından kabul edilmiş bir durumdur. Türkiye'de engellilik durumu yaşayanların içerisinde en çok dini yayın ve kurumlarla karşılaşan grup "Kuran'ı Kerim" ezberleme özelliğinin daha fazla olacağı düşüncesiyle görme engellilerin olduğunu bilinmektedir. İşte bu nokta da bu görme engelli bireylerin ailelerinin engelliliği algılamaları ve dini tutum ve davranışlarının öğrenilmesi, çocuklarının ilerideki eğilimleri ile pozitif dini başa çıkma arasındaki bağın kurulması açısından önemlidir.

Toplumda görme engelliliğin cezalandırmayla bağlantılı olduğu çokça görülmektedir. Halk içerisinde söylenen beddua veya dua mahiyetinde "gözün kör olmasın", "kör olasıca" ya da "iki gözüm önüme aksın" tabirleri buna örnek gösterilebilinir. Yapılan bu araştırma toplumda yerleşik bir bakış açısının olup olmadığını görmek açısından kıymetlidir.

Engelli bir çocuğa sahip olmak ilk etapta içsel muhasebenin çok fazla yapıldığı bir ortam hazırladığı gibi sosyal baskının, ithamların daha fazla ortaya çıktığı ve birey tarafında istemsizce içselleştirdiği bir süreçtir. Kültürel kodların içinde barındırdığı tepkiler (iyilik, kötülük, damgalama, kabullenme, cezalandırma, merhamet vs.) bireysel veya sosyal olarak hemen ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Kültürel kodların daha çok dini\manevi inanışlardan beslendiği öngörüsü ile konuya yaklaşıldığında bireylerin ve toplumların başa çıkma unsurlarına da yansıdığı görülmektedir. Araştırılması yapılan bu konu birkaç şekilde ele alınabilir. 1) Toplumun, kültürün ve dinin engelliliğe bakış açısı. 2) Bireylerin ve toplumun herhangi bir travmaya genel olarak verdiği tepki. 3) Engelli bir

çocuğa sahip olan bireylerin başa çıkma durumları. Bu üç aşamanın karşılıklı olarak dini\manevi başa çıkma unsurlarına katkısı önemlidir.

Anne ve babaların engelli bir çocuğa sahip olmaları hayat memnuniyetlerini, topluma sosya-ekonomik olarak entegre olmalarını, dünya görüşlerini ve aile içi ilişkilerini etkileyen bir durumdur. Bakış açılarını ilk anlarda pozitif kodlarla ve sağlıklı verilerle oturtmaları engelli çocuklarına yaklaşımları açısından önem arz etmektedir. Örneğin engelli bir çocuğu kendilerine Tanrı tarafından ceza aracı olarak gören bir ebeveyn, çocuğunun bireysel gelişimini sağlayıp topluma katkı sağlamasına yardımcı olmak yerine bir odaya kapatıp ayıplı ve günahlı muamelesi yaparak onu bir nevi cezalandırabilmektedir. Bu araştırma, engelli bir çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları süreci daha iyi anlamalarına katkıda bulunmak ve onlara yardımcı olacak uzmanlara az ya da çok akademik veri sağlamak amacı ile yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE SÜRECİ

Görme engelli çocuklara sahip olma durumu ile başa çıkmada dini ve manevi eğilimlerin rolünü konu edinen bu araştırma nitel araştırma yöntemine başvurularak yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise yarı yapılandırılmış mülakat formundan yararlanılmıştır. Nitel araştırma yöntemini, *"gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma"* olarak tanımlayabiliriz *(*Yıldırım, 1999, s.10).

Yapılan bu çalışma ebeveynlerle daha derinlemesine, ayrıntılı, olaylara yükledikleri anlamın öğrenilmesi maksadı ile mülakat şeklinde yapılmıştır. Mülakat 25 ebeveynle gerçekleşmiştir. Çalışma grubu 20 anne ve 5 babadan oluşmuştur. Çocukların 20'si erkek, 8'i kızdır. Aileler ve çocuklar arasındaki sayısal farklılığın sebebi; bazı ailelerin birden fazla görme engelli çocuğu olmasından kaynaklanmaktadır. Çoğunlukla ebeveynlere özel eğitim okulları, vakıf, derneklere gitmek yoluyla veya tanıdık vasıtasıyla ulaşılmıştır. 22 ebeveyn ile yüz yüze, 3 ebeveynle telefon vasıtası ile görüşme yapılmıştır. Görüşülen ailelerin çocuklarının engellilik durumları şu şekildedir. 19 çocuğun sadece görme engelli mevcut iken; 9 çocuğun görme engelliliklerinin yanında zihinsel ya da fiziksel engellilik durumları da bulunmaktadır. Görüşülecek anne veya babalara görüşülme talebinde bulunulduktan sonra mülakat hakkında ayrıntılı bilgi

verilmiştir. Mülakatı kabul eden kişilerle soru cevap şeklinde görüşülmüş ve izinleri dahilinde ses kayıtları alınmıştır.

Mülakat soruları genellikle literatürde var olan benzer çalışmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Özellikle Kula'nın (2006) bedensel engelliler üzerinde yaptığı çalışmaya, Karagöz'ün (2010) otistik çocukların ebeveynleriyle ilgili hazırladığı yüksek lisans tezine bakılarak sorular belirlenmiş, çalışma alanımıza uygun olarak sorularda genellikle değişiklikler yapılmıştır. Genellikle üç ya da dört alana dair sorular hazırlanmış, engelliliği öğrenme süreci, ilk tepkiler, dini\manevi inançlarının sürece pozitif ya da negatif etkileri, kutsal kitaplardan, dini kutsallık atfedilen kişi veya mekanlardan faydalanma durumları, sosyal dayanışma ve hayat memnuniyetlerine dair sorular sorulmuştur.

4. KONUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Bireylerin yaşadığı olaylardan sonra insanların içinde bulundukları kültürlerde mevcut olan dini ritüellerden ve anlamlandırma çeşitlerinden nasıl yararlandıkları konusu dünyada ve Türkiye'de pek çok araştırmada ele alınmıştır. Ülkemizde genel olarak deprem gibi doğal felaketlerden sonraki dini başa çıkma süreci ele alınmıştır.

Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında, "Dini başa çıkma" konusu genellikle İlahiyat Fakültelerinin Din Psikolojisi bölümlerinde çalışma konusu olmaktadır. Araştırmacılar çoğunlukla bazı travmatik olaylar sonrası, ölüm, engellilik, hastalık, dönemsel geçişler (ergenlik, yaşlılık vs.) ve ruh sağlığı konusu ile birlikte "dini başa çıkma" yöntemlerini incelenmişlerdir (Kula (2005), Muhcu (2015), Eksi (2001), Şentepe (2009), Çevik (2013), Eryücel (2013), Işık (2013). Bununla birlikte "dini başa çıkma" konusu 50'den fazla yüksek lisans ve doktora çalışmasına konu olmuştur (Sevinç, 2013a: s. 256).

Engelliler ve dini başa çıkmayla ilgili en kapsamlı araştırmayı Kula (2005) *"Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma"* kitabında ortaya koymuştur. Ayrıca Muhcu da (2015) *"Ortopedik Engellilik ve Dini Başa Çıkma (Trabzon Örneği-2015)"* yüksek lisans tezinde yetişkin engelli bireylerle araştırmasını tamamlamıştır. Bu çalışmada engelli bireylerin içinde bulundukları durum ile başa çıkmalarında eğitim, ekonomik durum ve dindarlık gibi faktörlerin etkisi incelenmiştir. Karagöz (2010) *"Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma"* başlıklı yüksek

lisans teziyle otistik çocukların aileleri ile araştırma yapmış ve ebeveynlerin büyük bir kısmının çocuklarının durumunu açıklarken dini kavram ve semboller kullandıkları gözlemiştir. Kaya (2014*) "Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ailelerde Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma"* başlıklı yüksek lisans tezinde din eğitimi alma durumunun olumlu dini başa çıkma biçimlerini arttırdığını söylemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAM VE TANIMLAR

1. ENGELLİLİK VE DİN

1.1. Engellilik

2002 yılında T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığınca, Türkiye İstatistik Kurumuna yaptırılan Türkiye Özürlüler Araştırması sonucuna göre *ülkemizin özürlülük oranı %12,29 olarak tespit edilmiş olup, buna göre 8,5 milyon özürlü* (http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemel gosterge.htm) bireylerin olduğu resmi olarak bildirilmektedir. Değişen devlet politikalarıyla birlikte, 2005'den günümüze kadar olan süre zarfında "*Yetkili hastaneden alınmış engelli sağlık kurulu raporuna göre "engelli" (engel oranı %40-%69) ve başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek derecede engelli (engel oranı%70 ve üzeri) olan,"* (https://eyh.aile.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/engelli-ayligi-2022-sayili-kanun-kapsaminda) engelli bireylere doğumdan itibaren devlet yardımı yapılmaktadır. Bu yardım kapsamında bulunulanların sayısına bakıldığında 2013 yılında 589.336 olarak tespit edilmiştir. TUİK'in bildirdiği sayı ile maaş sistemine dahil olan engellilerin sayısında bulunan farkın büyüklüğünün birçok sebebi olabilmektedir Bunların en önemli sebeplerinden biri, TUİK'in özürlülük kapsamına kronik hastalıklara sahip, yaşlı ve bakıma muhtaç bireyleri dahil etmiş olmasıdır.

1.1.1. Engellilik Tanımı

Engellilik kavramını, her toplumda bulunduğu tarihsel dönemin sosyal ekonomik koşullarına göre farklı tanımlamıştır. Tanımlar bazen 'sakat' 'bozukluk', 'özürlülük' ya da 'engellilik' gibi kavramlar çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2011: s. 17). Engellilik kavramı 'sakat' veya 'özürlü' kelimesini kapsadığı var sayılıp genel kullanım açısından kabul görse de 'engelli' (handicapped) sözcüğü yalnızca sakatlığı ifade etmeyebilir. Yani 'sakat' sözcüğüne göre daha geniş bir anlamı vardır. Şöyle ki; engellilik kavramı toplumun yapısı ve dönemsel şartlar ya da koşullardan dolayı engelleri bulunan tüm grupları kapsamaktadır (Ünal, 2011: s. 5). En genel tanımlama ise resmi gazetede şöyle yapılmıştır: *"Engelli doğuştan ve sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelere kaybetmesi nedeniyle*

toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri yaşayan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmalık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir" (Engelliler Hakkında Kanun, 2005, Resmi Gazete, 25866, Tertip:5, cilt:44, madde:3).

1.1.2. Algılamaya Bağlı Engellilik Durumu

Engellilik durumuna tarihsel süreçte birçok bakış açısı geliştirildiği ve bu bakış açılarına göre konunun irdelendiği görülmektedir. İnsanların tarihten günümüze geldikçe bilimsel çalışmalar ışığında bilgilendiklerini ve kültürlerinin arttığını, buna endeksli olarak hem cinslerine karşı daha anlayışlı hümanist bakış açıları geliştirdikleri görülmektedir.

Özürlülüğe ilişkin geliştirilen ilk ve en eski model **'ahlaki model'** (morality model) olarak tanımlanmıştır. Söz konusu bu bakış açısı sakatlığın ahlaki çöküntüden meydana geldiğini, özürlü bireylerin içinde var olan 'şeytanın ve ahlaksızlığın' dışa yansıması olduğunu düşünmüşlerdir. Bu yüzden hem özürlü insanlar hem de onların aileleri günah işledikleri düşüncesi ile büyük bir utanç yaşamışlardır. Zaman zaman bu durumlarından dolayı toplum tarafından suçlanmışlar, hatta bazı dönemlerde ceza aldıkları bilinmektedir (Arıkan, 2012: s. 14). Bu düşünce 21. yüzyıla dek değişik ölçülerde olsa da varlığını korumuştur.

Sanayi devrimiyle birlikte bilimsel çalışmalar arttıkça insanların çevrelerinde olup biten olaylara yaklaşımları farklılaşmaya başlamıştır. 1800'lü yılların ortalarına gelindiğinde tıp ve rehabilitasyon alanlarında başlayan gelişmelerle birlikte medikal dönem ortaya çıkmıştır. Bu model, durumu ahlaki çöküntü ile değerlendirmekten daha çok patoloji ve tıbbi bakım yönüyle ele almıştır. Yaşanılan duruma tanı koyması, problemi izlemesi, buna dair programlar oluşturması ve güçlendirmesi engelli bireyin ve yakın çevresinin hayat kalitesinin yükselmesini sağlamıştır. Bu modeldeki problem, ahlaki modelde olduğu gibi cezalandırıcı bir durum olmasa da engelliliği olan kişiye ya da engellilerin yaşam şartları değil de 'engelliliğe' odaklanmasıdır. Bu modelin "engelliliğe (patolojiye)" odaklanması engelli kişilerin "aciz" olarak tanımlanmasına ve toplum tarafından ön yargılı bakılmalarına, damgalanmalarına ve dışlanmalarına neden olmuştur (Arıkan, 2012: s. 14-15). Ortopedik engellilik, görme engellilik ya da zihinsel engellilik vs. genellikle medikal model açısından irdelenmiştir. Bu çerçevede özürlülük,

bireyin yetersizliğine, yaşadığı bedensel ya da zihinsel probleme dayalı olarak açıklanmıştır. Bunun sonucunda ise engelli bireyler mevcut yetersizliklerinden dolayı toplumda normal bireylerden ayrı bir konumda değerlendirilmiştir (Arıkan, 2012: s. 12).

Sosyal modelde engellilik toplumsal bir problem olarak irdelenir. Bu modelde engelli bireylerin toplumla kaynaşmasının sorumluluğu veya "yükü" topluma verilmiştir. Kısacası; tıbbi model engelliliği tıbbi müdahale ve rehabilitasyon edilmesi elzem bir kusur olarak algılayıp tanımlarken, sosyal model engelliliği toplumun ve yaşam alanlarının oluşturulmasında görmektedir (Ünal, 2011, s. 25). Sosyal Model'in temel iddiası *"özürlülük, bireyler arasında ki var olan fiziksel veya zihinsel farklılıklarının bir yansıması olmasından çok toplumdaki ayrımcılığın önyargının ve dışlanmanın bir ürünü olmasıdır"*. Engelli bireylerin kendinde var olan patolojik durumun problem olmadığını, asıl problemin toplum tarafından engelli bireylere dayatılan engellerin problem oluşturduğunu ileri sürmektedir. Sosyal model anlayışı, toplum içinde yaşayan engelli bireylerin yaşadıkları ortamda daha fazla haklarının kısıtlanmasının, toplumsal damgalanmanın ve dışlanmanın önlenmesinde etkili olabilir. Bu sayede engellilerin toplumla gerçek anlamda kaynaşmaları için uygun ortam hazırlanmış olacaktır (Arıkan, 2012: s. 11-25).

1.2.Görme Engellilik

1.2.1. Görme Engellilik Tanımı ve Nedenleri

Görme engellilik %100 görme yeteneğini kaybetmiş bireyler olarak algılansa da aslında, az gören, yakını veya uzağı göremeyen veya tek gözü görmeyen bireyleri de içine alacak şekilde genişletmek mümkündür. Örneğin; *"anahtar deliğinde bakan birisi kadar görenlere de kör denilmektedir"*. Az gören birey ise çevresindekileri yakınına giderek ya da gözüne kestirerek kısmen fark etmesi durumudur (Özyürek, 1996: s. 3).

Görme engelliliğin en yaygın nedeni kalıtımdır. Ülkemizde en sık görülen nedeni akraba evlilikleri sonucu meydana gelen kalıtımsal görme bozukluklarıdır. Bunun sonucu olarak 3-4 çocuğu görme özürlü olan aileler bulunmaktadır. Görme bozukluğuna neden olan diğer etmenler ise şunlardır.

a) Doğum Öncesi Sebepler

Doğum öncesi dönemde çocuğun görme özürlü olmasının en önemli nedenleri genlerle aktarılan hastalıklardır. Annenin hamilelik döneminde geçirdiği çeşitli

hastalıklar ve kazalarda doğum öncesi sebeplerin arasında yer alır. Akraba evlilikleri görme engellilik durumunu meydana getiren en önemli kalıtsal etkenlerden biridir. Ülkemizde çok sık görülmektedir. Bu nedenle de bir ailede üç-dört çocuk görme engelli olabilmektedir (Ersoy ve Avcı, 2001, 36; Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1998: s. 28-29).

- **Ağ Tabakası ve Göz Siniri Problemleri;** Göz ve ağ tabakası ile bağlantılı sinir bozukluklarının en fazla görüleni ağ tabakasının ayrılması ve bozulması problemidir. Ağ tabakasında oluşan deformasyonun en önemli sebebi kalıtım ve enfeksiyondur. *"Makuler bozulma, retinanın merkezine yakın küçük bir alanın etkilemektedir"* (Ersoy ve Avcı, 2001: s. 36).
- **Rubella- Alman kızamığı;** Görme yetersizliğinin en önemli sebeplerinden biri de annenin hamileliğin ilk aylarında geçirmiş olduğu rubella hastalığıdır. Bu hastalığın etkisi sadece görme yetersizliği ile sınırlı kalmayıp işitme, zihinsel ve fiziksel yetersizliklere de neden olabilmektedir. (Özsoy, Özyürek, ve Eriperk, 1998: s. 28).
- **Göz Kası problemleri`; '**Strabismus' ve 'nistagmus' göz kası problemlerinin başında gelmektedir. Strabismus (şaşılık), iki gözün aynı anda aynı yöne kasların düzgün çalışmaması nedeniyle bakmamasıdır. "*Beyin etkilenmiş olan gözden gelen görüntüyü kabul etmemekte ve bir göz sonunda kör olabilmektedir".*
- **Merkezi Görme Kaybı;** Görme sinirleri ile beyindeki görmeyi algılayan kortekste meydana gelen bozulma farklı seviyelerde görme problemi yaratmaktadır. Bu problem figür ve zemini, birbirinden ayrılan objeleri arka ve ön plandakileri ayırmada yetersiz kalarak kendini göstermektedir (Ersoy ve Avcı, 2001: s. 34-37).

b) Doğum Sırasındaki Sebepler

Doğuştan görme engelli olmanın en önemli sebeplerinden biri de doğum anı travmaları olduğu söylenebilir. Doğumun geç ve güç olması, normal doğumun yapılamaması gibi durumlarda forsepsin yanlış uygulanması sonucu çocuğun görme merkezi zarar görebilir. Güç ve geç olan doğumlarda kordon dolanması, bebeğin başının çatıya sıkışması gibi problemler yaşanabilir. Bunun sonucunda bebek 3 dk dan fazla nefessiz kalırsa beyin etkilenir. Bu etki beyindeki görme merkezine yakın ise görme yetersizliği meydana gelebilir (Aslan, 2013: s. 4).

c) Doğum Sonrası Sebepler

Doğum sonrası meydana gelen görme engellilik nedenleri, erken doğum, doğum sonrası bebeğin ağır ve ateşli hastalık geçirmesi, yeni doğan bebeğin sağlık kontrollerinden geçirilmemesi ve gerekli testlerin yapılmaması, ev iş trafik kazaları, doğal afetler gibi başlıca nedenleri söyleyebiliriz.

- **Promatüre bebek doğumları; "***Doğum sonrasında prematüre bebeklerin kuvöze konması sonucu biraz fazla oksijen verilmesiyle meydana gelebilecek olan retronel fibrosia kör olmasına yol açabilir"* (Özsoy, Özyürek, ve Eriperk, 1998: s. 28). Erken doğum ayının çok düşük haftalarda gerçekleşmesi sonucu, gelişmemiş organlar büyük tahribata uğramaktadır.
- **Tümörler;** *"Tümörler, türüne göre organı etkileyebilmektedir. Genellikle gözde kötü bir tümör üç yaşından önce oluşmakta ve her iki gözü de etkileyebilmektedir"*.
- **Beslenme yetersizliği;** "A" vitamini eksikliğinin görme bozukluğuna neden olduğu belirtilmektedir.
- **Kırılma Problemleri; "***Kırılma gözde görünen retina üzerine odaklaşma yeteneğidir. Hipermetrop, miyop, astigma, katarakt ve gözle ile ilgili albinizm kırılma bozukluğundan kaynaklanmaktadır"* (Ersoy ve Avcı: 2001, s. 35).

1.2.2. Görme Engelli Çocukların Başlıca Özellikleri

Görme engelli bireyler ile görme problemi olmayan bireyleri karşılaştırdığımızda, farklı gelişim özellikleri olduğu görüldüğü gibi çoğunlukla benzer özelliklere sahip oldukları görülür. (Ersoy ve Avcı, 2001: s. 37). Engelli çocuğun gelişiminde, normal çocuğun gelişiminde olduğu gibi önemli faktör ailedir. Çünkü ailenin engelli çocuğa gösterdiği tutum ve davranışlar çocuğun büyük derecede gelişimini etkilemektedir. Gelişimi etkileyen diğer bir etken ise çocuğun rahatsızlığının teşhisi ve tedavi sürecinde geçen zamandır. Bu süre genelde 0-2 yaş dönemine denk gelmektedir. Bu süre zarfında oluşması gereken motor, zihin ve sosyal gelişimi ihmal edilebilmektedir. Bu durum da istemsiz olarak yapay bir gelişim geriliği meydana getirebilmektedir (Erenç, 2002: s. 2). Bu gibi faktörleri göz önünde tutarak görme engelli olan çocukların özelliklerini motor, dil, zihin, kişilik ve sosyal gelişim başlıkları altında inceleyeceğiz.

a) Motor Gelişimi

Görme engelli çocukların motor gelişimi ve doğuştan sahip oldukları motor becerileri görme engeli bulunmayan çocuklardan farklı değildir. Fakat görme engelli çocuk, görme bozukluğunun derecesine bağlı olarak hareket etme ve çevresinde var olan nesneleri tanıma faaliyetini geçemeyebilir veya faaliyete geçmekte gecikebilir. Örneğin görme engeli olmayan bir bebek 5 aylık olduğunda bir oyuncağa rahatlıkla uzanabilirken, görme engelli bebek 10-11. aya kadar oyuncağa uzanamayabilir. Ailenin aşırı koruyucu olması ve çocuğun hareketlerini kısıtlaması, bununla birlikte görsel olarak taklit edilen davranışların eksikliği bazı motor becerilerini geciktirebilmektedir (Ersoy ve Avcı, 2001: s. 37).

b) Dil Gelişimi

Görme bozukluğu olan çocuklar ile normal çocukların dil yetenekleri çocuğun çevresi ile iletişim etkinliğine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Eğer çocuğun çevresi ile iletişiminde bir eksiklik varsa ve sözel olarak eksik uyarılıyorsa normal çocuklara göre dil gelişiminde problemler yaşanabilmektedir. Görme engelli kişinin çevresiyle olan iletişimi daha çok işitme, koklama, tat alma ve dokunma yöntemiyle olacağından sözel anlatıma da daha çok düşkün olabilmektedirler (Özsoy, Özyürek ve Özipek, 1998: s. 30; Ersoy ve Avcı, 2001: s. 38).

Görme engelli çocukların dil gelişimindeki farklılıklarını şu şekilde sıralayabiliriz; Daha yüksek sesle konuşma, ses perdeleme yetersizliği gibi ses değişiklikleri daha fazla görülmektedir. Görme engellilerde konuşma hızı engelli olmayanlara oranla daha düşük olmakta, beden dili, jest ve mimik hareketlerini sözlü anlatımda kullanmalarında yetersizlik gözlenmektedir. Bununla birlikte ses oluşturmakta dudak hareketlerini daha az kullandıkları görülmektedir (Ersoy ve Avcı, 2001: s. 38).

c) Zihinsel Gelişim

Görme bozukluğu olan çocukların zekâsı ile görme bozukluğu olmayan çocukların zekasında önemli bir fark yoktur. Bu tarz varsayımların çoğu zeka testlerinin görme engelli çocuklara uygun hazırlanmamasından kaynaklanmaktadır. Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalara göre, görme bozukluğunun otomatik olarak zekâ düşüklüğüne yol açmadığı görülmektedir (Özsoy Özyürek ve Özipek, 1998: s. 30). Görme engelli çocuklarda dil gelişimi ve bilişsel gelişim birbiri ile iç içedir. Bazı

kavramlar görülmeden anlaşılamayabilir. Ağırlık, uzaklık, renk vs. Örneğin: *"mum yanan bir odanın atmosferi görülerek anlaşılan temel kavramlardan"* biridir. Görme engeli bulunan çocuklar bu kavramları somutlaştırmaya çalışırken yaşıtlarına göre zaman kaybederek onların gerisinde kalmaktadırlar (Ersoy ve Avcı, 2001: s. 39).

d) Kişilik Gelişimi

Görme problemi, bireyin hayata adaptasyon ve kişisel gelişim sağlaması açısından bazı sorunlar ve zorluklar oluşturacak ciddiyette esaslı bir durumdur. Görme yeteneğini kaybeden birey nesnel ve ruhsal birçok zorluk ve yoksunluğu yaşamak zorunda kalır, arzu ve isteklerinin birçoğunu yaşayamaz. Bu duygularını baskı altında tutar. Karşılaştığı bu güçlükler, doyurulmayan duygular, karşılanmayan istekler görme engeli yaşayan bireylerde belirli coşku, tavır ve benlik yapılarının bu yönde oluşmasına yol açabilir. Engellilik bu yönüyle karakter ve kişiliklerinin oluşmasında etken olur. Engelliliğin bireyin kendi iç dinamiğinde yaptığı etkilerin yanı sıra toplumsal faktörlerinde etkisi yadsınamaz. Görme engellilerin yakın çevresi ya da kamusal alanda özürlerinden dolayı gösterilen özel tavır ve davranışlar, anlayışlı olmaktan öte acıma güdüsü ile yaklaşılması, toplum tarafından kabul edilmiş hazır fikirlerle hareket etme görme engellilerin kişilik oluşumunda yaşanan problemlerin doğmasına sebep olabilmektedir (Kula, 2005: s. 91-92, Ersoy ve Avcı, 2001: s. 39).

1.4. Görme Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Stres ve Stres Faktörleri

1.4.1. Stres Kavramı

Cüceloğlu stres kavramını şöyle tanımlamıştır. "*Bir organizma çevresine sürekli uyum yapma durumuyla her an karşı karşıyadır. Bireyin dış çevresinde ki fiziksel koşullar ya da içinde bulunduğu sosyal ortamdaki psikolojik koşullar uyumu ya kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Uyumun zorlaştığı anlarda organizma bedensel ve psikolojik olarak yorulmaya başlar. Bireyin sosyal ve fiziki çevreden gelen uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayrete 'stres' adı verilir"* (Cüceloğlu, 1991: s. 321). Steatman's Medikal Dictionry ise stres kavramını; İnsanın psikolojik dengesini bozan zararlı ve normal olmayan durumlara karşı vücut sisteminin

gösterdiği tepki sonucu bünyenin gösterdiği direnç olarak tanımlamıştır (Tokur, 2017: s. 19).

Stres kavramının tanımlarında görüldüğü gibi engelliler ve engelli aileleri, psikolojik ekonomik ve sosyal acıdan beklenmedik bir zamanda tüm dengelerinin bozulduğu bir dönemle karşı karşıya gelmektedirler. Anne baba için engelli bir çocuğa sahip olma normal yaşama ve engelliliğe uyum sağlama çabası gerektiren bir dönemdir. Engelli çocuğa sahip olmak, ana babaların alışılagelmiş yaşam alanları ve rollerinde farklılıklara neden olan önemli stres durumudur (Karagöz, 2010, s. 25).

1.4.2. Engelli Ailelerin Stres Faktörleri

Genellikle doğum insanlara, yeni bir başlangıç ve ümit hissi yaşatır. Bebek bekleyen ebeveyn ve yakın çevresi, heyecan ve hevesle yaşamlarına ortak olacak yeni üye için birçok hazırlık içerisine girmektedir. Aileler bebeklerini birbirinden güzel oyuncak, kıyafet ve yeni yaşam alanları ile karşılamak istemektedir. Hatta doğum sırası ve sonrası problem yaşamamak için tam teşekküllü hastaneler tercih edilir. Hiçbir anne baba dünyaya engelli bir bebek getirme gibi bir hayal içerisinde değildir. Annenin aklına hamilelik sırasında bu tür korkular gelse de korkularından uzaklaşılıp tekrar kusursuz bir bebek için her şey tasarlanır. Hiçbir problemi olmayan bir bebeğin dünyaya gelmesi bile aile için başlangıçta bir stres sebebi olduğunu düşünürsek (Vural, 2000: ss. 62-64), özürlü bir çocuğun dünyaya gelmesi ve beklenmeyen bir problem ile tanışılması anne-baba açısından büyük bir hayal kırıklığıdır. Bunun hissettirdiği duygu tıpkı çok sevdiği bir kişinin kaybı sonrasında tutulan yas durumu gibidir. Bu durumda yası tutulan kişi, hamilelik boyunca heyecanla beklenen kusursuz çocuktur. Bu merhalede aylarca beklenen kusursuz çocuğu gömüp, matemini yaşayıp, yaşama dahil olan özürlü çocukla ilgili yeni tasavvurlarda bulunmak gerekmektedir. Bu durum bazı aileler açısından birkaç ay içerisinde tamamlanabilecek bir süreç iken, bazı aileler için ise ömür boyu tamamlanamayan bir süreç olarak yaşanabilmektedir (Vural, 2000: s. 64). Bundan sonra, anne ve babanın alışık olduğu yaşam döngüleriyle hayatlarını idame etmesi zorlaşır. Bu duruma adaptasyon sağlamak uzun ve zorlu bir süreçtir. Tekrar aile içi düzen ve tertibatın organize edilmesi gerekmektedir. Bu yeni yapılanma süreci ise karşılaşılan probleme karşı yeniden adaptasyon yönelimi olduğunu göstermektedir (Erecan, 2003: s. 314).

Anne ve babaların çocuklarının engelli olacağını öğrendiklerinde hissettiği duygular çok karışıktır. Bu olayı karşılama durumu ailenin gelmiş olduğu sosyal kültürel

çevre ve aile bireylerinin kişilik yapılarına göre farklılık göstermektedir. Bununla birlikte çocuklarında var olan problemin bildirilme şekli bu duruma uyum sağlama noktasında önemli etkenlerden biridir. İlk zamanlarda yaşanılan duygular doktorların veya diğer uzmanların anne baba ile ilk iletişimlerinin kalitesi ile yakından ilgilidir. Bu ilk tutum ve davranışlara göre aileler, başlarına gelen bu durum ile başa çıkmada ya pozitif yöntemler kullanacaktır ya da negatif yöntemlere başvuracaklardır (Akkök, 1997: s. 17).

1.4.3. Engelli Ailelerin Yasadığı Sorunlar

Özürlü bir çocuğun aileye katılmasını kabul etmek anne baba için çok güçtür. Bundan dolayı aileler, böyle bir durumla karşılaştıklarında büyük bir şok yaşayabilmektedirler. Şok hali, sanki etrafında olan hareketliliğin bir anda durması, o anda konuşulan hiçbir şeyi duyulmaması ve algılanamaması gibi bir haldir (Vural, 2000: 65). Bununla birlikte anne babalar, engelli olma ihtimali olan çocuklarının durumlarını kabul etmeme gibi bir davranış gösterebilmektedirler. Bu literatürde "reddetme" yani bilinmeyen bir olaya karşı korkmaktan kaynaklanan bir savunma sisteminin aktif hale gelmesi durumu olarak değerlendirilir. İleride aile olarak karşılaşabilecekleri olaylara karşı duyulan kaygılar, reddetme mekanizmasının devreye girmesinde en önemli etkendir (Lüle, 2008: 30).

Bu aşamadan sonra yaşanılan ve yaşanacak olan belirsizlik özürlü olma ihtimali olan çocuklarının sağlık sorunu ile ilgili yeterli bilgiye ulaşamamaları (Karagöz, 2010: 26) aileler için çok yıpratıcıdır. Bu süreçte ailelerin uzmanlardan beklediği *"evet problem şu ve bu ilacı alınca altı ayda geçecek"* cümlesidir (Vural, 2000: 65). Çocuklarının problemlerine ilk anda tam teşhis konulamaması, istenilen doktor ve müesseselere ulaşılamama, yanlış veya uzun süren tıbbı müdahaleler ve her müdahale sırasında tekrar yaşanan ümit ve hayal kırıklığı ailelerin duygusal olarak streslerini arttırıcı faktör oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, özürlü bir çocuğu olan tüm ailelerde sıklıkla, acı çekme ve hüzün gözlenen bir durumdur. Bunun nedenlerinden biri de aileler çocuklarında meydana gelen özürlülüğün sebebi olarak kendilerini suçlarlar. Geçmişte yaptıkları hatalar sebebi ile inandıkları Yaratıcı tarafından cezalandırıldıklarına inanırlar. Bu düşünme tarzı aileleri yoğun bir üzüntü içinde olmalarına sebep olmaktadır (Lüle, 2008: s. 31).

Özürlü bir çocuk ailenin yaşamsal etkinliklerinde ve gayelerinde bazı değişiklikler yapmalarını mecbur kılar. Bunlar, kişisel gelişim ve bakımlarını gerçekleştirememe, sosyal yaşamdaki aktivitelere düzenli katılamama, kariyer fırsatlarını değerlendirememe gibi konuları içerebilmektedir. Aileler için en önemli konu ise zamanlarının büyük bir kısmını engelli çocuklarına ayıracakları için kariyerlerine ara vermeleri gerekmektedir (Karagöz, 2010: s. 26).

Anneler engelli çocuklarının bakımından birinci derecede sorumlu olmaları, gelişim aşamalarında yaşadıkları güçlükler ve güçlü bakım şartlarından dolayı tükenmişlik hissi yaşayabilmektedirler. Yapılan araştırmalarda özürlü çocuğu olan annelerde depresif bozukluklar, özürsüz çocuğa sahip olan annelere oranla daha yüksek görüldüğü vurgulanmaktadır. Annelerin tükenmişlik hissi ve yoğun stres yaşamaları zamanla ruh sağlıklarında dejenerasyon oluşturmaktadır. Böyle zamanlarda özellikle anneler, çocuklarının engelli olmasından ve yaşanılan bu mutsuzluktan kendilerini sorumlu görmektedirler. Çünkü doğurduğu çocuk aileye bir hediyedir. Anne buna vesile olmuştur ve bebeği özürlü ise "vesile olan müsebbiptir" olarak anlamlandırabilmektedir. Bunun aksine sağlıklı çocuk mutluluk ve başarının göstergesidir (Karataş, 2010). Bununla birlikte anne kendini adeta özürlü çocuğuna adamıştır. Aile bireyleri içinde bir rol paylaşımı vardır. Genellikle anne ailenin temel bakımını, ev içi işlerini ve bakımını üstlenir. Baba ise ailenin ekonomik gelirini sağlamak ile yükümlü olduğundan engelli çocuktan ve ev içi sorumluluklardan kendini muaf tutmaktadır (Efe, 2006, s. 175). Yeni katılan özürsüz bir çocuğun bile aile içi dengeleri değiştireceğini düşünecek olursak engelli olacağı düşünülen bir çocuğun katılımı, karı koca ilişkileri dahil olmak üzere birçok dengeyi bozabileceğini ön görmek mümkündür (Vural, 2000: 65).

Anne babalar çocuklarının başarılı olmasını, onaylanmasını ve takdir edilmesini ister. Bundan dolayı anne baba çocuklarıyla gurur duyar (Lüle, 2008: s. 32). Özürlü bir çocuk, hiçbir özrü olmayan çocuklardan farklı gelişim süreci geçirir. Bedeninde bulunan problemlerden dolayı kendini çoğu zaman kontrol ve idare etmekte zorlanır. Bu durum toplumda çocuğa karşı tedirginlik ve ön yargı oluşturur. Bu da özürlü çocuğun toplumda kabul görmemesi, acınması, alay edilmesi, reddedilmesi korkulması gibi olumsuz davranışlar meydana getirir. Toplumun engelli çocuğa bakış açısı kimi zaman aile bireylerinde suçluluk, kınanma gibi birçok duygunun yaşanmasına sebep olur. Toplumun olumsuz tutum ve davranışları karşısında aile engelli çocuklarından utanma, kendilerini

ve çocuklarını toplumdan soyutlama, hatta engelli çocuklarının varlığını gizleme gibi davranışlarda bulunabilirler (Karataş, 2010, Lüle, 2008: s. 32).

Aileler çocuklarının ileride anne baba yoksunluğu yaşadıklarında hayatlarını idame ettiremeyeceklerinin düşündükleri için bir tedirginlik yaşamaktadırlar (Karagöz, 2010: s. 27). Bunun en önemli sebebi, engelli bireylerin etrafında bulunanlara bağımlı olarak yaşamalarından kaynaklanmaktadır (Karataş, 2010).

Engelli çocuğa sahip ailelerin hayatlarını idame ettirmeleri noktasında önlerinde iki seçenekleri vardır. Bundan sonra ya yas süreçlerine devam edip mutsuz bir ömür geçirmeye devam edecekler ya da yaşamlarında olması gereken değişiklikleri yaparak özürlü çocuklarıyla yaşama entegre olacaklardır (Erdoğan, 2013: s. 15). Bu entegrasyonun en önemli seviye ise "kabullenme" safhasıdır. Anne babalar kabullenme safhasına ne kadar çabuk gelir ise engelli çocuklarının en erken pozitif olarak yapılandırılır. Sağlık ve rehabilitasyon problemlerinin aşılması, eğitim faaliyetlerine geçme ve topluma uyum sağlama noktasında netice almaya başlanır. Bu süreç her aile için aynı seviyede ve sıralamada gerçekleşmeyebilir ya da kabul görmeyebilir. Kimi aileler bu durumu eğitim seviyeleri, sosya ekonomik konumları veya doğru bilgilendirilmeleri neticesinde kolay atlatırken kimi ailelerde ise bu aşamalardan birine takılıp uzun süre probleme odaklanamaya bilmektedir (Efe, 2006, s. 175).

1.5. Tarihsel Süreçte Dinlerin Engellilere Bakışı

1.5.1. Tarih Öncesi Çağlarda Engellilere Bakış

Tarih öncesi çağlarda ilk insanların hayatlarını avcılık ve toplayıcılık yaparak sürdürdükleri bilinmektedir. Bu aktiviteyi sürdürebilmeleri için sağlıklı ve sağlam yapıda insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Avcılıkla uğraşabilmek için toplu halde hareket edilmesi gerekmiş ve ava katılan her kişi bu organizasyon çerçevesinde görevlendirilmiştir. Engelli bireylerin bu yapı içerisinde kendilerine ek iş çıkaran bir durum oluşturduğu düşünülmektedir. Örneğin ilkel toplumlarda yaşayan halk, görme engellilerin yaşam hakkını red etmiştir. Çünkü bu dönemde kişiler daha öncede belirtildiği gibi sosyal katman içerisinde görevlendirilmeye elverişliliği ve savaşabilme kabiliyeti nispetinde değerlendirilir ve kıymet verilmiştir. Bu yüzden yaşlı hasta ve engelli bireylere yaşam

hakkı tanınmamıştır. Bu davranışların gerisinde yatan temellerin tamamını maddi sebepler oluşturulmaktadır. Daha sonra yerleşik hayata geçildiğinde, bu yaşam tarzı insanlara daha güvenli ve korunaklı bir ortam sağladığı için engelli bireylerinde üretime katkısı nispetinde yaşama şansları artmıştır (Demirci, 2005, 105).

Mezopotamya uygarlığı, klasik Yunan uygarlığı ve Roma Uygarlığının engellilere bakış açısı tarih öncesi dönemden çok da farklı değildir. Uygarlıklar döneminin ilk çağlardaki engelliliğe bakışlarındaki farkı da şöyle özetleyebiliriz. İlkel toplumların engellileri toplum dışına itmelerinin maddi sebeplerinin yanına uygarlıklar dönemi de din ve Tanrı kavramı ekleyip engellileri toplumdan soyutlama sebeplerini anlamlandırarak temellendirmişlerdir. Örneğin ebeveynlerin engelli bir çocuğa sahip olmaları, geçmişte kendilerinin ya da atalarının yapmış olduğu bir kötülük ve günaha karşılık olarak görülmekte ve Tanrılar tarafından cezalandırıldığına inanılmaktadır. Genel itibari ile uygarlıklar döneminde engelliliğin başlıca sebepleri Tanrılar tarafından cezalandırılma, çevrede var olan kötü ruhlar ve şeytanlar gibi olumsuz durumlardır. Bu nedenle engelli kişiler lanetli kabul edildiğinden dolayı engelli doğan bir çocuğun dağ başına bırakılıp kendi kendine ölüme terk edilmesi gibi ritüellerin yaşandığı görülmektedir (Enç, 1947: s. 5).

Eski Mısır Uygarlığı, Çin Medeniyeti ve İbranilere bakıldığında engellilere karşı daha merhametli yaklaşıldığı ve böyle bir anlayış geliştirildiği görülmektedir. Engelliler, sınırları nispetinde kendilerine özgü kabiliyetlerinin öne çıkması için desteklenir ya da dilenmelerine izin verilerek kendi başlarına hayatlarını sürdürmelerine destek olunmaktadır. Örneğin İbranilerde görme engellilerin, toplumun en saygın mesleklerinden olan öğretmenlik, hukuk ve bilim adamlığı gibi meslekleri icra ettikleri de görülmektedir (Demirci, 2005: s. 107).

Günümüz engelliliğe bakış açılarında ki sıkıntıların temellerinin aslında tarih öncesi çağlara dayandığını görmekteyiz.

1.5.2. Yahudilik'te Engellilik

Yahudilerin büyük bir kısmı kendini "seçilmiş millet" olarak görse de bütün insanların eşit olduğunu, kimsenin mükemmel olmadığını ve insanlığın Tanrı 'nın görüntüsünde yaratıldığını kutsal kitaplarında görmek mümkündür. Onlara göre Tora, engelli kişileri onurlandırmayı ve onlara saygı göstermeyi emreder (Baysal, 2013: s. 282).

Fakat uygulamalara baktığımızda engellilerle ilgili bazı sıkıntılı durumlara rastlanmaktadır. Örneğin Tanrı'ya armağan sunan mabed görevlileri ve Koen'ler bedenen kusursuz olması gerekmektedir. Bahsi geçen uygulamanın kaynağı ise Tevrat'ta şu şekilde bahsedilmektedir. *"Tanrı, Moşe'ye konuşarak şöyle dedi: Harun'a konuşup söyle: Nesilleri boyunca, senin soyundan kusuru olan bir adam, Tanrısına ait yiyeceği sunmak üzere yaklaşamaz. Zira kusuru olan herhangi bir kişinin (kutsal göreve) yaklaşması uygun değildir; kör, topal, burun kemiği çökmüş ya da organları orantısız olan bir kişi veya bacağında ya da kolunda kırık olan bir kişi. Kambur, cüce, gözünde kusuru, ağır egzeması, çıbanı ya da erbezi ezilmiş bir kişi" (Levililer: XXI, 16-20).* Bunun sebebini bazı aydınlar ve Musa bin Meymun gibi filazoflar şu şekilde izah etmeye çalışmışlardır. İnsanların beden sağlıklarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Çünkü beden sağlığı doğru düşünmeyi ve idrak etmeyi birlikte getirecektir (Aydın, 2011: s. 12; Baysal, 2013: s. 279). Chitrik'in Şalom gazetesinde yayınlanan makalesinde bu mevzudaki çelişkilere kısmen cevap bulmaktayız. Chitrik makalesinde engelli bireylerin bazı dini ritüellere katılamamasını şu şekilde açıklamıştır. "*Yahudi kanunu engelli kişileri Tanrı'nın emirlerini uygulama konusunda eşit derecede sorumlu ve yükümlü görür. Ayrıca genel anlamda din hukuku, özel anlamda ise Yahudi kanunlarının nüanslarına aşina olmayanlara pek 'merhametli' değilmiş gibi görülebilir. Oysa işaret ettikleri, engelli kişilerin Tanrı katında eşit oldukları, Yahudi toplumunun ve genel toplumun üyeleri olarak katılımlarının tam olması gerektiğidir"* (Chitrk, 2015). Fakat bu uygulamaların, engelli görevlileri, bedenen sağlıklı görevlilerden daha aşağı bir seviyeye çektiği gözden kaçmamaktadır (Baysal, 2013: s. 282).

Bu duruma rağmen tek tanrılı dinlerin engellilikle ilgili kurallarına bakıldığında, yalnız Yahudi kanunlarında engellilerle ilgili özel kurallar ve fıkhi uygulamalara yer verildiği görülmektedir. Yahudi kanunlarında bazı hükümler engellilerin güncel gereksinimlerine göre değiştirilmiştir. Örneğin görme engellilerin yardımcı köpeklere ihtiyaç duyduklarında bu durumun fıkhi boyutu tekrar düzenlenmektedir. Bu konuyu Chitrik şöyle açıklamıştır. "*Rabi Feinstein (Yahudi Haham) araştırmaya devam eder ve Talmud'da yer alan bir tartışmanın, âmâ bir kişinin sinagoga rehber köpeği ile girebileceği kararı ile sonuçlandığını keşfeder! Böylece kararını dayandıracağı temeli bulmuştur. Ancak Rabi Feinstein, köpek cemaati ürkütmesin ve rahatsız etmesin diye âmâ kişinin girişe yakın bir yerde ve sıra başında oturmaya çalışmasını önerir. Bu artık hemen bütün sinagoglarda genel bir uygulama haline gelmişti"* (Chitrik, 2015).

Tevrat'ta engellilerin desteklenmesi ve onlara hayatın her alanında engel çıkarılmaması noktasında emirleri vardır. Şöyle ki: *"Sağıra sitem etmeyin ve körün önüne engel koymayın"* (Tevrat, Levhiler, 19\ 14), "*zayıf ve düşkünü kayır, topalı tökezletme çolağa yardım et ve körü yönelterek onlara aydınlığımı"* (Tevrat, II.Ezra, 2\21). Engelliler, Yahudiliğin kendine has ağır kuralları çerçevesinde kendilerine yer edinebilmiştir. Bununla birlikte engellilere özel kurallar oluşturulmuştur. Her Yahudi engellilere yardım etmeyi, ibadet ve kendilerine has becerileri noktasında onları teşvik etmeyi kendilerine görev kabul etmiştir (Baysal, 2013: s. 282).

1.5.3. Hristiyanlık'ta Engellilik

Hristiyanlığın gelmesi ile zulme uğrayan, sakat ve bakıma muhtaç insanlar Kiliseyi sığınak ve koruyucu olarak kabul etmişlerdir. Din adamları Hristiyanlığın ilk yüzyılından itibaren ibadete gelen din mensuplarından sakatların sadaka toplamalarını ve dilenmelerini teşvik ederek onları bir bakıma hayatın içinde tutmuşlardır (Enç, 1947: s. 6). Bunun en önemli sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz: Kutsal kitaplarda belirtildiği gibi Hz. İsa'nın mucizelerinin içinde sakatlık, felçlilik gibi hastalıkları iyileştirdiğine dair bilgiler mevcuttur. Kuran'ı Kerimde de Hz. İsa'nın körlerin gözlerini açtığı Ali -İmran Suresinde yer almaktadır. Şöyle ki: *"Allah, onu İsrailoğullarına bir Peygamber olarak gönderecek (ve o da onlara şöyle diyecek): "Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir. Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer mü'minler iseniz bunda sizin için elbette bir ibret vardır" (Ali-İmran, 3/49).* Hristiyan dini mensupları, Hz. İsa'nın sakat kör ve felçlilerle münasebetini ve onlara yardım ettiğini bildiklerinden dolayı engellilere karşı toplumdan dışlama, onları aşağılama ya da noksan kabul etme gibi bir yaklaşımları olmadığı bilinmektedir (Baysal, 2013: s. 282).

Hristiyanlıkta bir görüşe ise Tanrı bazı insanları, işlediği günahtan ve Tanrı'ya karşı itaatsizliğinden dolayı cezalandırmıştır. Bunun karşılığı olarak engellilik durumunu cezalandırdığı şahsa layık görmüştür. Yani engellilik, cehalet ve itaatsizliğin sonucunda bir lanet olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise şöyle aktarılıyor. "*Yaşlılıkta görme kaybına uğrayan Isaac (Yaratılış, 27/1), Jacob (Yaratılış, 418/10), Eli (1. Samuel, 3/2, 4/15) ve Ahiya Shilomite (1. Krallar, 14/4) gibi kişiler hâricinde engelli olmanın, doğal sebeplerine Kutsal Kitap'da değinilmez"* Hristiyanlıkta engellilik, bir hastalık olarak

kabul edilir ve Tanrıya atfedilmektedir (Baysal, 2013: s.294). Aslında antik çağlardan tek tanrılı dinlerin geldiği zamanlara gelindiğinde de engelliliği izah etmede hala sorunlar yaşandığı görülmektedir. Belki de bu tür yaklaşımlar, engelliliği anlamlandırma durumu değilde, engelliliği anlamlandıramama durumu olarak düşünülebilinir. Bu düşünceden kaynaklanan sebeplerden dolayı yakın tarihe kadar kilise de engelliler için özel bir alan oluşturma ya da onları toplum hayatına kazandırma vb. gibi çalışmalar Hıristiyan dünyasında nadiren görülmüştür (Baysal, 2013: s.294).

Treloar 2012'de yayınladığı makalesinde günümüzde kilise ile engellilerin ilişkilerini özetle şu şekilde bizlere aktarmaktadır. Kilise, engelli ve engelli aileleri açısından dini inanç oluşumu ve gelişimi sağlanması açısından önemli bir sosyal kurumdur. Fakat bazı kilise çalışanları engellileri misafir etme ve onlara yardım etme konusunda hazırlıklı olmadıklarını söylemektedirler. Bunun birkaç sebebi var. Kiliseye gelen katılımcılar engellilik hakkında yeterince bilgiye sahip değiller ve engellilerden korkup kaçabilmektedirler, engellilerin kendi potansiyellerini ortaya çıkarmalarını kilise istese de fiziki ve maddi imkanları bu duruma elverişli değildir, engelliler aileleri tarafında fazlaca ilgi gördükleri için stres halindedirler. Kilisenin bu stresi aşma noktasında bir çalışması yoktur (Treloar, 2012: s. 222).

Son olarak söylemek gerekirse, Hıristiyanlıkta engellilik her ne kadar "lanetlenme" olarak izah edilse de engellileri toplumdan dışlama onları aşağılama gibi davranışta ve tavırda bulunmamışlardır. Bununla birlikte Kilisenin engellilikle ilgili problem çözme ve onları hayata kazandırmak için üstün bir performans gösterdikleri de söylenemez. Son zamanlarda dünyada bu konuda artan farkındalıkla birlikte Kilisenin de bu konuda çalışmalarda bulunduğunu görmekteyiz (Baysal, 2013: 296).

1.5.4. İslam'da Engellilik

İslam dininde, insan Allah tarafından yaratılmış en kıymetli varlık olarak tanımlanır. *"Biz insanı en güzel şekilde yarattık"*(Tin Suresi, 4). Bundan dolayı insanların güzel-çirkin, eksik-fazla, uzun-kısa gibi özelliklere sahip olması önemli değildir. İnsanlar her halükârda, sevgiye, merhamete, hürmete ve hoşgörüye layıktır. Ve bu yüzden insan Allah katında çok özel ayrıcalıklı bir konuma sahiptir (Özdemir, 2015: 7). İslam anlayışına göre Allah insanları, zenginlik veya fakirlikleri, tenlerinin rengi, nesepleri, bedenen sağlıklı olup olmamalarıyla değil, güzel ahlak sahibi ve hayırlı amel sahibi olup olmamaları ve yeryüzünde fesat çıkarıp çıkarmadıkları ile ilgilenir. Kuran'da da söyle bir

ayet yer almaktadır. *"Allah katında en üstün olanınız en muttaki olanınızdır"* (Hucurat Suresi, 12). Ve aynı anlamlara gelen İslam Peygamberi Hz Muhammed'in *"Allah suretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Fakat kalplerinize (iman ve inkar halinize) ve amellerinize bakar"* (Muslim, Birr, 32) (Karagöz, 2004: s. 4) hadisi bu anlayışın temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

İslam dinine baktığımızda, peygamber Hz. Muhammed'in, engellilik ve engelliler sorunu ile yakından ilgilendiği hadis kaynaklarınca günümüze aktarılmaktadır. Hz Muhammed'in engellilere karşı neler yapılması ve nasıl davranılması gerektiğine dair örnekler sergilediği görülmektedir. Örneğin, engellilerle bizzat ilgilenmiş, ihtiyaç duydukları konularda onlara yardımcı olmuş, engellilik durumuna, ilgi ve kabiliyetlerine göre engellilere kamusal görevler vermiş ve engelli bireylerin topluma katılımlarının sağlanmasına çalışmıştır. Böylece engelli bireylerin özgüvenlerini geliştirici ve sosyal kabul görmelerini sağlamıştır (Işık, 2013: s. 6).

Kur'an'da engellilikle ilgili birçok ayet bulunsa da bunların çoğu mecaz anlamda kullanılmıştır (Karagöz, 2004: s. 4). Örneğin: *"Onlar sağırdırlar, kördürler, dilsizdirler. Artık hakka dönmezler"* (Bakara, 18). Bu ayeti kerime Allah'ı ve hakkı inkar edenler için söylendiği bilinen bir ayettir. İbadet ve dini sorumluluk olarak ise; Allah, "*insanları ancak güçleri nispetinde sorumlu tutar*" (Bakara, 284). Dolayısıyla engelli bireyler dini sorumluluk ve ibadet ile ilgili konularda güçlerinin yettiği kadar sorumludur (Karagöz, 2004: s. 4). Bununla birlikte Kuran'ı Kerim de insanoğlunun dünya hayatında karşılaşabileceği problemler karşısında tavırlarının sınanma açısından önemli olabileceği dikkat çekmektedir. Musibetlere karşı gösterdikleri sabır sonunda ise cennet vaadi vardır.

İslam kelamcıları engelliliği anlamlandırma ve açıklama noktasında üç temel yaklaşım tarzı benimsemiştir. Bunlardan ilki olan Mutezile anlayışı engelliliği ilahi adalet kavramı bağlamında iki boyutta değerlendirmiştir. Birincisi bizzat insanın kendisine bağlı engellilik durumu diğeri ise Allah'a ait (Allah tarafından gelen) bir engellilik olarak açıklamıştır. Eşari Mezhebinin anlayışı ise, her türlü engellilik durumunun sebebi Allah'tır. Yani engellilik durumu ilahi adalet ve hikmet yolu ile oluşan olaylar olarak görülür. Maturidi Mezhebi ise iki görüşün orta yolunu bulmaya çalışmış ve şöyle demiştir: Engellilik, Allah'ın bilgisi dahilinde olup, hikmet bağlamında bir sürü açıklamaya haiz olan bir durumdur (Işık, 2013: s. 19).

2. BAŞA ÇIKMA VE DİNİ BAŞA ÇIKMA

2.1. Başa Çıkma

İnsanlar hayatlarında karşılaşmayı düşünmedikleri problemler ve sıkıntılar yaşayabilirler. Bazen bunlar doğal afetler, aniden gelişen hastalıklar veya ölümler, ekonomik kayıp, hatta çok istedikleri bir hedefe ulaşamama gibi insanların kendilerini zor durumda hissettiği anlardır. Bu tür zamanlarda birey hayata tutunmalarına vesile olan hedeflerinin zarara uğrayacağını veya gerçekleşemeyeceğini düşünür. Başına gelen durumu anlamlandırma, yitirdiği kontrolü yeniden elde etme ve avunma ihtiyacı hisseder. İnsanoğlu, karşılaştığı problemleri çözmekte güçlük çektiği, kendi kendine yaptığı telkinlerde olumsuz yanıt bulduğu böyle zamanlarda "*başa çıkma*" süreci yaşamaya başlar (Ayten, 2012b: s. 17). Yani bireyin "*stres"* oluşturan problemleri çözmeye uğraşma durumunu "*başa çıkma"* olarak tanımlıyoruz (Ekşi, 2001: s. 19).

İnsanın psikolojisini bozan dış ve iç taleplerin idare edilmesi olarak tanımlanan başa çıkma kavramı; stresi meydana getiren etkenlerin oluşturduğu duygusal gerginliği en aza indirmek, ortadan kaldırmak ya da bu yaşanılan gerginliğe tahammül etme tavrı ile gösterilen insani tepkilerin bütünüdür (Tokur, 2016: s. 75).

Psikoloji literatürünü incelediğimizde beş ayrı önerme ile *stresle başa çıkma* konusunun değerlendirildiğini görmekteyiz:

a) Freud'un psikanalitik teorisinde ortaya koyduğu "*bilinçdışı savunma mekanizmaları"*.

b) Erikson'un *"yaşam dönemleri"* kuramında bahsettiği öz yeterlilik, özgüven veya içsel kontrol gibi kişisel iç dinamikler.

c) *Evrim kuramı* ve *davranışçı akıldaki* problemle baş etme uğraşları.

d) Cannon, Selye gibi araştırmacıların savunduğu sava göre insanların ve hayvanların stres ile baş etmek için gösterdiği davranışların kalıtsal olarak önceden programlanmış olan bir tepki olması.

e) Canlı varlıkların, fizyolojik ve psikolojik tüm verilerinin kullanılıp bitirilmesi durumunda, uyum sağlama amaçlı, devamlı değişim gösteren *bilişsel ve davranışsal* gayretlerdir (Ekşi, 2001: s. 38)

Başa çıkma kavramı ile ilgili görüşler genellikle insanların geçmişte veya şu an karşılaştığı problemler üzerinde odaklanmaktadır. Fakat son zamanlarda gelecekte

karşılaşabilecekleri herhangi bir problemin sonuçlarına yönelik "*aktif başa çıkma"* olarak adlandırılan bir yaklaşım geliştirilmektedir (Ayten, 2012b: s. 37). Bu yaklaşım, yaşanılan ve yaşanılacak olan problemlere karşı pozitif *problem çözme becerisini* kapsamaktadır. Yaşanan problemlere karşı pozitif bir bakış açısına sahip olma, problemleri atlatabilmek için desteklemekte ve insanların "*problem çözme"* ve "*başa çıkma"* becerilerini geliştirmektedir (Işık ve Bedel, 2015: s. 60). Bu yaklaşım, koruyucudur ve geleceğe yöneliktir. Psiko-eğitimsel veya bilişsel davranışsal tekniklerde faydalı olacağı düşünülmektedir (Ayten, 2012b: s. 37).

Lazarus ve Susan Folkman' a göre; Stresli bir durum oluşturan problemlerle başa çıkmada insan birkaç yolu aynı anda ya da ayrı olarak tercih edebilir. Örneğin birey stresli bir durum ile karşılaştığında bu olumsuz durumu değiştirmek için çabalar. Bu çabaya *"Probleme Dayalı Başa Çıkma"* denir. Birey stres oluşturan bir problem ya da olayla karşılaştığında, stres yaratan durum değiştirilemeyecek olsa dahi problemi hafifletmek için çabalar ve kendini değiştirmek için uğraşır. Bu duruma ise "Duygu Odaklı Başa Çıkma" denir. *Probleme dayalı başa çıkma* metodunda kişi, ilk önce problemi tanımlar, probleme dair farklı çareler bulmaya çalışır. Bulduğu çözümleri irdeleyerek kendisine bir yol haritası çizer. *Duygu odaklı başa çıkmada* birey, yansıtma, mantığa bürünme, bastırma vb. savunma yöntemleriyle var olan durumu daha farklı idrak etme eğilimindedir. Bununla birlikte yaşanılan problemleri aklından çıkarmak için sportif faaliyetlerde bulunmayı, yaşadığı öfkeyi yansıtmayı ve çevresinden destek almayı içeren bazı çabalarda bulunur (Karakaş, 2014: s. 75). Burger bu yöntemlerin işlevi noktasına şöyle görüş bildirmiştir; stres yaratan bir olay karşısında "*duygu odaklı"* metotların mı yoksa *"problem odaklı"* metotların mı daha faydalıdır? – buna cevap vermek güçtür. Yaşanılan probleme göre her iki yöntemde yapıcı bir etkiye sahip olabilir. Burada mühim olan nokta *"yapılması gereken bir şey var mı, yoksa durumu kabullenmek mi gerekir?"* sualine verilecek cevaptır. Bununla birlikte bu konu üzerinde çalışan uzmanlar, karşılaşılan stres oluşturan durumlarda nasıl bir yol izleneceğini bilme yetisine "*başa çıkma esnekliği"* adını verir. Stresli yaratan bir durumla karşılaşıldığında kullanılan başa çıkma yönteminden fayda görülemiyorsa bir diğer yöntem faydalı olabilir. Yöntemler bu yaklaşım çerçevesinde çeşitlendirilmiştir (Gün, 2012: s. 12).

Başa çıkma sürecinin anlaşılması için bazı faktörleri gözden kaçırmamak gerekir.

Anlam arayışı, bireyin yaşamındaki olgularının ya da inançlarının üzerine bina ettiği bir zemindir. Bireyin karşılaştığı durumlara yüklediği anlam her zaman stres ve kaygı gerektiren bir mevzu olmaya bilir. Bireylerin durumu algılama ve yorumlama şekli vakanın biçimini belirler. Bununla birlikte her insan kendine göre bir başa çıkma yöntemi üretir. Bu yöntemi bireyin değerleri, alışkanlıkları, sosyal ilişkileri hayata bakış açısı içerisinde bulunduğu kültür yapısı, inançları ve karakter yapısı vs. belirler. Bu sebeple aynı problem karşısında insanlar farklı derecede etkilenir. İnsanların kendi iç dünyalarına inşa ettikleri anlam sistemi, başlarına gelen bir durum karşısında kendini gösterir. "*Örneğin iyimserlik bir yönelim sistemi olarak kabul edilirse, annesini kaybeden bir kişinin onun ölümünü kabullenmesi ve annesinin acı çekmeden, güzel bir şekilde öldüğü yönünde kendine telkinde bulunması, onun kayıp karşısında kullandığı başa çıkma metotlarıdır.*" Başa çıkmada birey genellikle "*koruma ve dönüştürme"* savunma dürtüsü ile anlam arayışına girebilir. İnsanın, başa çıkmada kullandığı yöntemler genelde mensup olduğu kültür yapısı ile uyumludur. Başa çıkmada en yoğun müracaat edilen merci kültürdür. Çünkü anlam arayışında en önemli etken kültürdür. Başa çıkma etkinliklerini irdelerken, sonuç ve süreci baz almalıyız. Pozitif bir başa çıkma faaliyetinin süreçte ve sonuçta bireye yapıcı bir katkısı bulunması gerekmektedir (Ayten, 2012b: ss. 38-39).

2.2. DİNİ BAŞA ÇIKMA

Folkman ve Lazarus'a göre başa çıkma, "*sıkıntılı zamanlarda ortaya konan anlam arayışı çabasıdır"* (Ayten, 2012b: s. 55). Dini başa çıkma ise, insanın hayatta istemsiz olarak karşısına çıkan problemli zamanlarında din ve maneviyat içerikli kaynaklardan beslenen "*bilişsel veya davranışsal"* metotların uygulaması olarak tarif edilebilir (Kula, 2005: s. 59). Ya da Pargament'in dini tanımlarken özetlediği gibi; *"kutsalla ilişkili tarzlarda bir anlam arayışı*" (Pargament, 2005: s. 280) olarak da tanımlanabilir. Viktor Frankl (1984: s. 113) anlam isteğinin "*insanın yaşamındaki temel bir güdü"* olduğunu ifade eder. Bu güdü ya da ihtiyacı 4 madde de özetlenebilir. "*İlki amaçtır, ikincisi değerlerdir, üçüncüsü etki ve yarar hissi ihtiyacıdır, dördüncüsü ise kendine saygı ve kendine değer verme ihtiyacıdır"* (Ayten, 2012b: s. 54).

Din, insan yaşamında düzenleyici ve uyum sağlayıcı bir yol olarak oldukça önemli ve etkili bir etken olarak yer almaktadır. Problem yaratan olaylar karşısında bireylere kılavuz olan ve yaşanılan olaylara göre insanların manevi duygularını yönlendiren etmenleri içermesi açısından dolaylı ve doğrudan bir başa çıkma yöntemi

olarak vazife yapmaktadır (Tokur, 2016: s. 109). İnsanlar problemler yaşadığı stresli dönemleri ile din arasında bir ilişki kurmuştur. "*Siperlerde hiç ateist yoktur"* atasözü aslında durumu özetlemektedir. Bu atasözü biraz abartılı olsa da yapılan araştırmalar dini hassasiyetin stresli zamanlarda genellikle hızlandığını ya da yoğunlaştığını gözlemlemektedir (Pargament, 2005: s. 280).

Azhar ve Varma (1994) gibi araştırmacılar ise, din-depresyon ilişkisini incelerken aile ortamı ve genetik gibi gelişimsel etmenlerin yanında din olgusunun alkol ve uyuşturucu gibi zararlı madde alışkanlıklarını azaltan etkisinin olduğunu, dinin sağladığı sosyal dayanağın ve dinî basa çıkma yöntemlerinin, acı çekmeye ve hastalığa anlamlandırmada baskın bir faktör olduğunu, din olgusunun bireyi özverili davranışlarla teşvik ederek dikkatini kendisinden daha çok ihtiyaç ve sorunları daha fazla olan insanlara yönlendirmesinde etkili faktör olduğunu söylemektedir (Horozcu, 2010: s. 231).

Birey hangi yönelimlerin etkisi altında ise başa çıkma davranışlarında da o yöntemleri kullanır. Eğer bireyin dini bir eğilimi söz konusu değil ise stres oluşturan durumlar karşısında din olgusunun bu insan için başa çıkma yöntemi olarak bir fonksiyonu yoktur. Yani dini motiflerin içerisinde barındırdığı bir başa çıkma tavrını göstermesi için daha önceden yaşamına dahil olan dini inançları barındırması gerekmektedir. Aksi taktirde dini başa çıkmanın ani olarak gelişmesi mümkün gözükmemektedir (Küçükcan ve Köse, 2000: s. 77). Pargament de bu konuyu şu şekilde açıklamıştır. Karşılaşılan problemlerle başa çıkmada maneviyatın ve dinin etkisinin miktarını belirleyen unsurun, bireyin problemleri karşılaşma biçiminde dinin ve maneviyatın ne kadar yer aldığı, hangi derinlikte olduğuna bağlıdır (Horozcu, 2010: s. 217). Bununla birlikte bireyin manevi ve dini içerikli yöntemleri kullanması, ilgi ve ihtiyaçlarını karşılama becerisine bağlıdır. Farklı tip ve mizaçtaki bireyler kendileri için belirledikleri çeşitli dini hedefleri için farklı birçok dini yollara baş vurabilmektedirler (Pargament, 2005: s. 285).

Pargament (1988), üç farklı yaklaşımla dini başa çıkmayı açıklamaya çalışmıştır;

Kişisel Yönelimli Eğilim (Self Directing): Stresli bir durumla karşılaşan insan Tanrıdan yardım beklemeksizin karşı karşıya olduğu problemi kendi bireysel olanaklarıyla halletmeye çalışır. Problemi çözmek için ilahi güçlerin ve Tanrının desteğine ihtiyaç duymadan aktif bir hal alır.

Kararı Başkasına Bırakan (Deferring) Eğilim: İnsan karşılaştığı stresli durum karşısında bir şey yapmadan Tanrının problemi halletmesini bekler. Çözümlerin kaynağına Tanrıyı koyup kendisini böyle zamanlarda pasif durumda tutar.

İşbirlikçi (Collaborative) Eğilim: İnsan, Tanrı ile iş birliği içinde karşılaştığı stresli durumdan kurtulma eğilimi göstermektedir. Karşılaştığı problemi halletmek için ferdi bir uğraş içine girmekte olup, Tanrının da kendisine yardım edeceğini düşünür. Böylece insan ve Tanrı problemin çözümünde iş birliği yapmaktadır. (Karagöz, 2010a: ss. 55-56).

Yukarıda belirtilen dini başa çıkma yöntemleri farklı biçimlerdeki kişilik yapıları ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin; "*kişisel yönelimli eğilim"* li olan dini başa çıkma tarzı, bireyin yaşamında daha fazla kendine güvenen ve kişisel kontrol yüksek kişilik yapısı ile ilişkilendirilmektedir. "*Kararı başkasına bırakan eğilim"* tarzı ise, kişisel kontrolü düşük, öz saygısı düşük ve olayları daha çok talih ya da şansla izah etmeye çalışan ve bireysel farklılıklara tahammül etmeme meyli gösteren kişilik tarzları ile ilişkilendirilmektedir. İşbirlikçi eğilimde ise daha çok yüksek kişisel kontrolü olan, öz saygısı yüksek ve aynı zamanda olayları talih, şansla izah etme eğiliminde olan kişilik tarzları ile ilişkilendirilmektedir (Ayten, 2012b: s. 63).

3. MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

3.1. Maneviyat

Maneviyat kavramı, din psikolojisi sahasında son yıllarda gündemde olan ve tanımı sürekli güncellenen bir kavramdır. 1900'lü yılların bitimine kadar din psikolojisi alanında bazen din bazen ise dindarlık ile aynı anlamlarda kullanılan maneviyat kavramı, XXI. yy girildiğinden bu güne farklı anlamlarda yorumlanmaya başlamıştır (Düzgüner, 2013a: s. 1). 2011 yılına geldiğimizde "*Amerikan Psikoloji Derneğinin*" "Din ve Maneviyat Psikolojisi" olarak ismini değiştirmesi ve din ve maneviyat terimlerinin ayrı ayrı ele alınması, farklı manalarda kavramlaştırıldığı yönündeki değişimi göstermektedir (Düzgüner, 2016b: s. 18).

Maneviyat ve din ayrı ayrı farklı boyutları olabilir ve manalarında gizli anlamlar barındırabilir (Oman, 2013: s. 297). Fakat batı literatüründe maneviyat kavramı "*kutsalı aramak"* olarak ifade edilse de kavram hakkında tam bir mutabakat sağlanamamıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında maneviyat kavramı hakkında 3 farklı yaklaşımın olduğu gözlenmektedir.

(1) Maneviyatı dindarlığın içerisinde bir alan olarak tanımlayanlar.
(2) Maneviyatı dindarlıktan farklı bir kavram olarak tanımlayanlar.
(3) Maneviyat ve dindarlığı aynı manalarda kullananlar (Düzgüner, 2016b: s. 25).

Bu konuda çalışma yapan akademisyenler, kavramlar hakkında uç noktalarda görüş bildirmenin tehlikelerine karşı uyarıda bulunsa da gözlemlenen kabul görmüş bakış açısı ise, maneviyatın bireysel yönelim olduğu, din kavramının ise kurumsallaşmış bir olgu olarak tanımlandığıdır (Oman, 2013: s. 297).

Türkiye'de ise, maneviyat kavramı çeşitli bilim dalları tarafından incelenmiştir. Örneğin; Sağlık alanında araştırma yapan akademisyenler, maneviyat olgusunun subjektif bir kavram olduğunu söyleyerek bireyin tüm yaşamını çevreleyen alanları içine aldığını ileri sürerken; *sosyal hizmet uzmanları* maneviyatı, bireyin benliğinin anlaşılması ve kavranması en güç olan bir yeri olduğunu ifade ederek, kişinin kendi benliği ile karşı karşıya geldiği ve inançları ekseninde adaleti kurgulandığı yer olarak tanımlamaktadırlar. Psikiyatrist ve psikologlar ise, maneviyatın bireyin yaşamanı sürdürebilmesi için en temel dayanaklardan biri olduğunu söylemektedir. İlahiyat alanında araştırma yapan

akademisyenlerde maneviyatı tarif ederken genel olarak dini tezleri ve söylemleri baz almaktadır. En genel tarifleri ise şöyledir: *"İnsanın sahip olduğu tüm duygu, düşünce ve dini duyguların toplamıdır. Dinden, imandan, mukaddesattan gelen güç ve kuvvettir"* (Esendir, 2016: s. 6-7).

Yapılan araştırmalarda görülüyor ki, maneviyat kavramına her grup kendi disiplini içinde tanımlamaktadır. Yaklaşımlarda görülen ortak nokta ise, "maddi olmayana" ve "anlam bulma arayışına" eğilimidir.

3.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Manevi danışmanlığın tarihi kökenleri araştırıldığında antik çağa kadar dayandığını görmek mümkündür. Geçmiş çağlara bakıldığında ruhsal rahatsızlıkların tedavisinde medyum, papaz, şaman vb. din görevlilerinin aktif olarak görev aldıkları ve bütün rahatsızlıklara sebep olarak metafizik varlıklara atıfta bulundukları görülmektedir (Parlak, 2016: s. 29). Bugüne gelindiğinde manevi danışmanlığın uygulama alanlarının çeşitlenerek genişlediği rahatlıkla söylenebilir. Eskiden olduğu gibi manevi danışmanlığın sadece ruhsal problemleri çözmekle sınırlı kalmayıp, bireyin yaşamında karşılaştığı olumsuz durumları anlamlandırmasında, teskin edip sakinleştirmesinde (Dinçer ve Ekşi, 2016: s. 269) önemli bir işlevi olduğu uygulamalarla gösterilmektedir. Çünkü insan zaman zaman hayatın anlamını yitirdiği ve zor dönemler yaşadığında problemlerle tek başına mücadele edemeyeceğini hisseder ve dışarıdan destek almak durumunda kalır. Kimi zaman bu profesyonel destek bir yakını olabileceği gibi bireyin önemli dayanağı olan dini\ manevi değerler olacaktır (Ayten, 2015c, s. 65).

Manevi danışmanlık, bireyin Tanrı inancı olup olmamasına bakmaksızın faydalanabileceği ve yerel kültürel yöntemlerle tinsel iyi olmayı temin edebileceği derin bir kaynaktır. Bireyin günlük yaşamında karşılaştığı problemleri çözmede ve manevi danışmanlığa ihtiyacı olan normal insanlar için danışmanlık hizmeti olup bununla birlikte bir psikoterapi yönteminin olmadığının bilinmesi gerekmektedir (Parlak, 2016: s. 43).

Kültürel yapıları güçlü toplumlarda ruhsal problemlerle ilgili yerel inançlar, ruh sağlığı hizmetinin profesyonel uzmanlardan alınmasını engelleyebilir. Müslümanların dini başa çıkma yöntemlerine daha çok yöneldiği ve profesyonel destek arama ihtiyacını daha az gösterdiğine dair bazı kanıtlar vardır. Bundan dolayı uzmanların danışanına profesyonel müdahalesinin yanında dini başa çıkma stratejilerini gözeten bir yaklaşım

sergilemesi iyileşmeyi ve dayanıklılığı destekleyebilir (M. Ali ve Aboul Fotouh, 2015: s. 35).

Rehberlik yaklaşımı ve manevi danışmanlığı önemseyen psikoterapistler ve psikolojik danışmanlar, seküler anlayışa sahip psikoterapist ve psikolojik danışmanlardan farklı olarak danışanlarına; kişisel gereksinimlerin bir şekilde yaşamı anlamlandırdığını, danışma sürecinde bireyin kendi geçmişinden getirdiği ceza algısı yerine bağımsız ve kişisel kontrolünü yapması gerektiği üzerinde durulmakta, bu tür kaygılar yerine yardımseverlik faaliyetleri aktif hale getirilmesi vurgulanmaktadır. Manevi danışmanlık, seküler danışmanlık yöntemlerinden farklı olarak, kişinin davranış bozukluklarından daha çok günahlarına odaklamaktadır. Bunun için danışmanlık sürecinde, tüm iyi olma şekilleri ve kişilerarası ilişkilerin normalleşmesi ve bunun yanında Tanrı'ya sevginin ve bağlılığın sağlanması, hissedilen sevginin çoğalarak yayılması olarak tanımlanabilir (Koç, 2016: s. 39).

Ülkemizde hastanelerde yapılan uygulamalara manevi destek veya manevi bakım denmektedir. Manevi bakım, bir inanç ve din desteğidir. İnsanların üzüntülü, korkulu, sıkıntılı acılı, ümitsizlik ve yalnızlık durumunda veya ani gelişimlerle ortaya çıkan (ameliyat, hastalık, mahkumluk, sakatlık, askerlik, afet, yaşlılık gibi) zor durumlarında, yanlarında olmak; bu problemleri yaşayan insanlara inanç ve din bakımından yardımcı olabilmek, varsa sorunlara ve sorulara danışmanlık yapmak; ibadetlerini eda etmelerinde rehberlik etmek, yaşamda var olmalarına bir anlam, yaşamlarına yeni bir mana yüklemelerine ortak olabilmektir. Tüm bu etkinliklerin profesyonel ve resmi uzman kişiler tarafından yapılabilmesidir (Karagül, 2012: s. 5).

İnsanoğlu hayatında zaman zaman birçok sıkıntı ve problemle karşılaşır. Başına gelenleri anlamlandırma, yitirdiği kontrolü tekrar kazanma ve bir avunma arayışına girer (Ayten, 2012b: s. 37). Engelli bir çocuğa olan ebeveynlerinde neden bu problemi yaşadıkları sorusunun cevabını ararken dini ve manevi unsurlar bazı ailelerde anlamlandırma sistemin içeriğini oluşturduğu ve bu sistemi yapılandırma esnasında danışmanlığa ihtiyaç duyabilecek zor zamanlardan geçtikleri gözlemektedir (Karagöz, 2016b: s. 166).

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA: BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Yapılan bu çalışma çevrede bulunan görme engelli okullar ve rehabilitasyon merkezlerini araştırma ile başladı. İlk etapta ulaşılabilecek en yakın görme engelli okulu olan Sabancı Görme Engelliler Okuluna gidilerek yöneticilerinden böyle bir araştırma yapağımıza dair izin istendi. Okul yönetimi okul aile birliğine yönlendirerek onların izinleri dahilinde bu araştırmayı yapabileceğimizi aktardılar. Okul aile birliğinde aktif görevli ve görme engelli bir oğlu olan Kifayet Hanım böyle bir çalışmaya destek olabileceklerini ve beni ailelere yönlendirebileceğini aktardı.

Bu okulun seçilmesinin en önemli sebeplerinden biri İstanbul'da var olan en büyük görme engelli okulu olmasıdır. Okulda hem görme engelli çocuklar hem de çok engelli çocuklar eğitim almaktadırlar. Görme engelli çocuklar İstanbul'un çeşitli ilçelerinden bu merkeze genelde annelerinin eşliğinde servisle geliyor. Çocuklar eğitim aldığı sırada anneler onlara ayrılmış mekanlarda vakit geçiriyor. Bazen boş vakitlerini Halk Eğitimin yönlendirdiği el sanatları kursları ile değerlendirebiliyorlar.

Kalabalık bir okul ortamına rağmen bu araştırmaya destek olmak isteyen annelerin oranı çok fazla değil. Bunun en önemli sebepleri;

- Görme engelliler okuluna akademik ya da farklı sebeplerle gelen birçok kişi olduğunu belirtmekteler. Gelenlerin onların sorunlarını çözeceklerini ümit ediyorlar. Böyle bir sonuç alamadıklarında bir hayal kırıklığı yaşamaktalar.
- Gelen araştırmacıların genelde konuyu çok fazla bilmediklerini bazen sordukları sorularla incitici olduklarını söylemekteler.
- Sorulan sorularla başından beri yaşadıklarını tekrar hatırlamaktan korkmaktalar.
- Dini konulara özel olarak girmekten çekmekteler.

Belirli aralıklarla okula gidip bahçede oturan ya da kurslara dahil olan ve araştırmaya destek vermek isteyen 20 anneyle yukarıdaki kaygıları da göz önüne alarak

görüşme başladı. Görüşmeler genelde bahçede ve boş sınıflarda ses kayıtları alınarak yapıldı.

Araştırma yapılan merkezde çoğunlukla anneler bulunmaktadır. Çalışma sırasında hiçbir baba ile karışılmamıştır. Bunun en önemli sebebi babaların çocuklara bakım görevini annelere bırakmış olmaları ve ailenin maddi geçimini tamamen üstlerine almaları olarak gösterilebilir. Araştırmanın sağlığı açısından orada bulunan annelerin yönlendirmesiyle birkaç babaya telefon yöntemi ve bizzat iş yerlerine gidilerek ulaşılmıştır. Görüşmeyi kabul eden ebeveynlerle rahat ve samimi bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler sırasında sık sık duygusal anlar yaşanmış bazen de merak edilen dini sorulara cevap arandığı görülmüştür.

1. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

Mülakat yöntemi ile elde edilen veriler gerek görüldüğü yerlerde nicel olarak sunulmak amacıyla tablo haline getirilmiştir. Bu bölümde belirli başlıklar altında demografik özellikler tablo olarak sunulup, yorumlanacaktır.

Tablo-1: Araştırmaya Katılanların Cinsiyet Oranı

Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)
Erkek	5	80%
Kadın	20	20%
Toplam	25	100%

Araştırmamıza 20 anne ve 5 baba katılmış olup toplam 25 kişi ile görüşülmüştür. Annelerin katılım oranları daha fazla olmasının sebebi araştırma; yapmak için gidilen görme engelli okulları ve rehabilitasyon merkezlerinde annelerin çocuklarına refakat etmeleri ve genel yaşamlarında da annelerin çocukların öz bakım ve eğitimleri daha çok alakadar olmalarıdır. Mülakat yapılan 5 babaya ise telefon vasıtasıyla ya da bizzat iş yerine yaptığımız ziyaretlerle ulaşılmıştır.

Tablo-2: Araştırmaya Katılanların Yaş Durumu		
Yaş Grubu	**N**	**Yüzde**
20-30	1	4%
31-40	10	40%
41-50	12	48%
50 Üzeri	2	8%
Toplam	25	100%

Araştırmaya katılan ebeveyn yaş oranları tabloda mevcuttur. Araştırmaya katılanların %4'20-30 yaş aralığında, % 40'ı 31-40 yaş aralığında yine % 48'i 41-50 yaş aralığında ve % 8'i ise 51 yaşın üzerindedir.

Tablo-3: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumu		
Eğitim Durumu	**N**	**Yüzde**
İlk okul	8	32%
Orta Okul	3	12%
Lise	11	44%
Lisans	2	8%
Lisansüstü	1	4%
Toplam	25	100%

Araştırmaya katılanların eğitim durumu yukarıdaki tabloda yer almaktadır. %32' si İlk okul , %32'si ortaokul, %44'ü lise, %8'i lisans ve %4' lisans üstüdür. İlkokul mezunu yüzdesini arttıran genelde annelerin eğitim durumudur. Mülakat yaptığımız babaların tamamı lise ve lisans düzeyindedir.

Tablo-4: Araştırmaya Katılanların Mesleki Durumları		
Meslek	**N**	**Yüzde**
İş Adamı	1	4%
Yönetici	1	4%
Polis	1	4%
Ev Hanımı	18	72%
İşçi	4	16%
Bilişim	1	4%
Toplam	25	100%

Katılımcıların mesleki durumları tablo. 4 de mevcuttur. Tablodaki en büyük oranı yüzde 72% ile ev hanımları oluşturmaktadır. Bunun en önemli sebebi annelerin çocuklarının bakımı ile yakinen ilgilenmek için çalışma hayatında bulunmamaları olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka sebep ise; devlet tarafından engelli ailelerinin maddi olarak desteklenmesi olarak da görülebilir. Eğitim düzeyi ve çalışırlılık durumunun doğru orantılı olması, kültürel faktörlerin etkenlerinden kaynaklanabilmektedir.

Tablo- 5: Araştırmaya Katılanların Sosya Ekonomik Durumu		
Durum	**N**	**Yüzde**
Ortanın Üstü	4	16%
Orta	16	64%
Ortanın Altı	5	20%
Toplam	25	100%

Katılımcıların %64 ‘u kendini orta gelirli olarak tanımladıklarını görüyoruz. %20’si ortanın altı olarak tanımlarken %25 i ortanın üzerinde olarak tanımlamışlardır.

Tablo-6: Çocukların Cinsiyet Oranı		
Cinsiyet	**N**	**Yüzde**
Erkek	20	70%
Kız	8	30%
Toplam	28	100%

Araştırmaya katılan ailelerin çocuklarının cinsiyet durumu ise Tablo-6'da gösterilmiştir. Toplam 25 anne ve baba ile görüşülmüştür. Görüştüğümüz annelerden birinin 3 tane görme engelli erkek çocuğu var diğerinin 2 tane görme engelli erkek çocuğu vardır. Bundan dolayı çocuk sayış görüşülen ebeveyn sayısından fazladır.

Tablo-7: Çocukların Yaş Durumu		
Yaş	**N**	**Yüzde**
0-10	11	40%
11—20	15	53%
21-30	2	7%
Toplam	28	100%

Araştırmaya katılanlara ait görme engelli çocukların %40‟i 0-10 yaş aralığında, %53‟i 11-20 yaş aralığında, %7‟i 21-30 yaş aralığındadır.

Tablo-8: Görme Engelli Çocukların Engellilik Oranları		
Toplam	**N**	**Yüzde**
Az Gören	10	35%
% 100 Görme Engelli	10	35%
Az Gören /Çok engelli	3	10%
% 100 Görme Engelli /Çok Engelli	5	20%
Toplam	28	100%

Genetiğe bağlı ya da beyin merkezinden kaynaklanan görme engellilerde diğer engellilik türlerinin görülme olasılığı fazla olmaktadır. Bu durum kısaca çok engellilik olarak tanımlanabilir. Çok engelliliğin kapsamı da görme, otistik, spastik, zihinsel ve ortopedik engellilik durumlarının 2'si ya da 3'ünün aynı anda var olması durumudur. Katılımcılarla yaptığımız mülakatlarda çocuklarının engellilik durumları Tablo:8'de görülmektedir buna göre %35'i az gören, %35 tam görme engelli, %10'u az gören ve çok engelli, %20'si tam görme engelli aynı zamanda çok engellidir.

2. GÖRME ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN YAŞADIĞI VE HİSSETTİKLERİ İLK TEPKİLER

Anne ve babaların çocuklarının engelli olacağını öğrendiklerinde hissettiği duygular çok karışıktır. Bu olayı karşılama durumu ailenin gelmiş olduğu sosyal-kültürel çevre ve aile bireylerinin kişilik yapılarına göre farklılık göstermektedir. Bununla birlikte çocuklarında var olan problemin bildirilme şekli bu duruma uyum sağlama noktasında önemli etkenlerden biridir. İlk zamanlarda yaşanılan duygular doktorların veya diğer uzmanların anne baba ile ilk iletişimlerinin kalitesi ile yakından ilgilidir. Bu ilk tutum ve davranışlara göre aileler, başlarına gelen bu durum ile başa çıkmada ya pozitif yöntemler kullanacaktır ya da negatif yöntemlere başvuracaklardır (Akkök, 1997: s. 17).

Özel gereksinimli çocuğa sahip olacağını öğrenen ebeveynlerin ilk tepkileri inkar, şok, üzüntü, kızgınlık, kaygı, suçluluk, beklenmedik bunalımlar, sosyal yaşamda karşılaşacağı tutumlardan kaçınma, düş kırıklığı, özgüven ve özsaygıda eksilme gibi duyguları ve tutumları içerdiğini göstermektedir. Çocuğa karşı davranışlar ise şöyle ortaya çıkabilir; otoriter bir kontrol, fazlaca koruyucu tutum göstermek, kimi zaman engelli çocuğu reddetmek, ona karşı hislerini bastırmak ya da çok fazlaca hoşgörülü davranmak, ebeveynlerin gereğinden fazla ilgili ve sevecen bir tutum sergilemesi gibi tutumları içermektedir (Küçüker, 1993: s. 23).

Tablo-9: Ebeveynin çocuğuna görme engellilik tanısı konulduktan sonra ilk duygusal tepkileri

Duygular	N	Yüzde
Üzüntü	10	%25
İnkar	4	%16
Soğukkanlılık	1	%4
Şok	6	%15
İsyan	2	%8
Çaresizlik	2	%8
Toplam	25	100%

Araştırmaya katılan anne babalarla yapılan mülakatta ağırlıklı olarak aktardıkları duyguları şu şekilde orantılıdır. Üzüntü duygusunu daha ağırlıklı hissedenler %25, inkar edenler %16, soğukkanlılıkla karşılayan anne veya babaların oranı %4, Şok olduk

diyenlerin oran %15 isyan ettim ve çaresizlik hissini yaşadım diyenlerin oranları ise %8 olarak tespit edilmiştir.

Ebeveynlerin şok, hayal kırıklığı, acı, üzüntü vb. gibi pek çok olumsuz duyguyu birlikte yaşamaktadır.

2.1. İnkar

Ailelerin gösterdiği ilk tepkilerden bir diğeri de "inkârdır"**.** En temel savunma mekanizmalarından biridir. Kaygıyı azaltır (Cüceloğlu, 1991, s. 304). Aileler çoğunlukla durumu kabullenemediklerinden dolayı çocuklarını bir doktorla yetinmeyip birkaç doktor ve hastaneye birden götürdüğü görülmektedir. Dilek Hanım, görme engelliliğinin yanında birkaç engeli daha olan kızına ilk teşhis konulduğundaki duygularını şu şekilde ifade ediyor:

> *Vallahi ilk söyledi doktor hiç ağlamadım bile. Bilmem neden oldu. Ne düşündüm bilmiyorum ama. Yaşamadığımız için herhalde. Baştan böyle bir şey görmediğimiz için, engelli ile karşılaşmadığımız için böyle ne bilim, insana böyle bir şey gelmedi yani. İnanmadık yani. Görmüyor diye insan inanmadı. O doktordan o doktora, o doktordan o doktora (Dilek Hanım, 38).*

Görme engellilerle ilgili bir okulda, Okul Aile Birliği Başkanlığını yürüten ve 2 çocuk annesi Ayfer Hanım, küçük oğluna görme engellilik tanısı konulduğunda bu durumu kabul etmeyip intihar etme düşüncesini dahi yaşadığını söylüyor:

> *Kabullenmedim. Kabullenmek aşırı derecede zor. Ben hatta o zaman intiharı da düşündüm... neden deyip kendime de sordum. Daha sonra anladım ki yapacak hiçbir şeyim yok ve bu evlat benim (Ayfer Hanım, 36).*

9 yaşında görme engelli bir oğlu olan Hakan Bey ilk hissettiği duygunun inkâr ile birlikte bir kızgınlık olduğunu bizlere aktarıyor:

> *İnsanın görme engelli çocuğu olunca yıkılıyor yani sağa sola gidiyor. Nereye saldıracağını bilmiyor. Yani kabul etmedim. En başta kabul etmedim. Yani bir yanlışlık var. Bir de benim ailemde öyle bir şey*

olmadığı için ve tanımadığım için çok bir ağır travma yaşadım kendimce…kabullenemedim yani (Hakan Bey, 42).

Anne ve babalara profesyonel destek verilmediği durumlarda aileler kendi kendilerine üç tane savunma sistemi geliştirdikleri görülmektedir. Bunlardan ilkinde, anne-baba çocuğunun engelini görmezden gelerek onu normal kabul eder ve inkâr etme yolunu seçer, ikincisinde, aile yolunda olmayan bir şeylerin varlığını hissetmeye başlar ve görür hatta kabul eder fakat konulan teşhisin sadece kendilerini rahatsız etmeyen kısmına tutunur. Üçüncüsünde ise, aile konulan teşhisi çok fazla kabullenir (Küçüker, 1993: s. 23). Sema hanımda eşi ile birlikte teşhisi fazlasıyla kabul ederek çocuklarını her şeyin önünde tuttuklarını aktarıyor:

"Şeyma ile eşim olsun ben olsun çok ilgilendik. Ona bir şey olacak diye hep el üstünde tutarak büyüttük. Eşim bile yeri geldi, -şuradan kalk şuraya otur- demedi.- sen yeter ki çocuğa bak- dedi. Her şeyde öncelik ondaydı" (Sema, 36).

2.2. Üzüntü

Aileler çocuklarının görme engelli olacağını öğrendiklerinde acı hissetmekte ve büyük bir üzüntüye kapılmaktadırlar. İlk bebeğini doğumdan önce kaybetmiş ve ikinci bebeğinde de görme engelli olan Yıldız Hanım kaybetme duygusu ile birlikte teşhisin ilk konulduğunda ki duygularını şu şekilde ifade ediyor:

"Çok büyük bir acı tabi ki. İlk bebeğimi kaybettiğim için tam bu acının üzerine Ceren' in yoğun bakım süreci oldu. O süre zarfında tam olarak ne hissettiğiniz anlamıyorsunuz, daha sonrasında idrak ediyorsunuz. Keşke biraz ara verme şansımız olsaydı belki daha sağlıklı geçirebilirdik. Hep çocuğum elimden gidecek gibi oldu. Görmeyeceğini ya da daha az gördüğünü öğrendiğimizde çok çok büyük bir acı yaşadık" (Yıldız Hanım, 42).

Şu an 9 yaşında olan oğluna, 3 aylıkken teşhis konulduğunu aktaran ve .ilk yaşadığı duyguyu kayıp ve yetersizlik olarak tarif eden Emre Bey yaşadıklarını şu şekilde anlatıyor:

Çok Üzüldük. Hastanede 4 Aylıkken Öğrendik. Eşim ile yıkıldık. Kendimi suçlu hissettim. Yani sanki bir şeyi tamamlayamamış gibi hissetim. Çünkü 4 aylık çocuğumuz olmuştu ve bir özrü olmuştu (Emre Bey, 39).

Aileler sosyal hayatlarında görme engelli tabirini çok duymuş olsalar da yakın çevresinde görmedikleri ve hayatlarına şahit olamadıkları için bundan sonra başlarına gelme olasılığı olan şeylerden dolayı endişelidirler. Gelecekteki hayatları için bir belirsizlik hali yaşayabilirler. *"Çünkü insanoğlu belirsizlikten kaçar, kendi hayatıyla ilgili olarak kontrol ve güvenini kaybetmek istemez*" (Ayten, 2012b, s. 10). Lise mezunu ve 10 yaşında görme engelli bir oğlu olan Eylem Hanım yaşadıklarını şu şekilde tarif ediyor:

Çok üzüldüm. Ne olacak, nasıl olacak sorularını sordum hep. Şimdiye kadar hiç görmedim. Çok üzücü bir şey ve kabullenmeye çalıştım (Eylem Hanım, 32).

2.3. İsyan

Hamilelikle birlikte hep sağlıklı bir çocuğun doğumu ümit edilir ve tüm tasavvur ve tasarruflar buna göre inşa edilir. Bazı ebeveynler aksi bir durumla karşılaştıklarında isyan edebilmektedir. *"Neden ben?", "bunu hak edecek ne yaptım?", "herkesin sağlıklı çocukları varken benimki neden değil?"* soruları çoğunlukla söylenebilmektedir (Karagöz, 2008a: s. 63). Araştırmamız da isyan eden anne ve babalarının oranı üzüntü ve acı yaşayanlara göre daha az görülmektedir. 2 çocuk sahibi ve ev hanımı olan Selma Hanım duygu ve düşüncelerini şu şekilde ifade ediyor:

İlk duyduğumda isyan ettim. Benim ne suçum var. Allah'ım niye verdin bunu bana suçum yok, hırsızlığım yok falan diye…zamanla zamanla alıştım (Selma Hanım, 38).

10 yaşında görme engelli kızı olan Nermin Hanım bu durumu küçük bir çocuğa konduramayıp, sürekli neden ben ve niye benim çocuğum sorularına cevap bulmaya çalışmış:

Neden dedim bu seferde niye benim çocuğum dedim daha sonrasında…madem bu sınavsa benim çocuğum neden acı çekiyor. Ya

ben sınava giriyorum, çocuğumla niye ben…Allah'ın bir çocuğa acı çektirmesi mantıklı gelmiyor bana ya…bana mantıklı gelmiyor (Nermin Hanım, 37).

2.4. Soğukkanlılık

Araştırmaya katılan anne babalardan sadece bir tanesi durumu soğukkanlılıkla karşıladığını belirtmiştir. Ahmet Bey oğlunun görme engelli olduğunu öğrendiğinde bir çaresi bulunur elbet diyerek duruma karşı tepkisini şu şekilde ifade ediyor:

Bizim ilk tepkimiz, görmediğini hemen anlamadık. Ancak belirtileri oldu. Göz kayıklığı ve oynaması başladı. Bir yaşında falandı. Tabi ben annesine falan bir şey söylemedim hiç. O bile fark etmedi yani. Üzüldük tabi canım baya bir üzüldüm. Ama kimseye de onu hemen velveleye vermeden bu işin bir kolayı vardır gibi onu öyle düşündüm ilk önce, yani bunun muhakkak bir tedavisi vardır diye düşündüm. Abartmadım. Sonra tabi düzelir falan diye söylendi (Ahmet Bey, 60).

2.5. Şok

Çocuğunun engelli olacağını öğrenen anne ve babalarda çoğunlukla görülen tepkilerden biri şoktur. Aile bu durumda şaşkınlık içerisindedir. Yoğun bir şok halinde çocuğunun özrünü anlamaya çalışır. Kimi zaman hayata karşı umudunu yitirir. Kendini de yetersizlik görür ve ağır bir üzüntü yaşayarak yas sürecine girebilir (Küçüker, 1993: s. 23). Şok halindeki ilk tepkiler genellikle; ağlama, tepki vermeme ve yoğun bir çaresizlik hissi olarak ortaya çıkmaktadır (Darıca, 2000: s. 151). Çok engelli ve görme engelli çocuk annesi olan Kıymet Hanım ilk tepkisini şöyle anlatıyor:

Ben ilk önce çocuğumun görme engelli olduğunu öğrendim 4 aylıkken. Gözlerinde kayma var diye doktora götürdüğümde gözleri görmüyor dedi. Kayma ile bir alakası yok dedi. O an çok kötüydü yani. Doktorun bile söylediklerini hiç anlamıyordum. Şak kalmışım böyle… bana bir şeyler anlatıyormuş ama hiç farkında değilim söylediğinin, sonra bana kızdı. Yani sana söylüyorum hanımefendi, güneş ışığı alıyor mu çocuğunuz falan diye birtakım sorular sormuş farkında değilim o an ki şoka girmişim herhalde ki (Kıymet Hanım, 43).

2 oğlu görme engelli olan Ümmü Hanım ilk oğlunun görme engelli olduğunu duyduğunda yaşadığı şoku bizlere şöyle aktarıyor:

> *Sadece ağlamıştım. Ne hissettiğimi bilmiyorum. Hiç böyle bir şeyle karşılaşmamıştım. Köyümüzde yöremizde yoktu böyle bir şey. İlk defa böyle bir şeyle karşılaşınca çok zor atlattım ilk şoku (Ümmü Hanım, 44).*

Bu örnekte de olduğu gibi ilk tanı konulduğunda, bu kadar hassas meselelerde doktorların meseleye yaklaşımları çok önemli olmaktadır. Daha dikkatli ve özenli bir şekilde aileye izah etmeleri ilk tepkilerin yoğunluğu açısından önemlidir.

2.6. Çaresizlik

Çaresizlik ve acziyet duygusu da anne ve babaların ilk anda yaşadığı durumlardan biridir. Araştırmamıza katılan ebeveynlerin bir kısmı da şok ile birlikte kendini çaresiz hissettiğini anlatıyor. 19 yaşında görme engelli bir kızı olan polis memuru İlhan Bey karşılaştığı durum nedeniyle yaşadığı çaresizliği, acizliği, şok ve kabullenmemeyi yani reddetmeyi şu şekilde anlatıyor:

> *Sena çok normal durmasına rağmen eşit yaşta ki çocuklar gibi oynamıyordu. Biz bir şeyler fark edip doktora gitmemize rağmen her şey normal deniyordu. Şark dönüşü İstanbul'da teşhis konulmuştu. Çok uzun maceralı durumlar var. Ama meseleye dönersek ilk anda birden acizliğimiz ve çaresizliğimizi hissettik. Konulan bir teşhis ilk şok. Sena 5 yaşındaydı. Annesi fıtri olarak daha şefkatliydi daha çok etkilendi. Beraberce birbirimize destek olmaya çalıştık. Tıp dünyasındaki tüm doktorları araştırıyor olayı kabullenmiyor idik. Çok zor olmasına rağmen hep ümitli idik. Bu durumlar hayatın kaderi karşısında aciz kaldığım zamanlardan biri idi (İlhan Bey, 45).*

Leyla Hanım bu durum ile nasıl başa edeceğini bilemediğini ve kendini yalnız hissettiğini şu cümlelerle aktarıyor.

> *Ben bununla baş edebilir miyim, tek mi kaldım, tek başıma baş edebilir miyim? Onları düşünüyorsun ilk önce. Çünkü hiç kimsenin çocuğunda olmayan sende olduğu zaman acaba ne yapabilirim. Nasıl faydam*

olabilir. Ben bu işin içinden nasıl çıkabilirim. İnsan öyle düşünüyor yani (Leyla, 36).

Aileler bu durumlarda kendilerini çaresiz ve yalnız hissedebilmektedir. İlk zamanlarında sosyal\psikolojik desteğe hatta profesyonel bir manevi desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ebeveynlerin ilk etapta yaşadığı durumu sağlıklı bir şekilde anlamlandırması karşılaştığı problemle başa çıkmasında pozitif bir fayda sağlayacaktır.

3. GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLARIN AİLELERİNDE, ÇOCUKLARININ GÖRME ENGELLİLİK DURUMLARINI ANLAMLANDIRMA VE AÇIKLAMA BİÇİMLERİ

3.1. Anlam ve Hayatın Anlamı

Yaşamın anlamı, saatten saate, günden güne, insandan insana değişiklik gösterir. Burada önemli olan genel bir yaşam anlamı tasavvuru değil, daha çok belli bir anda insanın yaşamında gerçekleşen özel durumların anlamlandırılmasıdır (Frankl, 2009: s. 123). Bununla birlikte yaşam memnuniyeti bireyin hayata yüklediği anlamla orantılıdır ve birey kimi zaman yaşamın tümünü, kimi zaman ise karşılaştığı bazı problemleri anlamlandırmada fazlaca güçlük çekebilir. (Tokur, 2017: s. 118). Ancak bir olayı anlamlandırmak, karşılaşılan problemi ve olayları anlamak, onları çözümlemek ve onlarla başa çıkmak için ilk adımı oluşturmaktadır.

Olayları anlamlandırmada ve anlamada çeşitli unsurlardan yararlanılır. Bunların en başında din geldiği gibi bilimsel verilere de fazlaca başvurulur. Din, kültürel dinamikleri oluşturan en önemli etken olduğu için bireyin olayları anlamlandırmasında ulaşabileceği en kolay hazır verilere sahiptir. Sonuç olarak insanoğlunun tarihin tüm dönemlerinde dini yöntemlere müracaat ettikleri bilinmektedir (Ayten, 2010a: s. 33). William James'ın da belirttiği gibi din, *"hayatını düzenleme çabası olan bireylere varlığı ile destek olur."* Viktor Frankl'da dinin anlam ile ilişkisini şu şekilde özetlemiştir. "*Din, insanların hayatın gidişatına dair sorularına cevap verir, onların yaşam boyunca yaptıklarını ve ölümü anlamlandırmalarına yardımcı olur. Din özellikle acının, ıstırabın anlam kazanmasında bireye destek verir*" (Ayten, 2010a: s. 165).

Araştırmamız katılan anne ve babalar, başlarına gelen olayları ailenin kendine ait iç yaşantısına, aile fertlerinin kişilik özelliklerine, sosyo-kültürel ve ekonomik

özelliklerine ve mensup oldukları dinin referanslara göre anlamaya çalışmış ve anlamlandırmıştır.

3.2. Anlamlandırmada Dini Atıf

Dinin gözlemlenen ve yaşanan olayları anlamlandırmayı etkilemesi Spilka ve arkadaşlarının ortaya koyduğu *atıf teorisinin* vizyonu dinî atıf ve izahların araştırılması noktasında verimli bir başlangıç noktası olmaktadır. Çünkü bireysel ve toplumsal olarak içselleştirilen ve kabul gören dinî inançlar, değişik biçimlerde olsa da inananların hem davranış ve tutumlarını hem de zihinsel ve ruhsal yaşamlarını etkilemektedir. Ayrıca insanların sosyal ve bireysel hayatlarında karşılarına çıkan olumsuz ve olumlu durumlarla ilgili bütün dinler kendilerine has yapısı ile farklı çözüm ve açıklamalarda bulunmaktadır. Bununla birlikte evrende meydana gelen olaylarla ilgili yaptığı açıklamalarla insanların kendi kendine sürekli sordukları "niçin" sorusuna alternatif yanıtlar vermektedir (Yapıcı, 2003a: s. 138).

Din, bireyin yaşamında karşısına çıkan negatif durumlarda müracaat ettiği öncelikli otoritedir. Bu davranış kalıbı kültürel geçişlerle edinilmiş olsa dahi anlamlandırma sürecinde teskin edici faktörleri içinde barındıran ve merak edilen soruların cevap bulduğu (Ayten, 2012b: s. 9) bir güç konumundadır. Kimi zaman insanlar, bir insanın kaldıramayacağı ve üzerine cevapsız soruların sorulacağı trajik bir vakayı "kader" ya da "imtihan" kavramına atfedip stres düzeyini azaltabilir. Ya da ödül kavramı ile başına gelen olaylardan dolayı özel ve seçilmiş bir insan gibi hissedebilir. Kısacası anlamlandırma sürecinde dini atıf da bulunurken en çok kullanılan kavramlar; Kader, imtihan, ödül ve cezadır.

10: Görme Engelliliği Algılama ve Anlamlandırmada Dini Referanslı Kavramlar		
Kavramlar	**N**	**%**
Kader	8	32%
İmtihan	4	16%
Görev	2	8%
Ceza	5	20%
Ödül	4	16%
Dini Referans Atfetmeyen	2	8%
Toplam	25	100%

3.2.1. Kader

İslam Ansiklopedisinde kader kavramı *"Allah'ın nesneleri ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması"* olarak (Yavuz, 2001: s. 58) tanımlanmıştır. Kur'an-ı Kerim de *"O ki, (her şeyi yaratmakta) ve amacına uygun şekiller vermektedir*" (87,2). Bir başka ayette de *"Hiç kimse Allah'ın belirttiği ömür süresi dolmadıkça ölmez. Kim sırf dünya menfaati isterse ona dünya menfaatinden veririz. Kim de ahirette dünya nimetlerine nail olmak isterse ona da ahiret nimetlerinden veririz. Biz iman ve itaat üzerine minnettarlık gösterenleri elbet mükafatlandıracağız*" (3, 145) olarak çeşitli şekillerde kaderden bahsetmektedir. İnsanların yaratılışını, yaşamlarını sürdürecekleri zaman dilimini, rızıklarını ve ölüm zamanına karar verip uyguladığı hususunda birçok ayetle karşılaşmaktayız. Müslümanlar hayatları boyunca ölüm ve doğum dahil olmak üzere başlarına gelen iyi ve kötü olayları bu çerçevede değerlendirmekte ve her şeyin Allah'tan geldiğine inanmaktadırlar. Böylece başlarına gelen musibetlere karşı kendilerini psikolojik ve manevi olarak muhafaza etmiş olurlar (Karagöz, 2010a: s. 69). Araştırmamızda anne babalar arasında başlarına gelen durumu anlamlandırma sürecinde kadere atıfta bulunanların oranı %32 ile en yüksek seviyededir.

Kader inancı yapılan araştırmalara göre, insanların hayatta var olan adaletsizlikler karşısında yaşadıkları fiziksel ve duygusal yoksunluk hissini teskin eder. Bununla birlikte kader inancı insani erdemleri barındıran mesajıyla bireylerin yaşamlarını daha katlanabilir bir duruma dönüştürebilir (Batman, 2008: s. 65). Ümmü Hanım başına

gelen durumu anlamlandırırken "*sadece ben miyim?*" sorusunu kendisine sıklıkla sorduğunu belirtiyor:

> *Hiç isyan etmedim ama. Bazen soruyordum kendime tek ben miyim diye. Tek benim mi kaderim. Böyle düşünürdüm yani. Böyle ara ara ağlardım yani. Ama şu an çocuklarım niye engelli oldu diye hiç üzülmüyorum artık. Bunula baş etmeyi bununla yaşamayı öğrendim (Ümmü, 44).*

Kader inancı insanlara gelecek ve hayat hakkında bilgiler vermektedir. İnsanoğlu yaşamı sırasında ve geleceğe dair başına geleceklerden haberdar olduğu, belirsizliklerin sarih hale getirildiği takdirde kendine olan güveni artmakta, yaşadıklarını kader olarak algılayarak kabullenmeyi arttırabilmektedir. Bu sayede durum, olay ya da insanlara karşı daha kontrollü olabilmektedir (Batman, 2008: s. 25). Dilek Hanım yaşadığı belirsizliği Allah Vergisi olarak kabul ettiğini şu şekilde aktarıyor:

> *Görmüyor diye insan inanmadı. O doktordan o doktora, o doktordan o doktora… Sonra insan tabi ki alışıyor biraz kabulleniyor. Çok şükür Allah'a şeyim olmadı şimdiye kadar. Allah'ın vergisi (Dilek Hanım, 38).*

Kader inancı, suçluluk duygusu ve kaygı gibi bireyi rahatsız eden duygulara karşı bir teskin ve teselli etme fonksiyonuna sahiptir (Batman, 2008: s. 65). Görme engelli bir oğlu olan Ayfer Hanım başına gelen durumu nasıl anlamlandırdığını şu şekilde anlatıyor:

> *Ceza olarak asla kabul etmedim. Ceza değil. Benim cezalık durumum yoktu. Yanlış asla bir şeyim yoktu. Allah'ın bir lütfu öyle diyelim yani alnıma yazılmış bir yazı (Ayfer Hanım, 35).*

Yaşanan sorunlar, bunalımlar ve krizlerle birlikte bilincin açılmasına vesile olan tecrübeler durumuna gelmektedir. Bu kriz dönemlerinde birey dini referansları yoğun bir şekilde kavramaya başlayarak içselleştirme boyutuna geçmektedir (Hökelekli, 2003: s. 183). Bu süreçte bireyin yaşadıkları olgunlaşma sürecinin bir parçası haline gelir. Görme Engelli kızı bulunan İlhan Bey bu durumu şu şekilde anlamlandırmaktadır:

Allah hiç kimseye kaldıramayacağı yükü yüklemez. Bu bir süreçti ilahi kader zaman nehrinde hadiseleri bir şekilde akıtıyor. Her şeyin terbiye edicisi olan Rab tedrici olarak yaşam ve hadiselerle bizi yoğuracak. Ve ben dinin gerçek hakiki boyutuna yönelecektim. Bende okuma ve merakla beraber ta ki teşhis sürecine girildiğinde hadiseler üst üste müspet mana da eklemeler. Beni dine yüzümü Kudrete çevirdi. Kader beni hazırladı (İlhan Bey,44).

Böyle durumlarda umutsuzluk içinde çırpınan bireyi teskin edecek ve ona kuvvet ve ümit verecek muktedir bir varlığa yaslanma ve inanma ihtiyacı kendini hissettirir. Çünkü bu varlık tabiatüstü kimliği ile yaşamımız üzerindeki tayin edici kudreti teselli vericidir. Bu nedenle birey kendini umutsuz ve çaresiz hissettiğinde "başka türlü olmazdı" biçiminde bir teselli geliştirir. Bu da karşılaşılan problemlerin bir plan içerisinde oluştuğu inancını güçlendirir (Yapıcı, 2007b: s. 93- 135, Batman, 2008: s. 18). Bu tür bir anlayış başa çıkma sürecini kolaylaştırır.

3.2.2. İmtihan

Dünya hayatının bir imtihan yeri olduğu, karşılaşılan iyi olayların veya kötü musibetlerin insanları ahirete hazırladığı düşüncesi, baş edilmesi gereken durumları anlamlandırmakta çoğunlukla etkilidir. İmtihan kavramının ilk bakışta sıkıntı ve zorluk anlamlarını içerdiğini görmekteyiz. Fakat Müslümanlar Kuran'ı Kerimi referans göstererek "*her zorluktan sonra muhakkak bir kolaylığın olduğu"* bakış açısını benimsemektedir. Böylelikle imtihan kavramı, zorluk ve sıkıntı ile ortaya çıkan problemlerin, mutluluk ve başarı ile sonuçlanacağına dair inanç geliştiren, geleceğe dair ümit aşılayan ve teskin eden bir mekanizmadır. Kuran'ı Kerime baktığımızda bunula ilgili birçok ayetle karşılaşırız. Örneğin *"Onlar, Allah'ın kalplerini takva için sınadığı kişilerdir (Hucurat\3)*", *"Müminleri güzel bir denemeyle sınaması için…(Enfal\17)* ve *"Allah (sıkıntı gibi gelen bazı emirleriyle) sizden sadece kiri gidermek, sizi tertemiz ve arı-duru yapmak istiyor (Ahzap\33)."* gibi ayetler bu düşünceyi kuvvetlendirmekte ve bireyin manevi gelişimini yükseltmektedir (Temiz, 2014: s. 261).

Görme engelli anne babalar ile yaptığımız çalışmada, çocuklarının durumunu imtihan olarak anlamlandıran ebeveynlerimizin oranı %16'dır. Leyla Hanım başına gelen

durumu anlamlandırırken ceza ya da imtihan mı diye sürekli kendisine soruyor ve sonunda imtihan olduğuna karar verdiğini aktarıyor:

> *İlk önce doğru söyleyeyim kendimde bir hata aradım. Bir suç karşılığı mı oldu gibisinden. Bilmeyerek yanlış bir şey yaptım da. Ufak bir hatamda olmuştu yani biliyorum yalan söyleyemem. Acaba o hatamın karşılığında mı? Oldu böyle, bana cezamı diye sordum. Sonra yıllar geçtikçe baktım herkeste var, çoğunda var, sadece benim çocuğumda değilmiş. Buraya da gelince herkes de görünce herkeste mi böyle bir şey var dedi. Sonra bu Allah tarafından gelmiş, Allah tarafından gelen bir şey. Belki beni dene amaçlı, belki Allah'ın kuluyum da beni deneme amaçlı sınava soktu diye düşündüm (Leyla Hanım, 36).*

10 yaşında 100% görme engelli kızı olan Dilek Hanım ise bu durumun imtihan kavramı ile ilgili olmadığını, asıl sorunu kızı yaşadığı için Allah'ın adalet anlayışına uymayacağını düşünerek reddediyor Özellikle yaşadıklarının bir "imtihan" olduğunun söylenmesinden hoşlanmıyor. Düşüncelerini bize şu şekilde anlatıyor:

> *Şöyle ki: sınav olduğunu kabul etmiyorum. Bu sınav benimse benim çocuğum neden? Acı çeken niye benim çocuğum. Mantıklı gelmiyor bana. Tabi ki inancım sonsuz. O ayrı bir mevzu. Ama bu mantıklı gelmiyor. (Anladım çünkü bu senin sınavın diye telkinde bulunuyorlar) hep öyle derler. Öyle dediler mi kaçıyorum ben hemen. Geri dönüp gidiyorum (Dilek Hanım, 38).*

Belirli derecede dini eğitim almış ve 9 yaşında 100% görme engelli bir oğlu olan Hakan Bey başına gelen olayı anlamlandırırken birkaç aşamadan geçtikten sonra en son geldiği noktanın "imtihan" kavramı olduğunu söylüyor:

> *Şimdi bu çocuğu verdi ama ben isyan ettim, çok küfrettim, kabullenmedim yani…Yaradan'a karşı isyan ettik. İmam Hatip mezunuyum bu arada. Bunu hak edecek ne yaptık diye kendime sordum. Yani ne yaptım ne yaptım. Günah işlemekle alakalı mı acaba bu. Günah işlemekle alakalı değil. Yani acaba bir günah işledim de ondan dolayımı oldu. Hep sorgular hep. Sonuçta şeye geldim. İyi düşünürsen*

iyi olur derler ya hani. Acaba bu benim sınavım. Bende bu sınavı geçeceğim. İnsan dünyaya çocuk getiriyorsa bunun bütün sorumluluklarını alıyordur bence (Hakan Bey, 42).

19 yaşına çok engelli bir oğlu olan Salise Hanım büyük bir teslimiyet içinde durumuna şükrederek yaşadıklarının Allah'ın kendisine dünyada verdiği, bir imtihan olduğunu bizlere aktarıyor:

Rabbime hamdüsenalar olsun dedim. Buda bizim imtihanımız. Daha beterin beteri var çünkü. Hepsini gördüm. Baktım benim çocuğumun hiçbir şeyi yok. Ondan sonra o yüzden hiç isyan etmedim (Salise Hanım, 54).

Müslümanlar yaşamın rahatlık ve huzur ile birlikte olan testleri ve denemeleri içerdiğine inanmaktadırlar. Kuran'da bu durumu şöyle izah eder: *"Muhakkak siz, mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan olunacaksınız* (3:86)". Bu öngörü ile bakıldığında her imtihan bir hedef ve sonunda psikoloji ve manevi gelişimin, ruhsal arınmanın oluştuğu bir tecrübe içerir (Utz, 2015: s. 23)

3.2.3. Görev

İnsanın İlahi bir güç tarafından görevlendirildiğini düşünerek yaşadığı probleme sahip çıkması problemlerle baş etmesinde önemli bir etken olabilmektedir. Araştırmamızda başına gelen bu tecrübeyi görev olarak tanımlayan ebeveynlerin oranı %8'dir. Ahmet Bey görme engelli oğlunun, sahip olduğu maddi imkanları yönlendirmesi için bir vesile olduğunu şu şekilde ifade ediyor:

Yaş ilerledikçe düşüncelerim çok daha oturaklaştı. En son şuna geldim. Şimdi herkes kendine göre bir yardım edecek kimseler arıyor. Hali vakti iyi olanlar. Hali vakti iyi olanlar derken; fikri iyi olanlar, parası iyi olanlar, malı mülkü çok olanlar…biz de de vardı. Zekât konusu mesela. Ben şimdi dedim ki herkes zekât verecek yer arıyor. Allah'ta yüksünmedim. Yani İlhan tarafından, Allah tarafından, İlhan'ın sayesinde çoğu şeylerin geldiğini zannediyorum (Ahmet Bey, 60).

3 çocuğundan 2 si görme engelli olan Rahime Hanım ***alışıyor insan, alışıyorum ve görev gibi görüyorum,*** diyerek hayatını bu referanslar üzerine kurduğunu söylüyor.

3.2.4. Ceza

Ceza kavramı, ilahi dinlerin ortaya çıkışından önceki zamanlara dayanan bir anlamlandırma çeşididir. Eski toplumlarda engelli bir çocuğun dünyaya gelmesi, anne-baba ya da atalarının işlemiş olduğu günaha karşılık Tanrılar tarafından verilen bir ceza olarak kabul edilirdi. Ceza kavramını meydana getiren dinamikler dinin varlığından ziyade toplumsal yapı ve motivasyon ile ilgilidir. Toplumun sosyal yapısı insanların karşılaşılan durumları bir nesne veya olağanüstü varlıklara atıfta bulunurken kullandıkları psikolojik ve zihinsel işleyişi tayin eden bazı özellikler sunmaktadır. Öğretmen-öğrenci, oğul-baba, memur-âmir, gelin-kaynana, futbolcu-hakem, vatandaş-devlet, er-erbaş hatta karı-koca bağının bu konsepte göre şekillendiği bir toplumun değişik türde travma ya da felaketlerle karşı karşıya geldiğinde ceza mantalitesine yer vermemesi olanaksızdır (Karagöz, 2010a: s. 73). Araştırmamızda başlarına gelen problemi ceza olarak tanımlayan ailelerin oranı %20'dir.

Görme engelli bir kızı olan Selma Hanım ikinci kızlarının görme engelli olmasını birinci kızları için adadıkları adağı yerine getirmemelerine bağlıyor ve yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

> *Eşim birinci çocuğum için sağlıklı olursa kurban keseceğim demiş. Ee tabi maddi durumumuz iyi değil, askerden geldi falan 2. ye ben hamile kaldım kesemedik tabi. Ondan sonra ikinci oldu bu özürlü oldu. Ondan sonra maddi problem var zaten Hastane postane derken elimizde ardımızda ki sürekli hastanelere gitti. Yine kesemedik. Benim bu kurban aklıma geldi kenara para koymaya başladım, parasını tamamladım. 2. ameliyatını olacak. Gözünde kayma var dedim doktora. Yok dedi bana var hocam dedim neyse gün verdi bana kurban parasını hazırladım hadi gidiyoruz dedim (eşine). Eyüp'te oturuyorduk ya. Eee dedi beni kan tutuyor falan...adarken adıyorsun bak Allah aldanmadı birinciyi böyle değil ikinciyi verdi. Bak çok güzel örnek bu aslında ...kesip birde alnımıza sürecektik öyle çok inandık ki yüreğim kabarıyor aklıma geldikçe. Sonra gittik gerçekten hepimize sürüldü kan. Sonra işte 2. Ameliyatına girdi. Orada bir bayan vardı çocuğu ile gelmiş. Benim kızımın gözünde hafif bir kayma var ve yürüyemiyordu. O anda bizim yaşadığımız problemi ve çabamızı gördü. Ondan sonra dedi ki. Bu*

şekeri ameliyattan önce içir dedi. Tabi o telaşla ben onu unuttum ondan sonra ameliyattan çıktı işte verilmiyor ya bir şeyler. O zaman emzik emiyor. Ben onu erittim emziğine batırdım batırdık ilk önce onu içirdim inançlı bir şekilde. Sonra kurbanımız kesildi. Sonra ameliyat oldu. Bu üçünden birinde o gün gecenin 12 sinden sonra yürüdü. Ben şaşırdım yani. Hani kurbandan mı, şekerden mi, aradım sonra kadını çocuğum yürüdü dedim. İnanç tabii…ben o zaman daha inançlıydım (Selma Hanım, 38).

Kıymet hanım görme engelinin yanında zihinsel engeli olan oğluyla yaşadığı sorunları anlatırken zaman zaman ceza mı sorusunu kendine sorduğunu ifade ediyor:

İlk zamanlarda isyan etmedik tabi ki; ama şey yaptım tabi ki niye ben, ne yaptım ki ben hani, acaba bir suç mu işledim. Acaba neyin günahını çekiyorum hep aklımdan geçmiştir (Kıymet Hanım, 43).

Bazen katılımcılar "imtihan" kavramını kullansalar da "ceza" kavramını kastediyorlar.

Kifayet Hanım'a bu soruyu sorduğumuzda yaşadığı ilginç bir anı ile bize cevap veriyor. Ve anlatırken bazen tüylerinin diken diken olduğu ifade ediyor ve ben de gözlerinin dolduğunu fark ediyorum. Çocuğunun görme probleminin başlangıcı büyük bir trafik kazası. Bu kazadan dolayı sürekli olarak kendini suçluyor ve neyin imtihanını yaşadığını kendisine sık sık sorduğunu aktarıyor. Tam bu zamanlarda karşısında çıkan birinden sorularının cevabını alıyor ve bize bu olayı anlatıyor:

Hep kendi kendimi suçluyordum. Neyle imtihan ediliyorum, neden böyle imtihan ediliyorum. Bunu hep sordum kendime…bir arkadaşım Azerbaycan da bir hoca var dedi. Bir üniversitede öğretim üyesi ama bu tür bilimlerle de uğraşıyor dedi…. O beyle görüştürdü beni. Önce kazayı anlattım, durumları anlattım böyle böyle…ben dedim kendimi çok suçluyorum. Nasıl bir günah işledim de Rabbim beni böyle imtihan ediyor. Bana şey dedi…hamileliğine git, 4 ya da 5. Ayına sen çocuğun beynini öyle bir mahvetmişsin ki bu kaza size Allah tarafından lütuf dedi. Bu kaza olmasaymış zaten sen bu çocuğun beynini mahvetmişsin

söylediğin bir sözle. Dön dedi hatırla bakalım…ne yaptım ne ettim o aralar eşimin ailesi ile sorunluyuz hep. Biz eşimle de sorunlar yaşıyoruz. Kayınvalidem burada değil Edirne'de. Sürekli oraya haber gidiyor. Anne arıyor eşimi bir gün telefonda ne dediler bilmiyorum Eşim; "ne yapayım anne boşayayım mı? Dedi. Ve hala eşim annesinin ne söylediğini söylemedi. Hangi söze karşı bunu dedi söylemedi. Ben de o kızgınlıkla "Lanet olsun" dedim. "Bir tane çocuk yetmiyormuş gibi ikinci çocuğu başıma bela ediyorum senin gibi bir adama" dedim eşime…sen zaten çocuğun beyninin oluştuğu zaman çocuğun beynini göçertmişsin dedi…ve yüce Rabbim bu kazayla hani bilgisayara format atarsın reset atarsın senin çocuğunun beyninin resetlemiş ve senin bu yaptığını unutturmuş. Sana lütuf dedi bu…ben vicdanım yanıyor ne olacak şimdi dedim. Sen onu boşa söylememişsin ciğerin yanarak söylemişin o lafı dedi…ne zaman ciğerin yanar içten dua edersin Mevla'ya o zaman yavrun şifasının bulur dedi (Kifayet Hanım, 38).

Görme engelli bir kızı olan Yıldız Hanım duygu ve düşüncelerinin zaman zaman değişim gösterdiğini bazen isyan ettiğini ve bu durumun bir ceza olarak algıladığını fakat daha sonra kızının büyüyüp farklı sorunlarla karşı karşıya geldiğinde daha farklı duygu ve düşünceler yaşadığını şu şekilde ifade ediyor:

Dönem dönem çok değişti. Bazen isyan ediyoruz bazen şükrediyoruz tekrar isyana dönüşebiliyor. Bir çizgide gitmiyor. Bazen diyorum ki; ben bir şey mi yaptım birilerine ki bana böyle bir dert verdi Allah. Ceza olarak düşünüyorum. Sonra böyle bir şey olamayacağını düşünüyorum. Sonra ödül olarak düşünüyorum. Sabrı öğreniyorum, hayata bakış açım değişiyor. Ergenlik dönemi geldiği için yeni bir döneme girdik. Kendi arkadaşlarımın aynı yaşlardaki çocuklarının günlük aktivitelerine bakıyorum sinemaya gidiyorlar, spor faaliyetleri var…aynı şeyleri benim çocuğum yaşamıyor… bu kıskançlık olarak algılanmasın ama kendi çocuğumun bunları yaşayamaması beni üzüyor. Bana sürekli muhtaç olması beni korkutuyor (Yıldız Hanım, 42).

Negatif dinî başa çıkma yöntemlerinden ortaya çıkan örüntü, genel bir dinî yönelimden oluşur. Yaşanan bir karmaşa veya gerilimde Tanrı ile kuvvetsiz bir bağlantı,

uğursuz ve yüzeysel bir bakış açısı ve bir anlam arayışında dinî bir uğraş ile belirlenir. *Negatif dinî başa çıkma* yöntemleri Tanrı'nın kudretini sorgulamayı, din ve cemaat adamlarına karşı memnuniyetsiz ifadelerini, Tanrı'ya yönelik öfke ifadelerini, negatif olayların ceza mahiyetindeki dinî atıfları bununla beraber şeytanî dinî atıfları içerir (Pargament, 2005: s. 287). Katılımcılarımızda özellikle "ceza" algısını bu çerçevede değerlendirebiliriz.

3.2.5. Ödül

Baş edilmesi gereken bir problemi kendisine Allah'ın bir lütfu ya da hediyesi olarak görmek, bireyin başa çıkmasında ve motivasyonunda yüksek bir verimlilik sağlar. Görme engelli çocuklarının ödül olarak gören ebeveynlerin oranı %16'dır. Fatma Hanım da kızının engelliliğini kabullenirken ödül olarak düşünmenin hem kendini hem de kızını daha çok rahatlattığını ifade ediyor:

> *Allah'ın bana bir hediyesi olarak gördüm. İlk başta tabi ki çok ağladım çok üzüldüm ama bir baktığım zamanda şey dedim Allah'ın bana hediyesi dedim niye herkese vermiyor. Demek ki dedim bana layık gördü bana verdi. Öyle hep teselli ettim kendimi öyle avuttum çünkü öbür türlü yapsam daha kötü olacağım. Niye bana niye öyle niye şöyle diye ihsan etsem, bana da zararı olacak çocuğuma da zararı olacak. O yüzden hep öyle yaptım (Fatma Hanım, 31).*

Ayfer Hanım, oğlu görme engelli olduktan sonra tüm engellilerin dünyasına girdiğini, daha önce dünyadan fazla haberi olmayan bir ev hanımı olduğunu, bu sayede hayatının ve çevresinin değiştiğini ifade ediyor:

> *Neler yaşanıyormuş, neler gördük. Böyle olmasaydı bunların hiçbirini bilmezdik. Rabbim diyorum başka bir şey demiyorum. Ödül diyorum (Ayfer Hanım, 35).*

İlhan Bey görme engelli olan kızının başlarına gelen bir talih kuşu olduğunu, kızını yetiştirirken idealize ettiği gibi, erdemli tüm insani vasıflara sahip olduğunu bizlere şöyle aktarıyor:

Biz farkında değiliz. Bize karşı gelen bir şey yok. Eğer bunu kabul edersek bunu ancak bir talih kuşu gibi görmek lazım. Yaşamdan anladığımızın ne olduğu çok önemli. Eğer bizim yaşamdaki hedefimiz topluma değer katacak, insanların hayatlarına dokunacak bir evlat yetiştirmekse benim kızım da bu hedef fazlasıyla gerçekleşti. Nice gözleri çok iyi gören kızım yaşıtlarına bakıyorum, beklentilerine bakıyorum bunu kıyas ve tenkit için söylemiyorum. Kızımın benim bile çok meselede onu kendime örnek alacağım erdemli davranışları var. Üretken, çalışkan, fedakâr çok kaliteli bir kumaş. Kızım olduğu için demiyorum. Onu tanıyorum. O benim kızım ve o iyi ki var ve o bizim uğurumuz (İlhan Bey, 44).

3.2.6. Hiçbir Dini Anlam Atfetmeyenler

Yapılan bu araştırma da bazen dini atıfta bulunmaktan kaçınma, bazen de bilinçli olarak dini atıfta bulunmak istemeyen görüşler ile karşılaştık. Bu durumun oranı %8'dir. Nermin Hanım bu duruma anlam veremediği için dini inançtan kopma kaygısı ile atıfta bulunmaktan kaçındığını şu şekilde anlatıyor:

Belki ilk zamanlar o kadar sığınmasaydım, uçup gitmiştim. Ama sonrasında neden? Neden dedim bu seferde niye benim çocuğum dedim daha sonrasında…madem bu sınavsa benim çocuğum neden acı çekiyor. Ya ben sınava giriyorum, çocuğumla niye ben…Allah'ın bir çocuğa acı çektirmesi mantıklı gelmiyor bana ya…bana mantıklı gelmiyor. Çok girmek istemiyorum şey yapmak istemiyorum…ya kopar giderim diye korkuyorum (Nermin Hanım, 37).

Emre bey olumsuz dini başa çıkma tarzlarından kaçındığını ve bu konuya bilimsel yaklaştığını vurguluyor:

Farklı bir aileden geliyorum. Devamlı böyle başına bir şey gelirse bundan dolayı olmuştur. Siz bir şey yapmışsınızdır bu bunun cezasıdır şeklinde bir algılama ile yetiştirildim. Tabı bunun böyle olmadığının çok çok seneler sonra anladım. Dinden

şöyle faydalanmışımdır. Yani teskin edilme hali. Hani bu hala başa çıkabildiğim bir şey değil zaman zaman üzülürüm. Ben bunu bilimselliğe vurdum. Bu konuda dinle alakalı bir durum yok benim sayfam da (Emre Bey, 39).

3.1. İnancın Başa Çıkmadaki Rolü

Ailelere, "dini inancınız çocuğunuzun engellilik durumu ile baş etmenizde katkı sağladı mı?" şeklinde soru yönelttik. Ailelerin çoğu olumlu etkisi olduğunu aktardı ve daha çok atıfta bulundukları anlamlandırma türü ile açıklamada bulundular. Yıldız Hanım, Allah ve din inancının kontrolü sağlamasında ve vicdanlı hareket etmesinde büyük bir etken olduğunu şöyle aktarıyor:

Allah ve din inancım olmasa alır başımı giderdim belki de ya da daha kötü bireyler olabilirdi…farkında olmasak da Allah inancı bizim daha vicdanlı hareket etmemizi sağlıyor. Allah akıl sağlığımızı korusun (Yıldız Hanım (1), 42).

Viktor Frankl, din olgusunun bireye manevi bir destek verdiğini ve başka hiç bir yerde yaslandığı bu güven duygusunu bulamayacağını, bu şekilde kendini güven içinde hisseden kişinin birçok psikolojik hastalıktan muhafaza olduğunu belirterek, din olgusunun başa çıkma sürecindeki etkenliğinden bahsetmektedir (Ayten, 2012b: s. 18).

Ümmü Hanım, Salise Hanım ve Ahmet Bey inançlarının olmaması halinde isyan edebileceklerini söylüyorlar:

Belki daha çok isyankâr olabilirdim. Allah'u teala imtihan vermiş bununla, bu olmazsa başka bir şeyle imtihan olacaktım diye düşündüm. Kendimle bir zaman böyle boğuştum. Dinim her zaman daha üstündür (Ümmü Hanım, 44).

Tabi ki inanmasaydım isyan ederdim. İslamiyet'i bilmeyen bir insan ne olur (Salise Hanım, 54).

Bizim kelime dağarcığımız bunu anlatmaya izah etmeye yetmiyor. Dini bilgimizin çok kuvvetli olmamasına rağmen inancımızın kuvvetli

olduğuna inanıyorum ben. Benim şahsen. İnancım çoktur. Kabahatlerimde olsa Allah'a çok inanırım çok güvenirim. Allah'a inancım tamdır. Sıkılmama rağmen, bu iş niye böyle oldu diye sıkılmama rağmen hiç isyan etmedim. Hatta bize lütuf olduğunu düşündüm (Ahmet Bey,60).

İlhan Bey ve Ferit Bey ise; İnancın böyle problemleri aşmada çok büyük bir etkisi olduğunu bizlere şu cümlelerle aktarıyorlar:

Elbette inanç en temel hakikat ve müspet manada en önemli kayyum değer. Kendinizin ve içinde yaşadığınız evrenin gayeleri ve neticeleri, sizlerin ona inancınız nispetinde her şeyi güzel ve aydınlık gösterecek sizin gönül dünyanızı bahardan bir iklime çevirecek yegâne ve tek değer. Yaşantımdan bu inanç çekildiği zaman her yer karanlıkta kaldığı gibi büyük fırtınalara ve yıkımlara yerini bırakır. Kesinlikle inanç burada temel değerdir benim için. Fakat bu tahkiki manada olması lazım. Sürü ve yüzeysel değil (İlhan Bey, 44).

İnancımın tabi ki faydası oldu. Hiçbir umudumuz yoktu doktorlara göre ama ben hiçbir zaman inancımı kaybetmedim. Daha çok ufak olduğu toparlayacağımıza inandık. Her yere saldırdık ve oraya buraya. Ve çok şükür meyvelerini de topladık. Tabi ki Allah'ın bir şekilde yardımcı olup ve bu sıkıntılarımızı atlatabileceğimizi düşündüm aklımdaki düşünce oydu (Ferit Bey, 42).

4. GÖRME ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN DESTEK ALMA DURUMLARI

Tablo:11 Anlamlandırma Sürecinde Kimden ve Nerelerden Destek Aldınız		
Durum	**N**	**%**
Kimseden Destek Almadım	7	28%
Eşimden	3	12%
Aile/Akraba	7	28%
Allah İnancı	3	12%
Rehabilite Merkezleri/Psikolog/Doktor	5	20%
Toplam	25	100%

Sağlıklı veya özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuğun gelişimi, baba, anne, kardeşler, büyükbabalar, büyükanneler, arkadaşlar, okul, medya ve çocuğun içinde var olduğu kültür yapısı ve maddi manevi imkanlardan etkilenir. Çocuğun ailenin uzak-yakın çevresi ve sosyal çevresinden aldığı destekler, onun sosyal ve psikolojik gelişiminde büyük bir etkendir. Yaşadığı toplumsal örüntünün üretken bir bireyi olabilmesinde temel taşlardandır (Akkök,1997: s. 83). Gelişiminde ve sağlığında problem yaşamayan çocuklar için makro ve mikro düzeydeki çevre çocuğun gelişiminde önem arz ederken, engelli ve sağlık sorunları yaşayan çocukların ailelerinde yakın ve uzak çevre desteği ailelerin yaşadığı kaygı, çaresizlik ve güçsüzlük duygularını daha az yaşamasına imkân tanır. Bu araştırma içerisinde, ailelere bu süreçte nereden ve kimlerden destek aldıklarını sorduk. Çoğunlukla ailelerinde ve yakın akrabalarından destek aldıklarını görüyoruz.

Yıldız Hanım, dini hassasiyeti daha yüksek olduğunu ifade eden ailesinden daha çok destek aldığını ifade ediyor:

> *Arkadaşlarımdan ve ailemden çok destek aldım. Ailem dinin inancı yüksek kişilerdi. Ailem etkilenmesin diye kendimi daha çok toparlamaya çalıştım. Çünkü onlar iki kere üzülüyorlar. İlk önce kendi evladına daha sonra evladının evladına…eşimden çok destek aldım (Yıldız Hanım, 42).*

Sema hanım ise bu süreçte en büyük desteği çocuğunun doktorundan aldığını ve kendisine sürekli tevekkül etmesini tavsiye ettiğini söylüyor:

> *Doktorumuz da bize hep tevekkül etmemizi söyledi. Hani hep düzelir mi, diğer insanlar gibi olabilir mi görmesi dedim. Ama öyle olmasa bile hep tevekkül etmemiz gerektiğini söyledi ve bize destek olacak bir doktorumuz vardı her zaman. Ve o bizim hep tevekkül etmemizi sağladı. Olsun annesi ona bir göz yeter o onu taşıyacak dedi. Birilerinin sana destek olması çok iyi idi. Ama şimdi ilk zamanlarda insan çok üzülüyor. Evlat farklı, böyle olmasa daha iyiydi ama gün geçtikçe daha da bilinçleniyorsun her şeyin daha iyi farkında oluyorsun (Sema Hanım, 36).*

Leyla Hanım eşinden akrabalarından destek aldığını hiç tanımadığı kişilerin tavsiyeleri ve teskinleri onda daha çok etki bıraktığını şöyle aktarıyor:

> *Eşimden destek aldım en çok. Eşim beni hiç yalnız bırakmadı. Çevremden de aldım. Kız kardeşlerimden aldım mesela…dini tavsiyelerde bulunan kişileri Allah tarafından hep kaşıma çıktı. Buraya geldiğimde burada otururken yabancı herhangi biriyle otururken daha sakinin daha rahatım. Bu beni tanıyor bu benim akrabam diyebileceğim, dedikodu olacak diye değil, boş bulunduğum zaman yabancı biriyle konuşmam benim kafama daha çok giriyor. Mesela bir arkadaşım "napalım bu da Allah'tan gelmiş. Oturup sakin sakin düşününce…onların demesi bana daha etkili oluyor. Herkesle de her şey konuşulamıyor. Kaynananla konuşamıyorsun illa ki ev hali oluyor eltilerinle konuşamıyorsun illa ki ev hali oluyor (Leyla Hanım, 36).*

Ümmü Hanım ise kimseden destek almadığını hatta çevresindeki insanların kendisine olumsuz etkileri olduğunu çocuklarına acıyarak baktıklarını aktarıyor:

> *Hiç kimse destek olmadı. Genelde vah vah ne olacak bunlar dedi. Acıdı herkes. Ama ben hiç acımadım yani. Muhammed önce okula gitti 4 sınıfa kadar ama hiç okuma yazma öğrenemedi. Çocuğumu ilk buraya verirken de okula bir yazı gelmişti. (İstanbul Sabancı Görme Engelliler*

Okulu için). Önce vermeyeyim dedim. Hatta bir hafta boyunca ağladım, düşündüm düşündüm. Ama dedim; ben şimdi buna acırsam ömür boyu acınacak durumda yaşar bu çocuğum dedim. Yani hiçbir iş yapamaz okuyamaz. Sonra getirdim buraya bıraktım gittim çocuğu…çocuk tamamen bitti, çocuğun psikolojisi bitti, alt üst oldu sonra bir buçuk sene gelemedik aldıramadık tayini, Giresun'daydık. Sonra geldik çok şükür. Onların bütün eğitimini verdim. Özel dersler aldırdım. Özel eğitimlere götürdüm. Yani çok bir aşırı çaba gösterdim. Okusunlar bir yere gelsin diye dershanelere götürdüm, Bilgi Evlerine götürdüm. Nerde bir ders varsa oraya götürdüm yani. Öyle bir çaba gösterdim. Çok okusunlar diye… okudular çok şükür yani. Hayat böyle geçti işte 24 yıl oldu (Ümmü Hanım, 44).

Hakan Bey ise inançlı bir insan olduğunun sabredenlerin mutlaka feraha ereceğine inandığını şöyle ifade ediyor:

Biz inan insanlarız. Bugün her zaman en baş düşündüğüm şey. Sabredenler mutlaka feraha erecek diyor Allahu Teala değil mi. Ben o konuda Allah'la vicdanen rahatım. Konuşabiliyorum yani.. en iyi şey vicdanın sesidir onunla konuşuyorum. Tamam diyor olabilir günah da olabilir sevap da olabilir. Peygamber diyor ki hiç kimse günahsız yaşamıyor. Herkes günah işliyor (Hakan Bey, 42).

Emre Bey, Allah inancının teskin etme özelliğinin olduğunu ve daha çok desteği Allah inancından aldığını aktarıyor:

Teskin edilme özelliği. Allah bir yerden vermemiştir ama başka bir yerden vermişti diye kendimizi teskin ettik. Hakikaten de oğlum akıllı bir çocuk. Üstün potansiyelli bir evladımız var. Allah bir yerden vermemiş ama başka bir yerden vermiş neticede bizleri yaratan Allah...bu onun tasarrufunda o an bir şey olduğuna inanıyorum. Çocuğumuzu özürlü olarak yetiştirmedik hiçbir zaman… kendisine de öyle bakmıyoruz bakmadık. Sanki böyle bir şey yokmuş gibi. Bizim için normal diğer çocuklardan farksız (Emre Bey, 39).

Bu soruya verilen cevaplarda ailelerin demografik özelliklerine değişim gösterdiğini görüyoruz.

5. DİNİ DUYGU VE DÜŞÜNCELERDE DEĞİŞİKLİK

Vergote, insanın yapısal dinamikleri nedeniyle karşılaştığı sıkıntı karşısında genelde iki tür tepki verdiğini söyler. Bunlardan birincisi *Kaçma Tepkisi.* İkincisi ise, *Sorumluluk Yükleme Tepkisidir.* Özellikle *Kaçma Tepkisi* iki davranış türünü tetikleyebilir. Birincisi, dine bağlanma ve sığınma yaşayabilir; ikincisi ise insani durumları ve aynı anda Tanrıyı unutturan sefahat ve eğlence yönelebilir (Hökelekli, 2013: s. 118). Yani herhangi bir zorluk ve kötülükle karşılaşan kişilerden bir kısmı dine yönelmekte, bir kısmı ise dinden uzaklaşmaktadır. Böyle durumlarda zorlu yaşam durumları ile başa başa kalmanın tek başına bir neden olmadığı, bununla birlikte pek çok değişkenin olabileceği göz önüne bulundurulmalıdır (Sevinç, 2017b: s. 100).

Yapılan bu araştırmada ailelere "Bu durum karşısında dini açıdan neler düşündünüz? İnancınızla ilgili bir değişim yaşadınız mı? Bu durum dini inancınızı nasıl etkiledi?" sorusunu yönelttik. Aldığımız cevapların oranı aşağıda ki tabloda ki gibidir ve dini düşüncenin değişmeme oranı daha yüksek çıkmaktadır.

Tablo-12: Dini Duygu ve Düşüncelerinizde Değişiklik Oldu mu?

Durum	N	%
Evet Olumlu Değişiklik Oldu	9	36
Evet Olumsuz Değişiklik Oldu	1	4
Hayır Değişiklik Olmadı	15	60
Toplam	25	100%

Ahmet Bey yaşadığı travmanın dini inanç değişikliğinde herhangi bir etkisi olmadığını ifade ediyor ve bu konu da ki düşüncesini bize şu şekilde aktarıyor:

> *Bulunduğun duruma göre hareket etmek lazım. Ancak kendi sana verilen akıl niteliğinde hareket etmek gerek. Yani ben Allah'ı daha çok bulurum değil, sen ancak sana verilen zekâ kadar Allah'ı bulabilirsin. Kapasiten kadar (Ahmet Bey, 60).*

Her gün görme engelli kızı ile birlikte okula gidip gelen Feride Hanım inanç noktasında bir değişiklik yaşamadığını ama sürekli kızı ile birlikte olmanın verdiği yorgunlukla ibadetlerini yerine getirmede eksikliler olduğunu söylüyor.

Selma Hanım ise inanç ve ibadetlerinde azalmalar olduğuna şu şekilde ifade ediyor:

> *İsyanım çok oldu. O zamanlar namaz kılıyordum. Kapalıydım falan ama beş vakit namazı, bazı şeylerde etkiledi isyandan sonra bıraktım. Daha çok bağlanmam gerekirken tam tersi oldu (Selma Hanım, 38).*

Travmatik bir durumun, karşılaşılan problemi yorumlama şeklinin, yaşanan olaylardan önceki dindarlık seviyesinin, sosyal örüntünün, referans edindiği bilgi kaynaklarının ve bu sebeplerle irtibatlı olarak gösterilen başa çıkma sürecinin, bireyin anlam arayışını değiştirmesinde ve buna bağlı olarak inançlı bir birey iken inançsız bir insan değişim göstermesinde etken olabilmektedir (Sevinç, 2017b: s. 101).

Hatice Hanım ise görme engelli çocuğu olduktan sonra dini hassasiyetlerinin daha fazla arttığını şu şekilde anlatıyor:

> *Hayır daha çok arttı, namaz kılıyordum fakat doktor bacağından ameliyat dedi. Bel fıtığım var boyun fıtığım var. Ayakta kılmayacaksın dedi oturarak. Şu an da yapamıyorum. Ama çok istekliyim. Yine başlayacağım Allah izin verirse (Hatice Hanım,42).*

6. DİNİ BAŞA ÇIKMA UNSURLARI VE ETKİNLİKLERİ

Tevekkül, kabullenme, itaat, alçakgönüllülük, sabır, affetme, dua ve şükür dini başa çıkmanın vücut bulduğu yöntemlerindendir. Örneğin bir takım sorunlarla karşılaşan insanın, karşılaştığı olumsuz olaylara imtihan sürecinde olduğunu düşünerek kabul edip sabretmesi; problemi aşmak için gayret sarf etmesi ve daha sonrası için Tanrıya tevekkül etmesi, çoğu insanın yaşamı boyunca bazı problemlerle karşı karşıya gelebileceğini yaşadıklarını yalnızca kendisinin yaşamadığı düşüncesiyle alçak gönüllü bir tutum sergilemesi, hayat şartlarını ve başkası tarafından yaşadığı mağduriyetleri affedebilmesi, kendi durumunu ve başkalarının durumunu mukayese ederek şükredebilmesi, yaşadığı sıkıntılara çözüm üretemediğinde Tanrıya yönelerek yardım istemesi ve dua etmesi dini

başa çıkmanın en önemli etkinliklerindendir (Ayten, 2012b: s. 42). Jung, "*ritüel, ayin, dua ya da ibadet adı altında süregelen dini uygulamaların, düzenleyici ve psikoterapik etkileriyle hem iç hem de dış tehlikeler karşısında bireyi koruduğunu"* söylemektedir (Bahadır, 2010: s. 116). Çünkü birey psikolojik bütünlüğünün bozulduğunu sezdiğinde ve kontrol duygusunu yitirdiğini hissettiğinde büyük bir sıkıntı yaşar. Kendisine zihinsel olarak bir sığınak oluşturur (Tarhan, 2009: s. 102). Bu durumlarda ulaşılabilinir en kolay ve güvenilir sığınak dindir ve insanların başlarına gelen olumsuz durumlarla baş ederken mensup olduğu dinin ritüellerine günlük yaşamlarında daha fazla yöneldiği görülmektedir.

Anne ve babalara çocuklarının görme engelli olduğunu öğrendikten sonra ya da günlük hayatlarında bu soruna dair yaşadıkları sıkıntılar ile başa çıkarken farkında veya farkında olmadan baş vurdukları dini başa çıkma yöntemleri ile ilgili soru yönelttik. Sorularımızı konu odaklı ve yönlendirerek sorduk. Örneğin: "Çocuğunuzun sağlığına kavuşması için kutsal mekânlardan, dini önderlerden destek arayışınız oldu mu? Olduysa deneyimlerinizi anlatır mısınız?" gibi.

6.1. Dua

İnsan- Tanrı ilişkilerinin insandan Tanrıya yönelik duruşunun gerçekleştiği dua, dini yaşamın en tipik öğesidir. Hz. Muhammed'in duayı *"ibadetin özü"* olarak nitelemektedir. İnsan dua halindeyken Tanrıya yönelip iletişime geçmekte, düşünce ve duygularını, isteklerini, beklentilerini ve kaygılarını O'na sunmaktadır (Tokur, 2017, s. 144). Bu yakarış ve seslenme ilk bakışta tek başına yapılan bir etkinlik gibi görülse de insan duanın kendisine etkilerini fark etmeye başladığı anda, süreç diyalog biçimine, yani çift taraflı bir iletişim etkinliğine dönüştüğünü hissetmektedir (Yapıcı, 2005a: s. 60).

Marinier, kriz anları, hastalık, acizlik, sıkıntılı zamanlarda veya kontrol ve tehlike duygusuna cevap olarak bireylerin duaya başvurduğunu belirtir. Buhran ve kriz anları olarak belirtilen kayıplar, ölüm tehlikesi ve tehditler, sıkıntılı anlar ile birlikte Allah'a yönelik derin zühd ve sevgi, bireyi olağan bilinç seviyesinin üzerine çıkararak Tanrı ile karşılıklı iletişime girmeye yönlendirir (Temiz, 2014: s. 32-33).

Yaptığımız araştırmada çoğunlukla aileler dua yöntemini kullanmışlarsa da çok fazla dillendirmediler. Bunun sebebi özellikle araştırmanın yapıldığı bireylerin kültür

yapısının içerisinde dua istemsizce farkına varılmadan ve özel vakit ayrılmadan rutin ibadetler içerisinde yapılan bir eylem olmasından kaynaklanabilir. Meryem Hanım çocuğunun engelli olma ihtimalini ilk öğrendiği zaman ki travmayı atlatmada duanın kendisine verdiği desteği şu şekilde anlatıyor:

> *Ondan başka (Allah'tan) dayanacağım yok dedim. Tek dayanacağım sensin dedim. Kalktım tekrar abdestimi aldım. Kuran'ımı okudum. Namazımı kıldım. Zamanı geldi namazımı vaktinde kıldım. Öyle başladım zaten. Yatıyorsun tesbih elinde yatıyorsun dua kitapları elinde… çocuk o şekilde kucağımda (Meryem Hanım, 49).*

Dua eden birey, ruhun derinliklerinde farklı, tuhaf bir güç hissederek, yaşadığı ıstıraplara ve üzüntülere karşı dayanma kuvveti keşfeder. Bazen dua mantıki bir figür bulunmadığı vakalarda bile ümidi her zaman canlı tutar (Karaca, 2011: s. 147) Nermin Hanım, kızının hastanedeki mücadelesini anlatırken sürekli duaya sığındığını ve ümit-ümitsizlik arasında gelip gittiğini şu şekilde ifade ediyor:

> *İşte her şey o sıra bu dediğiniz mevzuya sarılıyorsun sürekli bir dua sürekli Allah'a sığınıyorsun. Allah'ım yardım et. Allah'ım yardım et. Ama olmadı. Hiç görmesi, kör olacak ya hani olmasın etmesin ve aklınıza gelebilecek her türlü … çok medet umuyorsun. Tamamen mucize bekliyorsun. Bir de şeydir hani benim başıma gelmeyecek o. Benim çocuğum kör olamaz. Olmayacak. Çok güveniyorsun, ediyorsun, okuyorsun. Sürekli bu tarz şeylere o kadar çok yöneldik ki biz… (Nermin Hanım, 38).*

Görme engelliliğin yanında çok engelli bir kızı olan Selma Hanım kızıyla ilgili yaşadığı sağlık problemlerinden sonra dua etmekten korkar hale geldiğini söylüyor:

> *Hep hayatımda iki kızım olmasını isterdim. Unutmuşum yani onun sağlığını…iki kızım olmasını istedim. Ne istediysem Allah verdi. Ama artık dua etmek istemiyorum. Korkuyorum artık…eksik duam mı var yanlış duam mı var (Selma Hanım, 38).*

Kifayet Hanım ise dua etmenin kendi anlayışında teslimiyet olduğunu aktarıyor:

Hep yanarak dua ediyorum ben. Ben teslimiyeti seven bir insanım. Doktora bile teslim olurum sonuna kadar ve sonucunu alırım. Öğretmene bile öyle ki Mevla'ya mı teslim olmayacağım (Kifayet Hanım, 38).

6.2. Şükür

İnsanın arzu etmediği ve beklemediği negatif durum ve olaylarla karşı karşıya geldiğindeki sergilediği şükür hali, bireyin karşılaştığı olumsuz durumun yarattığı kaygı, stres, umutsuzluk ve anlamsızlık hisleriyle başa etmesinde faydalı olabilmektedir. İnsan genellikle karşılaştığı olumsuz olaylardan daha kötüsünü başka başka insanlarında yaşayabileceğini düşündüğünde veya gördüğünde bu şekilde bir şükür duygusunu hisseder (Ayten, 2012b: s. 112). Hayatında şükür kavramının yoğun olarak yer aldığı bir yaşam tarzı, şuurlu bir seçimin neticesidir. Yaşamın bir ihsan olduğu bilinciyle minnettar bir hayat biçimini tercih edenler, hayatı kendilerine verilen bir armağan olarak görüp, yaşamın olumsuzluklarında kendilerini bir kurban olarak görmemektedirler (Gögen, 2014: s. 133).

Aileler genellikle şükür kelimesini kullanırken, kendi durumlarından daha kötü olanlarla kendilerini kıyaslamaktadır. Örn. Görme engelli bir çocuğu olan bir aile, çocuğunun çok engelli olmadığı için şükrediyor. Çok engelli çocuğu olan anne, zihinsel engelinin ileri derecede olmadığına şükrediyor, tüm bu engelliliklere sahip aileler çocuklarıyla ilgilenirken sağlıklı olabildikleri için şükrediyorlar.

Yıldız Hanım kızının görme engelli olmasına bazen şükredebildiğini ama bu duygusundan da rahatsız olduğunu şu şekilde ifade ediyor:

Yine de sadece görme engelli olmasına bazen şükrediyorum. Çok engelliği de olabilirdi. Ve sonra başkalarının örneklerinden kendime şükür malzemesi çıkardığım için utanıyorum (Yıldız Hanım,42).

19 yaşında görme engelli ve çok engelli oğlu olan Salise Hanım şükrünü kabulle birlikte zikrederek yaşadıklarını ve gözlemlerini şöyle anlatıyor:

Hamd ediyorum Rabbime. Beterin beteri var çünkü. Çok şükür Allah'a…daha beterin beteri var. Mesela ben ilk geldim buraya etrafımı gördüm. Özel eğitime gittim, oradakileri gördüm. dedim:

benim oğlumun hiçbir şeyi yok demek ki benim oğlum engelli değil, yani kabul ettim. Çünkü kendi başına tuvalete gider, ondan sonra yemeğini kendi yer, sofrasını toplar. Benimle sofra kurar. Yani bunları yapar. Ondan sonra… bak bazı arkadaşların çocukları bunlar (görme engelliler) ayaklarıyla giden bir çocuk. Rabbim Yardım ediyor (Salise Hanım, 54).

Vaillant, yaşanan acı ve kızgınlığın, kabul ve şükre dönüşmesiyle yeniden hayata uyumun sağlanacağını söylemektedir (Göcen, 2014: s. 133). Nitekim şükür kabullenmenin en iyi göstergesidir.

Az gören bir kız çocuğu olan Sema Hanım ise kızının doğumdan sonra yaşadığı sağlık sorunlarından dolayı şu an hayatta olmasının en büyük şükür kaynağı olduğunu söylemektedir:

Ne bileyim hasta oluşu, çevrendeki insanların hasta olmayışı, hiç duymadığım bir hastalık…çok zor bir dönemdi benim için (gözleri doluyor). Ama elhamdülillah bizden daha kötüleri de var diyorum. O anki duygularım isyan değildir herhalde, biz zaten çok şeyler atlattık. Çocuğa yanlış tedavi yapıldı. Biz yaşasın yeter ki görmezse görmesin dedik. Hiç görmemesi bile daha iyi idi. Bizim tek isteğimiz yaşaması idi. Ve yine diyorsun ki; bizim ki zihinsel engelli ya da yürüme engelli değil değip elhamdülillah diyorsun ve kabulleniyorsun. Hiçbir şey yapamazsın evlat; atsan atılmaz (Sema Hanım, 36).

Şükretmek, hayatta var olan problemlere karşı kuvvetli bir koruyucu oluşturmakta ve kişiye dayanma gücü vermektedir. Şükür inançlı bir birey için Allah'a güven duyması, hayata karşı pozitif olması, olumlu bir bakış açısından vazgeçmemesidir (Göcen, 2014: s. 131).

Başarılı bir iş adamı olan Ahmet Bey çalışma hayatında ve sosyal ilişkilerinde görme engelli bir oğlunun varlığını kimse ile paylaşmamış. Maddi imkanları ile bu problemleri bir şekilde atlatacağını düşünmüş. Atlatamadığında da kendisini daha çok çalışmaya ve kazanmaya yönlendirdiğini söylüyor. Yine de cümlesini şükür diye sonlandırıyor:

9 yaşına kadar benim oğlum görmüyor demedim (çevresindekilere). Niye? paramız var kazanıyoruz, bir de beni İlhan bir yere getirmiştir. Samimi olarak söylüyorum (ağlıyor). Ben bir şeyler yaparım diye kendimi çalışmaya verdim. Para kazanayım daha çok olur…ama olmuyor. Her şey para değilmiş. Ama şükür yani insan her şeyi elde edemiyor (Ahmet Bey, 60).

Ayfer Hanım bu problemle birlikte kendisine birçok kapı açıldığını, daha önce bir ev hanımı iken şimdi birçok sosyal projede yer aldığını söylüyor ve şükrünü şöyle ifade ediyor:

Nerden nereye…bazen diyorum ki beni kim getirdi buraya? Tabi ki evladım. Şu an hep Rabbim diyorum zaten. Beterinden saklasın. Buna şükür diyorum. Şükretmeyi öğrendim (Ayfer Hanım).

Şükretmek, bireyin iyileşmesine yönelik tedavi sürecinin ilk adımlarındandır. Bireyin geçmiş yaralarını onarır ve hayata daha pozitif bakabilmesine yardımcı olur (Göcen, 2014: s. 133).

6.3. Yardımseverlik

İnsanlar yaşam sırsında sıkıntılı bir durumla karşılaşmamak için ya da yaşadıkları sıkıntılı durumlardan kurtulmak, daha beterinde korunmak gayesi ile başka birine yardım etme eğiliminde olabilirler (Ayten, 2012b, s. 110). Bu durum İslam kültüründe sadaka olarak isimlendirilse de diğer dinlerde de mevcut olan bir uygulamadır. Bu davranışın ortaya çıkmasındaki en güçlü dinamiğin empati duygusunun aktif hale gelmesi olduğu söylenebilir. Yapılan bu çalışmada "sizin yaşadığınız sorunları yaşayan diğer ailelere yardım ettiniz mi?" sorusu yöneltildi. Genel olarak maddi imkânı olan ailelerin maddi olarak yardım ettiğini daha alt gruptaki ailelerin maddi olmasa da manevi olarak böyle ailelere destek olduklarını görüyoruz. Ahmet Bey kendinde sonra, görme engelli oğluna, toplum tarafından sahip çıkılması amacıyla daha çok yardım etme veya sosyal hayatta daha çok yer almaya çalıştığını ifade ediyor:

Olabilecekleri kendim daha önceden sezebiliyordum. Neler olabilir, ileri de neler yapabilirim. Buna karşı önlemler aldım kendim. Çok

çalışışım neden. Bir de iyilik yapmayı çok sevmişim. Neden. Bu sadece benim görmeyen oğlumu, ileri de elinden birisi "ya bunun babası iyi birisi onun hatırına biz bunu gezindirelim, edelim" desinler diye yaptım (Ahmet Bey, 60).

Emre bey kendi oğlunun ameliyat olma şansının olmadığını ve başka bir çocuğun göz ameliyat masraflarını karşılayarak kendinde yaşayamadığı mutluluğu yardım ederek yaşadığını aktarıyor:

Bir çocuğun ameliyat parasını verdik öyle hatırlıyorum. Şöyle bir aileydi. Tüm çocukları bir hastalığa yakalanmış hatırlayamıyorum neyse o bunun belli bir süresi varmış ameliyat olmazsa gözü böyle kalacakmış. Bizde destek olduk. Çünkü bizim böyle bir imkânımız (açılma ihtimali) yok… Onun açıldığında biz tatmin olduk ve mutlu olduk (Emre Bey, 39).

Hakan bey ise farkındalığının arttığını yolda gördüğü engelli birisine muhakkak yardım etmeye çalıştığını aktarıyor:

Farkındalık diye bir şey var ya. O kesinlikle oluyor. Olmak zorunda zaten. Zaten ilk baktığım bu adam karşıya geçebiliyor mu? Görme engelli birini gördüğüm zaman koşuyorum yanına merhaba deyip kendimi tanıtıyorum. Ve onlarla tanışıyorum (Hakan Bey, 42).

6.4. Manevi olgunlaşma

Bireyler bazen hayatta karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma sürecinin bir olgunlaşma serüvenine dönüştürebilmişlerdir.:

"Mim Kemal Öke, "Engelli bir çocuk için 'neden ben' sorusunun cevabını buldunuz mu? bir soruya şu şekilde cevap vermiştir. "Evet çünkü Tanrı benim olgunlaşmamı, dünyaya bakış açımın değişmesini, dikkatli bakıldığında hayatın eksilerinde dahi güzellikler olduğunu, insanlara tepeden bakmamamı, herkes için yapılacak bir şeyler olduğunu, gerçek sevgiyi öğrenmemi, kısaca insan olmamı istiyordu. İnsan olabilmek zordur. Sıra dışı işler sıra dışı kişilere baş etmeleri için verilir" (Kuralay, 2014: s. 185).

Dini dönüşüm, dini arınma, Allah'a sığınma, hayra yorma tarzı dini başa çıkma aktivitelerinde bulunulması bireylerin yitirilen anlam hafızalarının yapılandırmasında, teselli bulmasında, kontrol hissini kazanmasında yararlı olmaktadır. Bunun yanında bireyin manevi olgunlaşmasına da katkı sağlar (Ayten, 2012b: s. 65). Yaptığımız mülakatların sonucunda anne babaların konuşmaların da manevi bir olgunlaşma yaşadıkları gözlenmektedir. Örneğin Hakan Bey görme engelli oğlunun varlığının, kendilerine insan olmanın erdemlerini sürekli hatırlattığını şu şekilde ifade ediyor:

> *Bu durum çok bariz insanı dünyadan soyutluyor. Bu insana göre değişir kısmen de olsa mutlaka diğer olaylara daha farklı baktırıyor. Bütün tavırların adalet ve haktan yana oluyor ve bunu sana telkin ediyor. Bize kızımın kattığı çok şey var. Eşim ve beni adeta insanlaştırıyor. Ama insanoğlu unutkanlığa müptela bazı değerleri unutabiliyor. Bizim avantajımız farkındalığı arttıran bir değerle beraberiz* (Hakan Bey, 42).

Ahmet Bey, yasadıklarının ağır olduğunu ama olgunlaşmak içinde bazı şeyleri yaşamak gerektiğini ifade ediyor:

> *Allah kimseye böyle bir şey vermesin. Ama bunlar da gerekli. Niye gerekli; Allah bazılarını bazılarına örnek olsun diye yaratmış bize de bu nasip olmuş. Bunu biz güzel değerlendirebilirsek inşallah bizim de mizanımıza bir şeyler girer yani… Belki bir artı olarak girer (Ahmet Bey, 60).*

İlhan bey ise başına gelen bu durumdan sonra dünya telaşından bir nebze sıyrılıp, uhrevi hissiyatları daha fazla yaşadığını ve kendi tabiri ile Allah'ın kendisini bu sürece hazırladığını ifade ediyor:

> *Şark'a gittiğimde daha çok gençtik. O da daha çok hislerle hareket etmemize neden oluyordu. Akıl geride kalıyordu. Bu da beni dünyanın çekiciliğini daha cazip görmeme neden oluyordu. Bu sarhoşluk her şeyi izole ediyordu. Dini, ulvi hissiyatları gizliyordu. Birinin deyimiyle kuzunun kurda âşık olması gibiydi dış alem. Şu an geriye baktığımda her şeyin terbiye edicisi Rab tedrici olarak yaşam ve hadiselerle bizi*

yoğuracak, ben dinin gerçek hakiki boyutuna yönelecektim (İlhan Bey, 44).

6.5. Kutsal Mekân, Dini Önder Ziyaretleri

Tablo 13: Kutsal Mekan Ziyaretlerinde Bulunma Durumu		
Durum	**N**	**%**
Evet Ziyarette Bulundum	15	60%
Hayır Ziyarette Bulunmadım	10	40%
Toplam	25	100%

Bireyler günlük yaşamlarında kendilerini sıkıntıya sokan ya da ciddi olarak etkileyen travmatik süreçler yaşayabilirler. Böyle zamanlarda insanlar yaşamın sıkıntılı durumlarından kurtulmak ve gelecek kaygısı ile baş edebilmek için bilimsel çıkış yöntemlerine başvurdukları gibi manevi yöntemlere de başvurdukları görülmektedir (Köse ve Ayten, 2010, s. 53). Kutsal mekân, türbe ve dini anlam yüklenmiş insanlara yapılmış ziyaretler manevi çıkış yöntemi olarak bazı kültürlerde sıkça kullanılmaktadır. Araştırmamızda görme engelli çocuklara sahip anne babaların kutsal mekân ya da dini anlam yüklenmiş insanlara yapılmış ziyaretlerde bulunma durumu, 25 kişiden 15 'i evet bulunduk derken, 10 kişi hayır bulunmadık cevabını vermiştir.

İslam coğrafyasında ve Türkiye'de türbe kültürü etkinliğini korumaktadır. Bu kültürü dinamik hale getiren en önemli unsur, türbelerde kabirleri bulunan insanlara yüklenen manevi güçtür İnsanlar şifa bulmak, çare aramak veya geleceğe dair isteklerini bildirmek için bu mekanlara başvurmaktadırlar (Köse ve Ayten, 2010, 53). Kıymet Hanım'da oğlunun rahatsızlığına şifa bulma niyeti ile yaşadığı tecrübeyi şu şekilde ifade ediyor:

> *Memleketimizde bir türbe var. Bir evliya var. (Nerelisiniz?) Karadenizliyiz. Giresunlu. Oraya götürdü kayınvalidem beni orada işte dokunduk, oğlumu oturtturdum, dua ettik, ağladım, sızladım işte…Önce Allah'a dua edeceksin. Rabbimden isteyeceksin her şeyi, sonra yani evliyadan artık. Önce Rabbim. Gitmişizdir. Yani hocalara da götürdük, okuttuk (Kıymet Hanım, 43).*

Türbeler, ölümü anlam yükleyen ortamlar olmalarının yanında soyut bir Tanrı algısının somut figürlerle idrak edilmesine yardımcı olan yerlerdir. İnsanların soyuta iman ederken somuta tutunma gereksinimini sağlayan mekanlardır (Köse ve Ayten, 2010: s. 39). Kifayet Hanım ve ailesi 15 günlük yaz tatillerinde, Türkiye'nin muhtelif yerlerinde ki Türbeleri ziyaret etme niyeti ile 1500 km yol yapmış. Yaşadığı travmayı aracılar vasıtası ile Allah'a anlatmak istemiş ve modern tıpta bulamadığı şifayı uzun yollar kat ederek bulmaya çalışmış. Bunun yanında ziyaret edemediği, kutsallık atfedilen dini önderleri de ziyaret edemediğinden üzüntü duymaktadır:

> *Mevlana'dan Hz'nden tutunda, Şems Tebriz'i Hz'lerine Sivas'ta Ahmed-i Turan Hz var. Metnini duydunuz mu bilmiyorum. Savaş anında atının ayak izinin biri dağın bir tarafında öbürü öbür tarafta bulunmuş. Rabbim öyle bir şey nasip etmiş ki sırtında okla düşmanla savaşıp kaçmaya çalışırken ordusuna…öyle bir uçarak geçmek nasip etmiş Rabbim…yani ne duyduysak Eyüp Sultan Hz'leri zaten sürekli gittiğim yer. İçimde hayıflandığım ne var tek biliyor musunuz Mahmut Efendi Hz. var Çavuşbaşı'nda…çok niyet ettim Menzili nasip etti Mevla'm, bunu nasip etmedi…Çavuşbaşı kapı dibi ama dedim ya her şey nasip işi. O mübareği de ziyaret etme istiyorum Erenle birlikte (Kifayet Hanım, 38).*

Türbe kültürünün genel kabul görmesinde ki en önemli etken ise bu coğrafyada yaşayan toplumun günlük yaşamlarında istek ve arzularını bir üst kuruma aracılar kullanarak iletme alışkanlığından kaynaklanmaktadır (Köse ve Ayten, 2010: s. 39). Yıldız Hanım ise, türbelerde kabri bulunduğu söylenen zatlardan bir şey istemek ya da onları aracı tutma anlayışına karşı olduğunu şu şekilde ifade ediyor:

> *Ben türbelerden bir şey istemek için dua etme anlayışını hoş karşılamıyorum. Türbelere gidip ya da kutsal mekân denen yerlere gidip bu durumum için dua etmedim. Derdimi Allah'a açtım. Direk ondan istedim. Yolum düşer giderim ruhlarına bir Fatiha okurum selam verip çıkarım. Bir şey istemek çıkar gibi gelir (Yıldız Hanım, 42).*

Emre Bey ise umre ibadeti için gittiği Kabe'de tıbbi gelişmelerin daha fazla olmasını temenni ederek dua ettiğini ve bu konuda hiçbir mekân ve kişiye kutsiyet atfedilemeyeceğini düşündüğünü bizlere aktarıyor.

> *Kabe'de Oğlum için çok dua ettim. Çünkü oğlumun gözü ileride tıbbi gelişimler ve retina üzerinde yapılan çalışmalar sayesinde açılabilir bir imkân olabilir. Bunun için çok dua ettim. Bunun dışında dini liderdir vs. lider ancak Kuran'dır. Kuran dışında lider yoktur. Türbeye gitmedim (Emre Bey,39).*

Aynı yönde hareket eden ortak inançlarla çevrelendiğimizde, arzu ve isteklerimiz mensup olduğumuz din ve inançlarımızla bağlantı kurabiliyor. Hac, grup olarak yapılan ibadetlerde imanın gücünün hissedildiği en önemli ortamlardandır. Bireyler, hacda yapılan duaların daha çok kabul olacağına inanmaktadırlar (Vance, 2016: s. 65).

Nermin Hanım ise mekândan ve kişilerden çok kutsal sayılabilecek nesnelerden faydalandığını söylüyor. Ama yaptığı uygulamaların hiçbirinden fayda göremediğini aktarıyor.

> *Belki de götürmüşümdür bilmiyorum ki daha kötü olacaktı belki de. Benden ziyade arkadaşlarım Mekke'den toprak getirdiler. Çok fazla hani kutsal sular geldi. Zemzemler falan çok fazla geldi gitti. Arkadaşların çoğu benim yerime daha çok gitti. Biz biraz daha sülük tedavisi o tarz şeylere yönelmiştik. Hani onlarla uğraşıyorduk. Gözlerine faydası olsun diye. Ondan sonra öğrendik ki hiçbir şeyin faydası yokmuş bize. Körlüğü o zaman daha bilmediğimiz için (Nermin Hanım,38).*

Ahmet Bey ise eşinin ısrarı ile böyle bir tecrübe yaşadığını fakat baştan beri kendi ile Allah arasına bir vasıta konulması mantığına inanmadığını Allah'a şirk koşulduğunu belirtiyor. Bunun yanında kutsallık atfedilen kişilerin bu konuda ehil olmadığını şahit olduğunu aktarıyor:

> *Türbeye falan gitmedik de bir hocaya gittik. O da eşimin ısrarıyla. Ben kesinlikle gitmem ben inanmam dedim. Bana, benim çocuğuma benden*

daha iyi dua edecek hiç kimseyi tanımıyorum ve ben Allah'a direk dua edebiliyorum, aracıya lüzum yok dedim. Hep bunu böyle söylemişimdir. Manyas'ta gittik adam hayvanların içinden geldi. Üstü başı pis, orada abdest aldı, okudu. Eşime dedim ki: "gittin gördün şuraya bak. Şimdi bu adam dua etti değil mi bize. Abdest aldı, üzerinde affedersin hayvan gübreleri, çok mu ikna oldun…" Ben öyle düşünüyorum yani. Kim Allah'a benden yakın olabilir, kim arama girebilir. Ben samimi olarak söylüyorum. Bir hoca benim için dua edecek de…ben inanmıyorum...tövbe tövbe Allah'a şirk koşuyor gibi bir şey o (Ahmet Bey, 60).

İnsanın aceleci bir yapıda olması; olağanüstü varlıklara yönelirken bu varlıklarla daha kolay ve hızlı iletişimde bulunmak için hep vasıtalar aramasına sebep olmuştur. Her dönemde bu tür aracılar bulunmuş ve ulaşılmıştır. Günümüzde yaşadığımız coğrafyada bu aracılar, toplumların Allah'a daha yakın gördüğü, kutsal nitelikler atfettiği insanlardan oluşmaktadır. Bu insanların diğer insanlardan farklı tutumları vardır. Örneğin nefis terbiyesinde bulunmuş ve belli bir manevi olgunlaşmaya ulaşmış kişilerdir. Allah'ın yasaklarını ve emirlerini icra etmede daha fazla titizlik gösterdiklerinden Allah ile muhabbetlerinin daha fazla olduğuna inanılır ve dualarının daha çok kabul olunacağı düşünülür. Kendilerini diğer insanlardan ayıran bu ayrıcalıklarından dolayı insanlar onlara yakın olmanın Allah'la iletişimlerini kolaylaştıracağını ve hızlandıracağını, arzu ve isteklerine kavuşmalarını sağlayacağını düşünmektedirler (Karagöz, 2010a: s. 94).

Çok engelli ve görme engelli bir oğlu olan Leyla Hanım ise tecrübesini şöyle aktarıyor:

Bağlı olduğumuz bir hocamız vardı ona dua okuttuk. Faydasını gördüm. Hiç yürümüyordu çocuğum. Allah'a şükür şimdi yürüyor. Öncekine bakarsak daha iyi (Leyla Hanım, 36).

Bazı tecrübelerin, duygusal deneyimler olarak kalmayıp, sağaltım ve ağrı gibi sağlıkla ilgili değişimler üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilmektedir. (Vance, 2016: s. 65).

6.6. Bibliyoterapi

Bibliyoterapi, *"bireylere problemlerini çözmede veya kendilerini daha iyi tanıyıp, anlamalarında edebiyat eserlerinden yararlanmalarını sağlayan bir sürecin veya etkinliğin düzenlenmesidir*" (Öncü, 2012: s. 1). Bu etkinlik çerçevesinde kutsal kitaplar, şiir, roman, hikâye, öyküler değerlendirilebilir.

İnsan anlatılan her hikâye ve öyküde, kendi yaşamına benzer veya farklı durumlarda olan bazı özellikler görebilir ve bu özelliklere bakarak, yaşamındaki tecrübeleri değerlendirir. Bu değerlendirmeler neticesinde bazı bireyler kişilik tiplerini kendi kişilik yapıları ile özdeşleştirirken, bazı bireylerde onaylamadığı durum veya insanlardan hangi şekillerde kendini koruyabileceğini öğrenebilir. Öyküler ve hikayeler, bir taraftan insanın kendi kişiliğini tanımasını destek olurken, diğer taraftan da kurgulanan olumsuz vakalarla baş etme yollarıyla hiç düşünülmeyen ve bilinmeyen çözüm yollarının tanınmasını ve öğrenilmesini sağlar (Öncü, 2012: s. 1).

Bibliyoterapi süreci şu aşamalardan oluşmaktadır:

"Özdeşleşme (identification): *Bu aşamada okuyucunun kitabın kahramanıyla benzer yönleri arasında ilişki kurup onunla kendini özdeşleştirmesi aşamasıdır.*

Katarsis (catharsis): *Bu aşamada okuyucu bastırılmış duygularına yönelir ve onları ortaya çıkarmaya başlar.*

İçgörü (insight): *Bu aşamada okuyucu kahramanın durumuna bakarak kendi problemleriyle ilgili iç görü kazanmaya başlar.*

Bütünleşme (universalisation): *Bu aşamada okuyucunun bu problemlere sahip olan tek kişi biz değiliz, başkaları da benzer sorunlar yaşayabilir demesi beklenir"* (Wilson akt: Cengil ve Kaya, 2016: s. 420).

Araştırmamızda anne ve babalara mevcut kutsal kitaplarda bahsedilen peygamberlerin hayatlarından ya da manevi yoğunluğu yüksek hikayelerden yaşadıkları travmayı atlatma sürecinde faydalanıp faydalanmadıklarını görmek için bir soru yönelttik. Hikâye kültürünün toplumuzda çok yaygın olmasında rağmen bibliyoterapi yönteminden faydalanan katılımcı sayısı bir hayli az. Bunun sebebi sorulan soru özelinde

"kutsal metinlerde geçen ya peygamber hayatlarına" vurgu yapıldığı için bu çerçevede düşünülmüş olmasından kaynaklanabilir. Bununla bağlantılı olarak, Türk toplumunda Kuran'ı Kerim'in Arapça ve şifa mahiyetinde okunmasından bu bağlamda kutsal kitaplardaki kıssalar hakkında bilgi sahibi olmamalarından kaynaklanabilir. Hatice Hanım, Yunus peygamberin kıssasından etkilendiğini belirtse de orada geçen Arapça duadan daha fazla etkilendiğini ifade ediyor:

> *Hani Yunus Peygamberin balığın karnından kurtulmuş (inni küntü minezzalimin) o duayı. Kitaptan onu çok okuyorum. Hani ondan bir medet umuyorum sanki. O bana bir şey verecekmiş gibi o duayı çok seviyorum…Allah'ın Yunus Peygamberi karnından kurtarması bana daha şey geliyor (Leylan Hanım, 36).*

10 yaşında görme engelli, İbrahim adında oğlu olan Eylem Hanım Hz İbrahim'in hayat hikayesinden etkilendiğini ve bu kıssaların kendisi üzerindeki etkisi olduğunu şu şekilde dile getiriyor:

> *Kendi oğlumun da adının İbrahim koymamın nedeni ben onun hayatını okuduğum için çok etkilendim. Hz İbrahim'in Yaşadığı süreci, O'nun başına geleneler, Onun gücünü, okuduğumda çok etkilenmiştim gerçekten…Onun dışında hepsini okuduğum zaman kendimden bir şey buluyorum. Zaten şöyle bir şey var. Okuduğumuz şeylerde mesela insanın imanı ve inancı arttıkça çocuğuna daha merhametli davranıyor (Eylem Hanım, 32).*

Hakan Bey ise Hz. İsa'nın amaların gözlerini açtırma mucizesi kendisine umut olduğunu aktarıyor:

> *Hz İsa'nın amaları iyileştirdiğini okumuştum. Herkese bir mucize verilmişti ya. Ben de şöyle düşünmüştüm demek ki cennette görecek (Hakan, 42).*

İlhan Bey, insanın başına gelen bu durumun ve bazı peygamber kıssalarında var olan olayların arka planında neler anlatılmak istediğini anlamak gerektiğini bir kıssa ile açıklıyor:

İnsanlar bu tür olaylara madde nazarıyla baktıkları için maddi bir musibet olarak görüyorlar. Oysa arka plana geçildiğinde bu yaşanılan hadiselerle yaratıcı bize ne anlatmak istiyor diye bakılması gerekli olduğu Kur'an'da ki anlatılan peygamber kıssalarında anlatıyor. Bu peygamber kıssalarının tamamına yakınında bunun musibet olmadığı çok net görünüyor. Mesela; Hz Yunus'un Ninova halkına tebliğ aşamasında onların tahrik edici kaba tutumları, alayvari karşılık vermeleri sonucu Hz. Yunus oradan ilahi emir vakti dolmadan terk etmesi sonucu başlayan yolculuğu, bindiği gemide 3 sefer çekilen kuranın sonucu kendine çıkması neticesinde denize atılmış. Onun o anda kemalat seyri başlamış. Gece karanlık, deniz fırtınalı, balık onu yutmuş. Kurtarabilirdi ki, ancak hükmü karanlığa, denize ve balığa hükmeden biri. Hz. Yunus kendini kurtaracaktı. Anladı ki tüm sebepler sukut etmiş. Tevhid ruhunu görmüştü. Kuranda geçen ifadesiyle taraza ve niyazda bulundu. "Şüphesiz ben kendine zulmedenlerden oldum" vesileyi duasına ismi Mucibi ile cevap verecek ve kendisini sahili selamete çıkaracaktı Rabbi (İlhan Bey,44).

Fatma Hanım ise Kuran'ı Kerimi hiç Türkçe çevirisinden okumadığı için bilmediğini ve faydalanmadığını söylüyor. Fatma Hanım gibi bu soruyu sorduğum anne ve babalar, çoğunlukla buna benzer cevaplar vermiştir. Kutsal kitaplarda var olan metinleri okumak, okunanları anlamanın ötesinde bir ibadet biçimine dönüşmektedir. Kur'an-ı Kerim'in anlama gayreti olmaksızın hatim şeklinde bireysel ya da toplu olarak okunması genelde görülen durumlardandır. Bu manada kutsal metinler anlaşılmasa da okunması, yapılan araştırmalarda dindarlığın önemli unsurlarından biri olduğunu göstermektedir (Horozcu, 2010, s. 221).

7. HAYAT MEMNUNİYETİ

Hayatta yaşanan bir takım negatif durumlar ve olaylar, bireyin sosyal ve psikolojik uyumunu bozacak birçok kötü sonuçlar meydana getirebilir. Ekonomik krizler, sağlık sorunları ve sakatlanmalar, evlat ve ebeveyn ölümü gibi travmatik vakalar, insan ilişkileriyle ilgili problemler bireyin huzursuzluğunu ve gerginliğini arttırabilir (Ayten, 2012b: s. 115). İnsanların karşı karşıya geldikleri güçlüklere atfettikleri mana ve bu

güçlüklerle başa etmede kullandıkları yöntemler, bireyin hayat memnuniyetinin çizgisini ve ölçüsünü, iyi oluşunu belirleyebilmektedir (Ayten ve diğerleri, 2012: s. 46).

Hayat memnuniyeti şöyle tanımlanabilir. Hayat şartlarının kusursuz olduğunu, hayatta arzu ettiği pek çok şeye kavuştuğunu ve yeniden dünyaya gelse yine aynı rolleri tercih edeceğini düşünen bireyin sübjektif ve pozitif yorumlarını barındıran söyleyişlerin bütünüdür (Ayten, 2012b: s. 119). Daha özet bir tanımda ise *"günlük ilişkiler içinde olumlu duygunun olumsuz duyguya egemen olması"* (Göcen, 2014: s. 91) olarak tarif edilmiştir.

Yapılan bu araştırmada anne babalara *"hayat memnuniyet"* düzeyle ilgili bir soru yönelttik. Bunun sonucunda ailelerin çoğu içinde bulundukları duruma alıştıkları ve şükretmeyi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Görülüyor. Aileler "bugüne de şükür, biz böyle yaşamaya alıştık" gibi cümleler kuruyor. İnsanların maruz kaldığı problemlere *dinî başa çıkma* metodu ile şükrederek karşılaması, yaşadıklarını bir imtihan olarak kabul etmesi, kişinin hayat memnuniyetine etki eden faktörler olarak görülmektedir (Ayten ve diğerleri, 2012: s. 70). Şükretmek bireyin hayatında var olan sıkıntılara karşı kuvvetli bir kalkan olarak bireye direnç kazandırmaktadır (Göcen, 2014: s. 93).

Kıymet Hanım görme engelinin yanında zihinsel engeli de oğlu ile yaşadığı problemleri, kendisinden daha kötü durumda olanlarla kıyaslayarak haline şükrediyor. Ve kendisini şöyle ifade ediyor:

> *Rabbime şükürler olsun. Elimiz ayağımız tutuyor şu an da sağlığımız yerinde. Bin şükür Allah'ıma yani. Allah daha beterinden saklasın. Benden daha zor durumda olanlar var mı bilmiyorum. Fiziksel açıdan vardır, yatalaklar vardır tabi ki ama en az onlar kadar benim de yaşantım zor (Kıymet Hanım, 43).*

Hayatında şükür kavramının yoğun olarak yer aldığı bir yaşam tarzı, şuurlu bir seçimin neticesidir. Yaşamın bir ihsan olduğu bilinciyle minnettar bir hayat tarzını tercih edenler, hayatı kendilerine verilen bir armağan olarak görüp, yaşamın olumsuzluklarında kendilerini bir kurban olarak görmemektedirler (Göcen, 2014: s.133).

Daha önce 2 çocuğunu kaybeden ve son oğlu da görme engelli olan Dilek Hanım kader inancı ile birlikte yaşam memnuniyetini ve kontrolünü kaybetmediğini gösteriyor. Kendisini şu şekilde anlatıyor:

> *Valla hiç öyle bir şey aklıma gelmedi. Ne bilim hiç düşüncem olmadı karamsar. Allah'ın vergisi. Benim üç tane çocuğum oldu, 2 si öldüğü için sabra baştan alıştım herhalde…bu bana şey geldi. Tabi ki insan yaşadığına seviniyor neden? Çocuğum yani seviniyorum bir tane de olsa (Dilek Hanım, 38).*

Fatma Hanım ise hayat memnuniyeti noktasında daha negatif olsa da kızının bu durumunu Allah tarafından kendisine bir hediye olduğunu belirtiyor:

> *Ne kadar memnun olur bir insan? İstemezsin ama geldi başına yapacak hiçbir şeyin yok. Tamamen artık onu bir hediye olarak kabul ettim. Ben onunla ömür boyunca tedavisi olmazsa inşallah vardır. Olmadığı sürece böyle yaşayacağız (Fatma Hanım,31).*

Hakan Bey ve İlhan Bey çocuklarının bu durumundan dolayı başlarda çok üzüldüklerini belirterek geldikleri noktada ki memnuniyetlerini şöyle ifade ediyorlar:

> *Çok şanlı hissediyorum bu konuda. Bu devirde çocuğu kontrol etmek imkânsız. Bunu söyleyebilirim. Yani istediğin seviyeye getirmek çok imkânsız (Hakan Bey,42).*

> *Eğer bunu kabul edersek bunu ancak bir talih kuşu gibi görmek lazım. Yaşamdan anladığımızın ne olduğu çok önemli. Eğer bizim yaşamdaki hedefimiz topluma değer katacak, insanların hayatlarına dokunacak bir evlat yetiştirmekse benim kızım da bu hedef fazlasıyla gerçekleşti. Nice gözleri çok iyi gören kızım yaşıtlarına bakıyorum, beklentilerine bakıyorum bunu kıyas ve tenkit için söylemiyorum. Zeynep Sena benim bile çok meselede onu kendime örnek alacağım erdemli davranışları var. Üretken, çalışkan, fedakâr çok kaliteli bir kumaş. Kızım olduğu için demiyorum, onu tanıyorum. O benim kızım ve o iyi ki var ve o bizim uğurumuz (İlhan Bey, 44).*

Yıldız Hanım ise zaman zaman duygularının çok fazla değişim gösterdiğini aktarıyor. Onu hayatta güçlü tutan en önemli şey şükür olsa da en son geldiği noktanın yorgunluk olduğunu ifade ediyor:

> *Dönem dönem değişken duygular içerisine giriyoruz. Bazen sabrediyoruz şükrediyoruz… bazen de "Allah'ım yeter artık kaldıramıyorum dediğim zamanlarda oldu." Amam Allah acısını göstermesin diyorum. Kendimi bazen akıntıya sürekli kürek çeken biri gibi hissediyorum. Bazen bir yoruluyoruz. O akındı bizi başa getirebiliyor. Aslında yorgunum (Yıldız Hanım, 42).*

Ümmü Hanım ise kendi hayat memnuniyetinden önce görme engelli iki oğlunun hayat memnuniyetinin önemli olduğunu aktarıyor:

> *Tabi çocuklarının böyle olmasını hiç kimse istemez. Çocuklarımda istemezdi böyle olmayı. Büyük oğlumun tek hayali idi bir arabayı süreyim gideyim mesela… çocuklarımın hayallerini de çok engelliyor (bu durum). Kendi yaşantım diye bir şey düşünmüyorum. Onlar iyi olsun. Onların bir işi olsun şeyi olsun diye uğraşıyorum (Ümmü Hanım, 44).*

Nermin Hanım ise, kızıyla ilgili yaşadığı sağlık problemleri sonrasında kendi ruh ve beden sağlığını hissedilir derecede kaybettiğini söylüyor. Onu en çok yıpratan duygunun ise her engelli annenin hissettiği gibi "ben ölürsem kızım ne yapar" duygusu olduğunu anlatıyor:

> *Muhakkak psikolojik tedavi şartmış. Ben hayır almam etmem diyordum, deli hapımı kullanacağım diyordum kendi kendime. Buydu yani psikolojimiz buydu. Ama zamanında almam gerekiyordu geç kaldım. Bir 5-6 aylık bir süreç aldım çünkü hamile kalabilmem için psikolojimi de düzeltmem gerekiyordu. Çünkü mutlu değilsin dedi doktor. Mutlu muyum? Hani çok şükür gene, çok şükür diyebiliyorum. Hoplayıp zıplamıyorum her gün ama iyi gene iyiyiz. Buna da şükür ya çok zor dönemler atlattık çünkü. Hep şu psikoloji var birde; bu çocuk yürümez, bu çocuk kendi başına nasıl dışarı çıkacak kör bir şekilde. Hele şey*

psikolojisi bitiriyor "ben bundan önce ölürsem ne olacak". Şimdi daha iyiyim o anlamda. Diyorum ya o kadar yıprandım ki 90 yaşında gibisin dedi doktor. 30 yaşında şeker olmak ne demek. Ailede yok, irsi bir durum değil. Sıkıntıdan, stresten şeker olmuşum ve çok yüksekti beni geçen sen hastaneye yatırdılar (Nermin Hanım, 38).

Hatice Hanım'ın ikiz çocuklarından biri görme engelli diğeri ise görme engelli değil. En büyük üzüntüsünün ikisi arasında yaşanan iletişim problemi olduğunu söylüyor:

Çok etkiledi. İstediğim yere kendim gidemiyorum. Hani bir şey yapmak istesem yanımda muhakkak Mustafa olması gerekiyor. Her şey onunla beraber. Allah'a şükür yani. Çok mutlu değilim çok çok da mutsuz değilim. İsterdim bazı ikizleri gördüğüm zaman diyorum Allah'ım neden benimkilerde böyle oynamıyor. Düşünüyorum aklımdan geçiriyorum. Gören oğlum şimdi bir şey soruyor. Öbürü anlamıyor. O başka türlü konuşuyor o başka türlü konuşuyor. Ama ikisi aynı şeyde olsa mesela parka götürdüğümde ikisini oynatabilirdim (Hatice Hanım, 44).

Kifayet Hanım, ailesi ve yeni doğan bebekleri ile birlikte büyük bir trafik kazası geçirmiş. Oğlu birçok tedavi ve rehabilitasyon sürecinden geçtikten sonra, beden sağlığına çoğunlukla kazanmış şu an görme kaybı mevcut. Kifayet Hanım'a hayat memnuniyeti ile ilgili sorumu yönelttiğimde geriye dönüp tüm kazanç ve kayıplarını şöyle aktarıyor:

Bir dönem antidepresan kullandım. Kazadan önce ev alma niyetimiz vardı. Hep sıkışır mıyız, kredileri öderken çocuklara yeter miyiz? Bunun planını yaparken o gece eve dönmek nasip olmadı kaza oldu. Arkama dönüp baktığım zaman öyle paralar harcadık ki inanın şu Üsküdar da boğaza nazır lüks daire alırdık o parayla, bunalıma girdim. Eşimin ailesi hala babaanne ile sürekli problem yaşıyordum. Benim rahat olmam, birde okula devam ediyordum. Onlarda yanında erkek olmadan 90 km kadın yollamayan gideni de ayıplayan kişilerdi. Benim böyle rahat davranmam işte pantolon giymem çarşıya pazara rahat gitmem onlardan izin almamam rahatsız etmişti onları. Kaza oldu ben

Eren'i tedavi etmeye çalışırken doktora gidiyorum ya da kardeşim gezdirmeye çıkarıyor. "Senin kuaföre gitme zamanın mı sakat çocuğun var otur çocuğunu büyüt." Özcan beye gidiyoruz oraya buraya gidiyoruz işte koşturuyorum doktorlara götürüyorum. "Allahtan gelen şey kime isyan ediyorsun." Koşturmalarımı isyan olarak adlandırdılar… ama hiçbir zaman isyan etmedim (Kifayet Hanım, 38).

Görme engelli bir oğlu olan Eylem Hanım, başına gelen olayın Allah'tan geldiğine inandığı için mutmain olduğunu aktarıyor:

Tabi ki gönül ister ki görmesi. En güzeli, en sağlıklısı. Ama Allahtan geldiğini biliyorum. Yapabileceğim bir şey yok. Önceden de hayatımdan memnundum şimdide memnunum. Aslında farklı olsaydı nasıl olurdu bilmiyorum (Eylem Hanım, 32).

Allah'ın hiç bir zaman kendisini yalnız bırakmadığını hissetme, üstesinden gelemediği problemleri, onun kudretinin tecellisi olarak kabul edip teslimiyet göstererek hayra yorma, İslam'da var olan kader inancının bir tezahürü olarak yorumlanabilir (Ayten, 2012b: s. 121).

8. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE KİMLİK DESTEKLEME

Ailelerin karşılaştıkları problemlerle başa çıkma durumları, sosyal destek sistemleri ile paralel seyretmektedir. Ailelerin istemsiz olarak çepeçevre oldukları bu karmaşık durumdan kurtulmaları genellikle hem kendi çevreleri hem de diğer ailelerle ilişkilerine, onların verdiği desteğe ve onlara hangi ölçüde yardım ettiklerine bağlıdır. Bu süreçlerde ailelerin dostluğa, arkadaşlığa, yalnız kalmadıklarını hissetmeye ve duygusal olarak desteklenmeye ihtiyaçları vardır. Bu desteği yakın çevrelerinden veya genişletilmiş aile bireylerinden alırlar. Bunun yanında profesyonel uzmanlarla birlikte aynı sorunlarla karşı karşıya gelen diğer ailelerden de almaktadırlar. Bu tarz aile grupları ailelerin sosyal ve duygusal yönden yakınlaşmalarına ve yalnızlık hissi yaşamamalarını sağlar. Böylece ailelerin karamsarlık hisleri, yaşadıkları depresyon; yerini kendine güven, başarma bunun yanında başkalarına yardımcı olmanın getirdiği mutmain olmuş bir kalbe bırakır. Yaşadıkları kaygı düzeyi bu sayede azalmaya başlar. Destek grupları zaman ilerledikçe gelişir. Toplum içerisinde farklı özelliklere sahip bireylere yönelik tutum ve

davranışların pozitif bir bakış açısı kazandırmasında yoğun bir uğraş göstermeye, kendileri ve çocuklarının gelişim ve değişimleri için gerekli hizmetleri, eğitimleri, hakları talep etmek için harekete geçmeye başlarlar. Hatta dernekleşip *"toplum liderleri olma yolunda ilerlerler"* (Akkök, 1996: s. 97).

Özellikle anneler, çocuklarının engellilik durumu ortaya çıktıktan sonra hayatlarının menfi derecede değişime uğradığını aktarmaktalar. Yaşadıkları olumlu değişim ise, hayata karşı farkındalıklılarının artması, eski hayatlarına göre kendilerini daha özgür hissetmeleri, farklı insanlar ve gruplarla tanışmaları ve kendilerinde hissedilir derecede özgüven artışı olduğunu belirtmektedirler. Örneğin, geleneksel bir aile yapısında yaşayan ve çok nadir dışarıya çıkan bir anne, çocuğunun eğitimi ve tedavisi için gidilmedik yol, çalınmadık kapı bırakmıyor.

Ayfer Hanım ilk okul mezunu ve çocuğu doğmadan önce normal bir ev hanımı olduğunu söylüyor. Oğlu doğduktan sonra daha aktif olduğunu kendi ile aynı sorunları yaşayan ailelerle daha fazla birlikte olduğunu aktarıyor:

> *Normalde ev hanımıydım. Çocuğumla tekrar bir yola çıktım. Kendimi aktifleştirip kendimi daha çok toplum içine alıp. Gördüğünüz gibi okul aile birliğindeyim. Çoğu velilere mesela aile birliğine geçtikten sonra yeni öğrenciler anasınıfına atılıyordu. Kadın Çocuğunu bırakıp bahçeye oturup ağlıyordu. Şimdi bende onu yaşadığım için gidiyorum hepsinin yanına gidiyorum. Şu an buradaysam iyi ki diyorum (duraksıyor) böyle bir evladım var ki ben bu insanlara yardımcı oluyorum. İçim çok rahat. Yani insanlık görevi yaptığım için çok kendimle gurur duyuyorum. Bırakımıyım? Asla bırakmam daha çok dik duruyorum. Kadın ağlıyordu. Gittim dedim ki ben Ayfer benim de çocuğum görme engelli. Bak şu an ne kadar rahat konuşuyorum hatta gülüyorum dedim. Sende bunların hepsini yaşayacaksın güleceksin. Ayakta durabilmek için elinden gelen çabayı göstereceksin dedim. Yapamam ben dedi. Yapacaksın. Bundan sonra yaşayacaksın. Kim için yaşayacaksın biliyor musun evladın için (Ayfer Hanım, 36).*

Kifayet Hanım, bir trafik kazası sonucu oğlu engelli olduktan sonra hayatının tamamen değiştiğini ve boşa geçirecek vaktinin olmadığını söylüyor:

Engelli çocuklarla ilgilenmeye başladım. Eltilerimle çay kahve lak lak la geçiren bir kadındım. Önce onlardan kopmaya başladım. Daha sonra bu çocuklar için ne yapabilirim demeye başladım. Şu an inanın haber dinlemeye bile vaktim olmuyor (Kifayet Hanım, 28).

Hatice Hanım ise farkındalığının arttığını, görme engelli gördüğünde ona yardım etme isteğinde olduğunu ifade ediyor:

Mesela önceden görme engelli birisini gördüğümüzde biz hiç önemsemezdik aman der geçerdik. Anlamazdık yani halinden. Ama şu an da görme engelli gördüğüm zaman onu koluna girip gezdirmek istiyorsun. Hani nereye gidiyorsun. Ne yapacaksın. Böyle bir şekle geldik (Hatice Hanım, 44).

İki oğlu görme engelli olan Ümmü Hanım, oğulları görme engelliler okuluna başladıktan sonra aynı okulda hizmetli olarak çalışmaya başlamış ve burada yetimhaneden bir çocuğun bakımını üstlenmiş:

Burada 11 senedir çalışıyorum (görme engelliler okulunda hizmetli). Geldiğim zaman bir tane de yetimhaneden gelen bir çocuk büyüttüm ben burada. O'da burada orta okulu bitirdi. Ona da çok emek verdim (Ümmü Hanım,44).

10 yaşında görme engelli bir kızı olan Sema Hanım, kızının eğitim sürecine başladıktan sonra farklı insanları ve farklı sıkıntıları gördüğünü söylüyor:

Okula, özel eğitime giderek farklı arkadaşlar tanıdım ve onların farklı sıkıntılarını gördüm. Yolda gördüğüm büyük olsun işini yapamayacak biri olsun hep yardım ederim. Kapasitem kadar (Sema Hanım,36).

Yıldız Hanım, kızı okula başlamadan önce kendini yalnız hissettiğini, okula başladıktan sonra güzel dostluklar ve arkadaşlıklar kazandığını söylüyor. Bunun yanında toplumda aynı sorunu yaşayan insanlara karşı duyarlılığının arttığını aktarıyor:

Okula başlamadan önce bu problemden dolayı kendimi çok yalnız ve aciz hissettim. Buraya geldikten sonra birimize çok desteğimiz oldu. Ceren'in bana en büyük kazancı, burada ki aileler ve yeni dostlarım

oldu. Engellilere farklı davranan insanlara tahammül edemiyorum ve hareketlerimle insanlara bunu öğretmeye çalışıyorum. Çocuklara bakış açım değişti. Geçenlerde hastaneye gittim. Sanırım çocuk esirgeme kurumundan görme engelli bir çocuk getirmişler ve onu bağırarak yönlendirmeye çalışıyorlar. İlk önce annesi zannettim sesimi çıkarmadım ama sosyal hizmetlerden olduğunu anlayınca müdahale etmek zorunda hissettim kendimi ve çocuğu sakinleştirmek gerektiğini anlatarak yardımcı olmaya çalıştım. Çevreme karşı farkındalığım ve duyarlılığım arttı (Yıldız Hanım,42).

10 yaşında görme engelli kızı olan Feride Hanım, kızının böyle bir problemi çıktıktan sonra çocuklara karşı merhametinin daha çok arttığını şöyle anlatıyor:

Açıkçası hiç görme engelli birileriyle karşılaşmadım yani hayatım boyunca. Kızım böyle olduğu zaman her baktığım çocuğa sevgim çoğaldı. Böyle çocukları büyük olsa bile af edersin öpesim geliyor böyle…yani o kadar merhamet geldi içime. Düştükleri zaman kendi çocuklarım gibi kollamaya çalışıyorum hani onu kendimde fark ettim. Ama nihayetinde sadece kendi çocuğunu düşünüyorsun (Feride Hanım, 28).

SONUÇ

İnsanlar hayatta kendilerini sıkıntıya sokan birçok problemle baş etmek zorunda kalabilir. Baş ederken kültürde de mevcut olan dini\manevi unsurlardan faydalanmışlardır. Bu araştırma, görme engelli çocuğa sahip 25 ebeveynle yapılmış bir çalışmadır. Ailelerin çocuklarının görme engellilik durumunu öğrendikten sonraki ilk tepkileri genelde yoğun üzüntü olarak görülmüştür. Bununla birlikte, durumu inkar etme, uzun ve kısa süreli şok yaşayanların sayısı da fazladır. Aileler bu duyguların (inkar, şok, üzüntü vs.) hepsini değişik zamanlarda sırasıyla veya bir duyguyu daha yoğun olarak yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu aşamalardan sonra çocuklarının tedavileriyle birlikte eğitim ve rehabilitasyona yönelmeleri ailelerin kabullenme aşamasına geldiklerini de göstermektedir. Karşılaştıkları bu problemle baş ederken dini anlamda "kader" ve "imtihan" a daha fazla atıfta bulundukları görülmektedir. Bazen katılımcılar "imtihan" kavramını kullansalar da "ceza" kavramını kastetmektedirler. Konu bağlamında ceza kavramının cümle içerisinde sıkça kullanıldığını şu aktarımdan anlayabiliriz. *"Kızım benim için ceza değil ödül" (İlhan Bey)* veya *"ceza olarak görmüyorum bu benim imtihanım" (Ayfer Hanım)*. Görüldüğü gibi ödül olarak görülse de ilk önce ceza olmadığını belirtme ihtiyacı duyulmaktadır. Aileler maddi\manevi desteği yakın aile çevresinden aldıklarını belirtmektedirler. Bununla birlikte dini kurumlarca ve profesyonel yardım almak istedikleri de görülmektedir. Genelde travmatik olaylar sonrasında dine yönelme, din değiştirme gibi durumlarla fazlaca karşılaşılsa da bu araştırmada "dini düşünce ve yaşamda değişiklik olmadı" diyenlerin oranı daha fazladır. Buna sebep olarak araştırma yapılan ailelerin genelde yaşadıkları kültüre göre anlamlandırma çerçevelerinin olduğu gösterilebilir. Aileler, yaşadıkları durumla karşılaştıklarında, başta "dua" olmak üzere, "şükür", "yardım etme", "türbe ziyaretleri" gibi birçok dini başa çıkma etkinliğini kullanmışlardır. Türbe ziyaretlerini daha çok annelerin yaptığı görülmekte ve olumlu sonuç aldıklarını söylemektedirler. Başlarına böyle bir durum geldikten sonra "yardım etme", "sosyal yardımlaşma" kendileri gibi aynı durumda olan kişilerle birlikte olma durumlarında artma olduğu belirtilmektedir. Fakat kendi başlarına sosyal bir örgütlenme içine girmedikleri, bununla birlikte çoğu ailenin eğitim ve rehabilitasyonlardan faydalanmak için engellilerle ilgili bir STK ile irtibat halinde olduğu görülmektedir. Ailelere, peygamber kıssalarından veya dini hikayelerden kendi durumlarına atıfta bulunarak yaralanıp yaralanmadıkları sorulduğunda, genelde yararlanmadıkları

görülmüştür. Ailelerin "kader" e atıfta bulunmaları ya da "dini duygu ve düşüncelerinde değişiklik yaşamamalarının" dindarlıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorusunun cevabını bu sorudan çıkartmamız mümkün olabilir. Dini bilgilerinin çok fazla olmadığını kültürel olarak yaşadıkları çevrede yerleşmiş inanç sisteminden daha fazla faydalandıkları görülmektedir. Yaşadıkları olaylardan sonra "manevi olgunlaşma" yı yaşamlarında fark ettiklerini, bu tür olaylara karşı farkındalıklarının arttığını, yaşadıkları olaylar sonucunda ruhen olgunlaştıklarını söylemekteler. Araştırmaya katılan ailelere "yaşam memnuniyetlerinin" düzeyi sorulduğunda "bu duruma alıştık" ya da "çok şükür" gibi cümlelerle kendilerini ifade ettikleri görülmüştür. Özellikle annelerin çocukları engelli olduktan sonra sosyal yaşam ilişkilerinde çok fazla değişim yaşadığı görülmüştür. Örneğin geleneksel bir aile yapısında bulunan ve çok nadir dışarıya çıkan bir anne, çocuğunun eğitimi ve tedavisi için gidilmedik yol, çalınmadık kapı bırakmamıştır. Anneler babalara oranla çocuklarıyla daha fazla ilgilenmekte, karşılaştıkları bireysel/sosyal problemleri daha yoğun yaşamaktadırlar. Buna karşın yaşadıkları olayları anlamlandırma noktasında babaların daha fazla cümle kurduğu görmüştür. Bu durumun eğitim düzeyi ile yakından ilgili olduğunu düşünülebilir. Eğitim düzeyi yükseldikçe anlamlandırma düzeyi daha genişlemekte, dini referansları kullanma düzeyi çeşitlenmektedir. Bu bilgiye ek olarak eğitim düzeyi yükseldikçe anlamlandırma sorgulama arttığı gibi durumu kabullenme, şükretme ve kadere atfetme düzeylerinde azalma yaşandığı görülmektedir.

Sonuç olarak, aileler çocuklarında var olan görme engelliliği durumunu anlamlandırma ve açıklamada dini kavramları kullanmış, başa çıkma sürecinde dua ve dini ritüellerden istifade etmiştir. Dini inanç ve yaklaşımın engellilikle başa çıkmada pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. Buna bağlı olarak engelli ailelerinin dini/manevi açıdan desteklenmesi yararlı olacaktır.

ÖNERİLER

- Erken müdahale programlarıyla ailelere çocukları 0-3 yaş arasında iken "ön rehberlik" ve "manevi önleyici rehberlik" programlarına yönlendirilmeli önemlidir.
- Yaşadıkları problemden dolayı başından beri ailelerin dini kurumlarca manevi olarak desteklenmeleri ve yönlendirilmeleri gerekir.
- Ailelere destek olmak amacı ile manevi destek uzmanları görevlendirilmelidir.
- Engelli çocukların bakım ve eğitimi noktasında annelerin yalnız bırakılmaması için babalara da eğitimler yapılmalıdır.
- Dini konularda daha temiz bilgilere ulaşabilmeleri noktasında daha fazla imkanlar sağlanmalıdır.
- Engellilikte toplumsal farkındalığı arttırabilmek için camilerde din adamlarınca çalışmalar arttırılmalıdır.
- Sınırlı olan bu çalışmaya ek olarak katılımcı sayısının daha fazla tutarak ve daha spesifik alanların (örn: türbe ziyaretleri, bibliyoterapi vs.) incelenmesi faydalı olacaktır.
- Engelli çocuğa sahip anne babalarının anlamlandırma ve dini başa çıkma tarzları, çocuklarının inanç dünyasını ve başa çıkma mekanizmalarını nasıl etkilemektedir? Bu konun araştırılması faydalı olabilir.
- Toplumda var olan dini önderlerin, ilahiyat alanındaki akademisyenlerin, cami imamlarının vs. engelliliğe bakış açılarının, toplumun engellilik algısına yansıması ve anlamlandırmasında ne kadar etkilidir? Bu konunun araştırılması toplumdaki din ve engellilik algısının kaynağını göstermesinde faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aslan, C. (2013), Özel Eğitim,1 4. Ünite, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Akkök, F. (1997), Bayan Perşembeler, Ankara: Metu Press.

Ayten, A. (2010a), Psikoloji ve Din, İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2012b), Tanrıya Sığınmak, İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2015c), Dindarlık Fiziksel ve Ruhsal Sağlığı Etkiler mi? *Din Sağlık ve Erdem (Ed. Ali Ayten),* s. 65, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., Öztürk, E. (2012), Dini Başa Çıkma, Şükür Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12 (2), 2012 s. 45 -79, İstanbul

Arıkan, Ç. (2002), Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım, *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, *2 (21)* ss. 11-25, İstanbul

Aydın, M. (2011), Yahudilikte İnsan Sağlığı, *Türk -İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, *12*, ss. 9-18, Konya.

Batan, S. N. (2014), Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık Ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Batman, E. (2008), Kader Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

Baysal, M. S. (2015), Yahudilik ve Hristiyanlığın Engellilere Bakışı, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2 (4) Aralık ss. 282- 296.

Cucelioğlu, D. (1991) İnsan ve Davranışı, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Cengil, M. ve Kaya, Ü. G. (2016), Psikolojik Rahatsızlıkları Olan Bireylere Mesnevi ile Bibliyoterapi Uygulaması, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Ed. Ali Ayten, Mustafa Koç, Nuri Tınaz)* Cilt -I, ss.415-437, İstanbul: Dem Yayınları.

Çevik, Ş. (2013), Ergenlerde Benlik Saygısı Ve Dini Başa Çıkma, Bursa: T.C Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Dinçer, M. ve Ekşi, H. (2016), Manevi Danışmanlık İçin Çözülmesi Gereken Meseleler. Manevi Yönelimli Psikoterapi Ve Psikolojik Danışma (Ed. Halil Ekşi ve Çınar Kaya), ss. 261-274, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Demirci, M. E. (2005), Homeros'tan Aşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Düzgüner, S. (2013a), Maneviyat Algısı Ve Diğerkâmlıkla İlişkisi, s.1, T.C. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Düzgüner, S. (2016b), Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt 1(Ed. Ali Ayten, Mustafa Koç, Nuri Tınaz)*, ss. 18-43, İstanbul: Dem Yayınları.

Efe, A. (2006), Engelli Birey Ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri Ve Din, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:2006/1, ss. 169-198, Isparta

Enç, M. (1947), Körler (Ruhbilim, Eğitim Ve Öğrenimleri), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara

Esendir, N. (2016), Sağlık Çalışanlarının Maneviyat Ve Manevi Bakım Algısı, İstanbul Örneği, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,

Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2001), Özel Gereksinimi Olan Çocuklar Ve Eğitimleri, İstanbul: Ya-pa Yayınları.

Eracar, N. (2003), Farklı Gelişen Çocukların Aileleriyle Eğitim\ Sağaltım Çalışmaları. Farklı Gelişen Çocuklar (Ed. Adnan Kulaksızoğlu), İstanbul: Epsilon Yayınları.

Erdoğan, B. (2013), Evde Bakım Hizmeti Alan Özürlü Bireye Sahip Ailelerin Sosyo-Ekonomik Durumlarının İncelenerek, Umutsuzluk Ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi, Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı.

Ergenç, Z. H. (2000), 0-6 Görme Engelli Çocuklar Gelişim Envanteri, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Frankl, V. (1983), İnsanın Anlam Arayışı (Çev. Budak Selçuk (2009)), İstanbul: Okyanus Yayınları.

Göcen, G. (2014), Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü, İstanbul: Dem Yayınları.

Güleç, Y. A., Cihan, H., Altın, D. (2014), Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuk Sahibi Annelerin Deneyimler, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (50), ss. 96-111.

Gün, E. (2012), Stresle Başa Çıkma Bilişsel Süreçler Ve Dindarlık Üzerine Bir İnceleme, Bursa: T. C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Hökelekli, H. (2013), Din Psikolojisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Horozcu, Ü. (2010), Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki, *Milel Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 7 (1), Ocak – Nisan.

Işık, H. (2013), Engellilere Kelami Bir Yaklaşım, *Ekev Akademi Dergisi* ,17 (57)

Işık, Z. (2013), Ebeveyni Ölen Yetişkinlerde Dinî Başa Çıkma, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Karaca, F. (2011), Din Psikolojisi, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Karagöz, S. (2010a), Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma Ve Dini Başa Çıkma, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Karagöz, S. (2016b), Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Anne-Babalar İçin Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları (Ed. Ali Ayten),* ss.147-190, İstanbul: Dem Yayınları.

Karagöz, İ. (2004), Kuran'ın Engellilere ve Özürlülere Bakışı, *Diyanet Aylık Dergi* Mayıs 2004, ss. 4-7.

Karagül, A. (2012), Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi, *Dini Araştırmalar*, Ocak – Haziran, *15 (40),* ss. 5-27.

Karakaş, A. C. (2014), Gerçeklik Terapisi Yönelimli Dini Başa Çıkma Psiko Eğitim Programının Affetme Esnekliği, Empati Ve Stresle Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Köse, A.ve Ayten, A. (2010), Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları, İstanbul: Timaş Yayınları.

Kula, N. (2005a), Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma, İstanbul Dem Yayınları.

Kula, N. (2004b), Engellilere Verilecek Tebliğ Ve İrşad Hizmeti, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4.

Kuralay, H. (2014), Abese Ruhu, İstanbul Selis Yayınları.

Küçüker, S. (1993), Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi, 1(3).* ss. 23-29

Küçükcan, T. ve Köse, A. (2000), Doğal Afetler ve Din, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İnci, V. (2000), Otizim, İstanbul: Evrim Yayınevi.

Lüle F. (2008), Engelli Bireye Sahip Yoksul Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar Ve Bu Sorunlarla Başa çıkma Tarzları, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

Işık, E. ve Bedel, A. (2015), Ergenlerde Başa Çıkma Stratejileri ile Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkiler, *Selçuk Ünv. Sos. Bil. Ens. Dergisi, 34* ss. 53-60.

Oman, D.ve Thoresen C. E. (2013), Din ve Maneviyat Sağlığı Etkiler mi?. Din ve Maneviyat Psikolojisi (Çev. Özer Çetin) ss.297-323, Ankara: Phoenix Yayınevi

Osman, M. A., Frieda, A. F., Edit. Sameera, A. ve Mona, M. A.(2015), Geleneksel Ruh Sağlığı, Başa Çıkma Stratejileri ve Yardım Arama Davranışı, Müslümanlar İçin Psikolojik Danışma (Çev. Vahap Yorgun), ss. 33-50, Ankara: Nobel Yayınları.

Özyürek, M. (1996), Görme Güçlüğünden Etkilenmiş Çocukların Sağlık Personelince Belirlenmesi İçin Rehber, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kitapları

Öncü, H. (2012), Bibliyoterapi Yönteminin Okullarda Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Amacıyla Kullanılması, TSA / 16 (1).

Özdemir, F. (2016), Palyatif Bakım Alan Hastaların Yakınlarının Yaşadıkları Psiko-sosyal Sorunlar İle Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı.

Öztürk, M. (2011), Türkiye'de Engelli Gerçeği, İstanbul: Müsiad Cep Kitapları.

Özsoy, Y., Özyürek, M., Eripek, S. (1998), Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş, Ankara: Karatepe Yayınları.

Özdemir, S. (2016), İslam da Engellilik, *Diyanet Dergisi*, *312*, ss.7-11.

Sandalcı, F. S., (2002), Özürlü Çocuğu Olan Aileler ve Sosyal Hizmet Mesleği, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, *2 (1)*, ss. 80-87

Sağır, Z. (2014), Suriyeli Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Sevinç, K., (2013a) Türkiye'de Din Psikolojisi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme, *S. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (28).

Sevinç, K. (2017b), İnanç ve İnançsızlık Psikolojisi, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Şentepe, A. (2009), Yaşlılık Döneminde Temel Problemler Ve Dini Başa Çıkma, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.

Pargament, K. I. (2002), Acı Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme (Çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu (2005)), *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5 (1), Ocak-Haziran.

Tarhan, N. (2009), İnanç Psikolojisi ve Bilim, İstanbul: Timaş Yayınları.

Temiz, Y. E. (2014), Yetişkinlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua, Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe Ve Din Bilimleri Bilim Dalı.

Temiz, B. (2003), Kur'an'a Göre İmtihan Kavramının Semantik İzahı ve İnsan İçin Önemi, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3 (1), ss.251-265 Ocak-Haziran.

Treloar, L. L (2012). Engellilik, Dini İnançlar ve Kilise: Engelli Yetişkinlerin Ve Aile Bireylerinin Deneyimleri (Çev. Mehmet Bahçekapılı), *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27*, ss. 211-230.

Tokur, B. (2017), Stres ve Din, İstanbul: Çamlıca Yayınları,

Uygun, A. E. (2016), Değerler Sisteminin (Dini Başa Çıkma, Affedicilik Ve Emmons Şükür Ölçekleri Açısından) Anksiyete Duyarlılığı Üzerindeki Yordayıcı Etkisi: Metakognisyonların Aracı Rolü, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.

Utz, A. (2015), V., Ruh Sağlığı, Ruhsal Bozukluklar ve Başa Çıkmanın Kavramsallaştırılması: *Müslümanlar İçin Psikolojik Danışma (Çev. Vahap Yorgun),* ss. 15-31, Ankara: Nobel Yayınları.

Ünal, A. G. (2011), Türk Çocuk Edebiyatında Engellilik (1969-2009), İstanbul: Evrensel Basım Yayınları.

Parlak, S. (2016). Manevi Danışmanlığın Gelişimi, *Manevi Yönelimli Psikoterapi Ve Psikolojik Danışma (Ed. Halil Ekşi ve Çınar Kaya)*, ss. 29-46, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Vance, E. (2016), İnancın Gücü, *Natıonal Geographic,* Aralık No:188, ss. 44-65

Yavuz, Y. Ş. (2001), İslam Ansiklopedisi, Cilt:24, s.58, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yapıcı, A. (2003a), Fiziksel Ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 3 (1)*, ss.:126-166 Ocak-Haziran.

Yapıcı, A. (2005b), Güdü Ve İçerik Açısından Çocuk Duaları Ve Dualara Yansıyan Sorunlar. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (2)* ss. 57-93.

Yıldırım, A. (1999), Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi, *Eğitim ve Bilim Dergisi,* 23 (12)

İNTERNETTEN ALINAN KAYNAKLAR

(https://eyh.aile.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/engelli-ayligi-2022-sayili-kanun-kapsaminda)

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, Ankara, 2002, http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemel gosterge.htm

Chitrik Rav Mendy (2015), "Bir İlahiyat Problemi Olarak Yahudiliğin Engelliliğe Bakışı" http://arsiv. salom. com. tr/news/print/24949-Bir-ilahiyat-Problemi-olarak-Yahudiligin-engellilerebakisi. aspx (erişim: 02. 07. 2015)

Karataş Zeki (2010), "Modern Yaşam Ve Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Sorunları", https://zekikaratas.wordpress.com/2010/01/08/modern-yasam-ve-engelli-bireye-sahip-ailelerin-sorunlari/

Koç Mustafa (2016), Türkiye'deki Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Çalışmaları Bağlamında 'I. Uluslararası Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Kongresi' Üzerine Bibliyometrik Analizler,(http://dergipark.gov.tr/download/article-file/303732)

EKLER

Ek-1: **Ebeveynlere Sorulan Sorular**

Biraz kendinizden bahseder misiniz?

1- Çocuğunuzun farklı özelliklere sahip olduğunu öğrendiğinizde ne hissettikleriniz ve ilk tepkileriniz ne oldu?
2- Bu durum karşısında dini açıdan neler düşündünüz? İnancınızla ilgili nasıl bir değişim yaşadınız? Bu durum dini inancınızı nasıl etkiledi?
3- İnancınız başa çıkmanızda olumlu olumsuz ne tür katkılar sağladı?
4- Bu süreci anlamlandırmada nerelerden destek aldınız?
5- Çocuğunuzun sağlığına kavuşması için kutsal mekânlardan, dini önderlerden destek arayışınız oldu mu? Olduysa deneyimlerinizi anlatır mısınız?
6- Çocuğunuzun tıbbi tedavisiyle ilgili nasıl bir süreç yaşadınız, deneyimlerinizden bahseder misiniz?
7- Yaşadığınız bu olağan dışı durumu anlamlandırırken dini metinlerde geçen kıssalardan yararlandınız mı? Nasıl yararlandınız, deneyimlerinizden bahseder misiniz?
8- Yaşam önceliklerinizde ne tür değişiklikler oldu? Bu olay sonrasında benzer problemleri olan birisi ile karşılaştığınızda onu teselli etmeye ve maddi manevi yardımcı olmaya çalışıyor musunuz?
9- Çocuğunuz durumunun değişmesiyle ilgili beklentiniz nelerdir? Nasıl bir beklentiniz var?
10- Böyle bir durumun başınıza gelmiş olması yaşam memnuniyetinizi nasıl etkiledi.

Ek-2: Mülakat Örnekleri

MÜLAKAT: 1

Adı Soyadı : Yıldız Hanım –Anne

Yaş : 42

Öğrenim Durumu : Lise

Gelir Düzeyi : Orta

Din : Sünni -Müslüman

Kızının Yaşı : 14

Görme Engeli : Az gören % 5-10 arasında görme mevcut

Yer :Sabancı Görme Engelliler Okulu\ Üsküdar\İstanbul

1- Çocuğunuzun farklı özelliklere sahip olduğunu öğrendiğinizde ne hissettikleriniz ve ilk tepkileriniz ne oldu?

Çok büyük bir acı tabi ki. Ilk bebeğimi kaybettiğim için tam bu acının üzerine Ceren' in yoğun bakım süreci oldu. O süre zarfında tam olarak ne hissettiğiniz anlamıyorsunuz, daha sonrasında idrak ediyorsunuz. Keşke biraz ara verme şansımız olsaydı belki daha sağlıklı geçirebilirdik. Hep çocuğum elimden gidecek gibi oldu. Görmeyeceğini ya da daha az gördüğünü öğrendiğimizde çok çok büyük bir acı yaşadık.

2- Bu durum karşısında dini açıdan neler düşündünüz? İnancınızla ilgili nasıl bir değişim yaşadınız? Bu durum dini inancınızı nasıl etkiledi?

Dönem dönem çok değişti. Bazen isyan ediyoruz bazen şükrediyoruz tekrar isyana dönüşebiliyor. Bir çizgide gitmiyor. Bazen diyorum ki; ben bir şey mi yaptım birilerine ki bana böyle bir dert verdi Allah. Ceza olarak düşünüyorum. sonra böyle bir şey olamayacağını düşünüyorum. Sonra ödül olarak düşünüyorum. sabrı öğreniyorum, hayata bakış açım değişiyor. Diyorum. Ergenlik dönemi geldiği için yeni bir döneme girdik. Kendi arkadaşlarımın aynı yaşlardaki çocuklarının günlük aktivitelerine bakıyorum sinemaya gidiyorlar, spor faaliyetleri var…aynı şeyleri benim çocuğum yaşamıyor… bu kıskançlık olarak algılanmasın ama kendi çocuğumun bunları

yaşayamaması beni üzüyor. Bana sürekli muhtaç olması beni korkutuyor. Yine de sadece görme engelli olmasına bazen şükrediyorum. Çok engelliği de olabilirdi. Ve sonra başkalarının örneklerinden kendime şükür malzemesi çıkardığım için utanıyorum.

3- İnancınız başa çıkmanızda olumlu olumsuz ne tür katkılar sağladı?

Allah ve din inancım olmasa alır başımı giderdim belki de ya da daha kötü bireyler olabilirdi…farkında olmasak da Allah inancı bizim daha vicdanlı hareket etmemizi sağlıyor. Allah akıl sağlığımızı korusun.

4- Bu süreci anlamlandırmada nerelerden destek aldınız?

Arkadaşlarımdan ve ailemden çok destek aldım. Ailem dinin inancı yüksek kişilerdi. Ailem etkilenmesin diye kendimi daha çok toparlamaya çalıştım. Çünkü onlar iki kere üzülüyorlar. İlk önce kendi evladına daha sonra evladının evladına…eşimden çok destek aldım.

5- Çocuğunuzun sağlığına kavuşması için kutsal mekânlardan, dini önderlerden destek arayışınız oldu mu? Olduysa deneyimlerinizi anlatır mısınız?

Ben türbelerden bir şey istemek için dua etme anlayışını hoş karşılamıyorum. Türbelere gidip ya da kutsal mekân denen yerlere gidip bu durumum için dua etmedim. Derdimi Allah'a açtım. Direk ondan istedim. Yolum düşer giderim ruhlarına bir Fatiha okurum selam verip çıkarım. Bir şey istemek çıkar gibi gelir.

6- Çocuğunuzun tıbbi tedavisiyle ilgili nasıl bir süreç yaşadınız, deneyimlerinizden bahseder misiniz?

10 aylıkken Ceren'in daha az takip ettiğini fark ettim. Doktora götürdük hemen. İlk önce nöroloğa götürdük göz doktoru hemen aklımıza gelmedi. Nörolojik bir problem olmadığını söylediler ve daha sonra göz doktoruna gittik. Görme derecesinin az olduğunu söylediler ve gözlük kullandık bir müddet. Ama Ceren'in görme derecesinden çok ışığa karşı yüksek bir hassasiyeti var. Onun için dışarıda görmesi çok azalıyor. Örneğin kamyon bile gelse onu göremiyor. İçeride biraz daha rahat hareket ediyor. Görme engelli olmasının nedeni aşdom sendromu kaynaklı bir semptom olduğu anlaşıldı. Bu rahatsızlıkta göz, kilo ve kiloya bağlı kalp vs problemler olma ihtimali olan bir rahatsızlık.

7- Yaşadığınız bu olağan dışı durumu anlamlandırırken dini metinlerde geçen kıssalardan yararlandınız mı? Nasıl yararlandınız, deneyimlerinizden bahseder misiniz?

8- Yaşam önceliklerinizde ne tür değişiklikler oldu? Bu olay sonrasında benzer problemleri olan birisi ile karşılaştığınızda onu teselli etmeye ve maddi manevi yardımcı olmaya çalışıyor musunuz?

Okula başlamadan önce bu problemden dolayı kendimi çok yalnız ve aciz hissettim. Buraya geldikten sonra birimize çok desteğimiz oldu. Ceren'in bana en büyük kazancı, burada ki aileler ve yeni dostlarım oldu. Engellilere farklı davranan insanlara tahammül edemiyorum ve hareketlerimle insanlara bunu öğretmeye çalışıyorum. Çocuklara bakış açım değişti. Geçenlerde hastaneye gittim. Sanırım çocuk esirgeme kurumundan görme engelli bir çocuk getirmişler ve onu bağırarak yönlendirmeye çalışıyorlar. ilk önce annesi zannettim sesimi çıkarmadım ama sosyal hizmetlerden olduğunu anlayınca müdahale etmek zorunda hissettim kendimi. ve çocuğu sakinleştirmek gerektiğini anlatarak yardımcı olmaya çalıştım. Çevreme karşı farkındalığım ve duyarlılığım arttı.

9- Çocuğunuz durumunun değişmesiyle ilgili beklentiniz nelerdir? Nasıl bir beklentiniz var?

Tabi şu an tıbbi olarak mümkün görünmese de. Umudumuz var.

10- Böyle bir durumun başınıza gelmiş olması yaşam memnuniyetinizi nasıl etkiledi.

Dönem dönem değişken duygular içerisine giriyoruz. Bazen sabrediyoruz şükrediyoruz. Bazen de "Allah'ım yeter artık kaldıramıyorum dediğim zamanlarda oldu." Amam Allah acısını göstermesin diyorum. Kendimi bazen akıntıya sürekli kürek çeken biri gibi hissediyorum. Bazen bir yoruluyoruz. o akıntı bizi başa getirebiliyor. Aslında yorgunum.

MÜLAKAT 2

Adı Soyadı : Nermin –Anne

Yaş : 37

Öğrenim Durumu : Üniversite

Gelir Düzeyi : Orta

Din : Sünni -Müslüman

Kızının Yaşı : 10

Görme Oranı : % 100

1- **Çocuğunuzun farklı özelliklere sahip olduğunu öğrendiğinizde ne hissettikleriniz ve ilk tepkileriniz ne oldu? Bu durum karşısında dini açıdan neler düşündünüz? İnancınızla ilgili nasıl bir değişim yaşadınız? Bu durum dini inancınızı nasıl etkiledi?**

İkizdi. İkiz eşiydi, diğeri vefat etti. Çok erken doğum oldu. 28 haftaydı. Çok küçüklerdi. Diğeri daha sorunluydu, yatalak olacaktı, tamamen zihinsel, fiziksel engelli bir çocuktu. Olacaktı daha doğrusu. Kuvözden çıkamadı çocuk, mesela orada konumuzla ne kadar alakası var bilmiyorum ama. Selen ölsün tövbe ya Rabbim Beren ölsün diye dua ettim. Yani kurtulsun diye daha doğrusu ki duamı kabul etti diye düşünüyorum o zaman. Bir ay kadar kuvöze bağlı yaşadı daha sonra vefat etti. Hiç şansı olan çocuk değildi o. Daha sonrasında Selen yavaş yavaş kuvözdeyken hani onun görme durumları çıktı. Yavaş yavaş kör olmaya başladı. Hastane süreçlerimiz başladı o sıra. Psikoloji darma duman. Her şey darma duman daha doğrusu. İşte her şey o sıra bu dediğiniz mevzuya sarılıyorsun sürekli bir dua sürekli Allah'a sığınıyorsun. Allah'ım yardım et. Allah'ım yardım et. Ama olmadı. Hiç görmesi, kör olacak ya hani olması etmesin ve aklınıza gelebilecek her türlü (süreç yaşanabilirdi.) yani… nasıl anlatayım ki bunu ya… çok medet umuyorsun. Tamamen mucize bekliyorsun. Bir de şeydir hani benim başıma gelmeyecek o. Benim çocuğum kör olamaz. Olmayacak. Çok güveniyorsun, ediyorsun, okuyorsun. Sürekli bu tarz şeylere o kadar çok yöneldik ki biz. Sülük tedavisinden tut bilmem nerde bir şey hocası varmış hadii ona gidelim falan şeklindeydik artık. O derecede. Tabi hiçbir şeyden

fayda göremedik. Bilimsel anlamda da göremedik, bilimsel anlamda da göremedik. Çok fazla göremedim yani o sıra afallamam oluyor illaki yani. Hala da bazı şeylere kızarım. Şöyle ki: sınav olduğunu kabul etmiyorum. Bu sınav benimse benim çocuğum neden? Acı çeken niye benim çocuğum. Mantıklı gelmiyor bana. Tabi ki inancım sonsuz. O ayrı bir mevzu. Ama bu mantıklı gelmiyor. (Anladım çünkü bu senin sınavın diye telkinde bulunuyorlar.) hep öyle derler. Öyle dediler mi kaçıyorum ben hemen. Geri dönüp gidiyorum……hani yok başka yerden çare yok. Diyorsun. ama bir süre sonra o yaşadıklarından sonra daha doğrusu öyle diyeyim ki o süreç gerçekten hala da yaşıyoruz ki. Hala hastane muhabbetlerimiz devam ediyor. Bitmeyecek. Ömrübillah bitmeyecek.

2- İnancınız başa çıkmanızda olumlu olumsuz ne tür katkılar sağladı?

Belki o zamanlar o kadar sığınmasaydım, uçup gitmiştim belki o zaman. Ama sonrasında neden? Neden dedim bu seferde niye benim çocuğum dedim daha sonrasında…madem bu sınavsa benim çocuğum neden acı çekiyor. Ya ben sınava giriyorum, çocuğumla niye ben…Allah'ın bir çocuğa acı çektirmesi mantıklı gelmiyor bana ya…bana mantıklı gelmiyor. Çok girmek istemiyorum şey yapmak istemiyorum…ya kopar giderim diye korkuyorum. 10 senedir gitmediysem de gitmem çünkü koptuğum çok dönemler oldu benim, cidden çok uzaklaştım. Bir ara kafayı çizdim her gün televizyonu açıyordum. Yasinler, şeyler, sürekli oku üfle…sürekli böyleydim. Sanırım diyorum ya çok sığındım. Bu seferde dedim ki "eee olmadı, aksine daha çok büyük problemler çıktı. Çok sadece görmesi değil zihinseli de var benim kızımın. Yürümesinde ayrı sıkıntılar çıktı yarın öbür gün eğitimlerinde ıvırlarında bir sürü hastanede. Bir sürü şeyler çıktı. Buna da çok şükür diyoruz. Diyebiliyorum. Çünkü ben şuraya geldiğim gün şurada hiç unutmam. Her geldiğim gün ağladım. Her gün ağladım. Ben o zaman dank etti bana. Rehabilitasyonda da çok görmüyordum çünkü. Tamam birçok şeyin içindesin ama burası çok farklı. Ben arkadaşlarımı zorla getirttiriyorum buraya. Sizin bildiğiniz dünyanın dışında çok farklı bir dünya daha var. Hala kaldıramadığım çok durum. Anası sırtında taşıyor gene geliyor şurama ya. Allah'ım neden filan diyorsun yani. Ama şükrediyorsun bu seferde. . diyorum ya kopup gidebilirdim. Kendimi bırakabilirdim ki yaşadım bunları. Güvercinle oturup sohbet ediyordum. Kafayı çizdim bir ara vallahi…balkondaki güvercinler geliyordu. Hee sen napıyorsun falan şeklindeydim. Vallahiii. İyice uçmuştum. Yani diyorum ya antidepresanları daha yeni yeni bıraktım. bu süreçte mesela Kezban (arkadaşı) çok

akıllısını yaptı bir çocuk daha yaptı. Ben yapamadım. Korkudan yapmadım. Ve şuan uğraşıyorum hani…bu seferde. Olursa çok geç kaldım ama…korku ya bir daha aynı şeyleri yaşarsam. Hâlbuki ki Genetik bir durumum yok benim…

3- Bu süreci anlamlandırmada nerelerden destek aldınız?

İlla ki Selen doğar doğmaz bir rehabilitasyon derneğe başladık. Parıltı diye bir derneğimiz vardı. Hatta eskiden çok eskiden tanışırız orada. Onların çok çok büyük faydaları oldu bize rehabilitasyon ve özel eğitim hocalarının. Onun dışında aile, annemin alt katında oturuyorum. Sağ olsunlar maddi manevi hala daha aynı şekilde. Ne kadar maneviyatımı bozsalar da maddi olarak yanımdalar. Çünkü bazen onlar bile kabul etmiyorlar. Yani kendi kardeşim bile annem babam bile yeri geliyor kabul etmiyorlar o çocuğu.

4- Çocuğunuzun sağlığına kavuşması için kutsal mekânlardan, dini önderlerden destek arayışınız oldu mu? Olduysa deneyimlerinizi anlatır mısınız?

Belki de görmüşümdür bilmiyorum ki daha kötü olacaktı belki de. Benden ziyade arkadaşlarım Mekke'den toprak getirdiler. Çok fazla hani kutsal sular geldi. Zemzemler fala çok fazla geldi gitti. Şu Nevşehir'e gitmedim ama ...arkadaşların çoğu benim yerime daha çok gitti. Biz biraz daha sülük tedavisi o tarz şeylere yönelmiştik. Hani onlarla uğraşıyorduk. Gözlerine faydası olsun diye. Ondan sonra öğrendik ki hiçbir şeyin faydası yokmuş bize. Körlü o zaman daha bilmediğimiz için. Işte sürekli dua tabi.

5- Çocuğunuzun tıbbi tedavisiyle ilgili nasıl bir süreç yaşadınız, deneyimlerinizden bahseder misiniz?

Gidiyorsun nereyi duyuyorsan gidiyorsun. Hani biri daha iyi diyor yine gidiyorsun. Hoş ben bir sene yakın gitmiyorum bir yere. (Şuan problemi ne?) göz damarları arkası rob 5 iki gözde retina pati.

6- Yaşadığınız bu olağan dışı durumu anlamlandırırken dini metinlerde geçen kıssalardan yararlandınız mı? Nasıl yararlandınız, deneyimlerinizden bahseder misiniz?

Yani beterin beteri var ayetimdir bilmiyorum ama (gülüyor)…beterin beterini gördüm, yaşadım. Ya illaki duymuşuzdur. Duyuyoruz da şimdi sen sorunca aklıma gelmiyor birey ama muhakkak. Muhakkak olmaz mı? A gerçekten de doğruymuş diyorsun da yani. Şimdi insanlar şey yapıyor ya direk cennetliksin. Bakıyorsun cennetliksin. İşte bir tanesi öldü öbür tarafta cennetin kapısını açacak sana. Bunun illaki bir derinlemesine şeyine inmek lazım. Hani direk söylediğin zaman çok mantıklı gelmiyor. Ya ben dinlemiyorum zaten böyle dedikleri zaman, dönüp arkamı gidiyorum. Bu sefer de dinsiz imansız mısın diyorlar. Değil değil ama

7- Yaşam önceliklerinizde ne tür değişiklikler oldu? Bu olay sonrasında benzer problemleri olan birisi ile karşılaştığınızda onu teselli etmeye ve maddi manevi yardımcı olmaya çalışıyor musunuz?

Tabi ki şimdiye kadar hayatımda hiç görme engelli görmedim ki ben. Bu hayatı bilmiyorsun ki tamamen değişti tabi ki bakış açın değişiyor. Bu ne kadar iyi yönde ne kadar kötü yönde bilmiyorum. Tamamen psikolojim bozuk tabi. Ben daha yeni antidepresan bıraktım. Selen'den sonra şeker hastası oldum. 30 yaşında şeker hastalığına yakalandım. Ben hiç unutmam yani. Yapılan yardım konuşulmaz ama şimdi de söylüyorum. Kendi ismimle adaş, hastanede tanışmıştım, çocuğu onunda kör oluyordu o zamanlar. Bende yeni doğum yapmıştım. Ben de o da. Hopa'da oturuyor kendisi ve hala görüşürüz. Buradan koli moli yapıp bir şeyler göndermeye çalışırım ben de ona her sene…öyle yani o şekilde yardımcı olmaya çalışıyoruz biz de çevremize. Onun çocuğu yatalak, engelli yatalak. Hiçbir şekil de hareket edemiyor ve ay zaman Selen'le ameliyata girmişlerdi. Kadının kendi hala da çok güzel şükreder ya hala. Meme kanseri oldu memesini almışlar geçen gün. Görüşüyoruz sürekli görüşüyoruz. Kocası ayakkabı boyacısı, evi yok, köyü yok, yaşam sıfır. Maddiyat. Elimizden diyorum ya geldiği kadar yardımcı oluyoruz falan. Çok şükür diyor, tüylerim kalkıyor aklıma gelince. O bu anlamda çok telkin verir bana. Hep Allah'a sığın hep dua et. Hep der demiştir. 10 senedir de der. İşte onu görünce …inanıyorum zaten inanıyorum. İnanmasam şu an bu psikolojide de olmazdım. Diyorum ya koptuğum gittiğim zamanlarda oldu benim yani. Ama en son artık anti depresanlık da oldum yani bir de şeker benim sinir stres yaptı. Selene çünkü elimi kaldırmaya başladım. Vuruyorum yani. Çünkü çok mızmız ve şımarık bir kızım var benim. Bir de aileden de kaynaklı. Birde burada da çok şımartıyorlar bunu, seviyorlar mıncıklıyorlar. Her dediği yapılıyor bu çocuğun. Şımarık bir kız. Zihinseli de var. Afif

zihinseli var. (Atlatılabilir belki de?) tamamen hiçbir zaman olmayacak. 3-5 yaş geriden gelecek bu. Ama 10-15 yaşından sonra ne kadar fark edilir anlaşılır bilmiyorum. Kapatır diyorlar, anlaşılmaz diyorlar ama…ay bilmiyorum ya . şuan tamamen şeye odaklanmış durumdayım. Eğitim eğitim eğitim. Başak hiçbir şeyinde değilim. Okusun, yazsın, tamen kendi hayatını tek başına idame ettirebilsin. Tabi okuma yazması çok önemli. Ama ondan öncesinde bunlar geliyor. Tuvaletine gidebilsin. Elini yüzünü kendi yıkayabilsin. Evde yapıyor ama burada yardımla gidiyor. Öğretmenleri yardım ediyor. Çünkü yabancı ortamlardan korkuyor. Bizim yürüme sıkıntımız var biraz. Şu an bastımı korkuyor mesela. Yumuşak dokuya burası. Farklılık gösterebiliyor. Bazı görme engelli çocuklarda bu var…

8- Çocuğunuz durumunun değişmesiyle ilgili beklentiniz nelerdir? Nasıl bir beklentiniz var?

Göz muayenelerine gidiyorsun nereyi duyuyorsan gidiyorsun. Hani biri daha iyi diyor yine gidiyorsun. Hoş ben bir sene yakın gitmiyorum bir yere..(şuan problemi ne?) göz damarları arkası rob 5 iki gözde retina pati.

9- Böyle bir durumun başınıza gelmiş olması yaşam memnuniyetinizi nasıl etkiledi.

Muhakkak psikolojik tedavi şart ya. Şartmış kesinlikle. Ben hayır almam etmem diyordum. Ben hayır almam etmem diyordum, deli hapımı kullanıcam diyordum kendi kendime. Buydu yani psikolojimiz buydu. Ama zamanında almam gerekiyordu geç kaldım. Bir 5-6 aylık bir süreç aldım çünkü hamile kalabilmem için psikolojimi de düzeltmem gerekiyordu. Çünkü mutlu değilsin dedi doktor. Mutlu değilsin çocuğun olmaz dedi. Şekeri geçtik. Ondan çocuğunda olmaz dedi. Çünkü mutlu değilsin diyor. Mutlu muyum? Hani çok şükür gene, çok şükür diyebiliyorum. Hoplayıp zıplamıyorum her gün ama iyi gene iyiyiz. Buna da şükür ya çok zor daha dönemler atlattık. Çünkü onları…eğitimlerde hele. Hep şu psikoloji var bide…bu çocuk yürümez. Bu çocuk kendi başına nasıl dışarı çıkacak kör bir şekilde. Ben ölürsem. Hele şey psikolojisi bitti bitiriyor orada. Ben bundan önce ölürsem ne olacak. Şimdi daha iyiyim o anlamda. Çok gidiyor ya…benden çok gitti. Psikolojiden gitti beden zaten hasta oldum. Diyorum ya o kadar yıprandım ki 90 yaşında gibisin dedi ya.. 30 yaşında şeker olmak n demek. Ailede yok,

ırsi bir durum değil. Sıkıntıdan, stresten şeker olmuşum ve çok yüksekti beni geçen sen hastaneye yatırdılar. İnsülin ye…ben insülin kullanıyorum birde o dereceyim.

MÜLAKAT: 3

Adı Soyadı	**: Hakan Bey-Baba**
Yaş	**:37**
Öğrenim Durumu	**: Lise**
Meslek	**: Özel Bir şirkette çalışıyor**
Gelir Düzeyi	**: orta**
Din	**: Sünni -Müslüman**
Oğlunun Yaşı	**: 9**
Görme Engeli	**: Az gören % 5-10 arasında görme mevcut**
Yer	**: Sabancı Görme Engelliler Okulu\ Üsküdar\İstanbul**

1- Çocuğunuzun farklı özelliklere sahip olduğunu öğrendiğinizde ne hissettikleriniz ve ilk tepkileriniz ne oldu?

Alıştık yani bununla ilgili…insanın görme engelli çocuğu olunca yıkılıyor yani sağa sola gidiyor. Nereye saldıracağını bilmiyor. Tabi ki bu arada doktorlar Allah razı olsun çok pahalı. 15 dk. Muayeneye 500 tl para alıyor. Zaten 1500 tl maaş alıyorum.

Yani kabul etmedim. En başta kabul etmedim. Yani bir yanlışlık var. Bir de benim ailemde öyle bir şey olmadığı için ve tanımadığım için çok bir ağır travma yaşadım kendimce…kabullenemedim yani. Sonra zamanla alıştık. Çekeceğimiz çile varmış çektik. Tabi bu durumda ailenin de yanında olması gerekiyor destekçi olması gerekiyor. Bizde öyle olmadığı için daha ağır travmalar geçirdik. Eşimin ailesi biraz fazla ilgilendi. Ama zamanla şunu öğrendik. Çektik çektik. Ne kadar şanslı bir insanmışım. Çok şanlı hissediyorum bu konuda. Bu devirde çocuğu kontrol etmek imkânsız. Bunu söyleyebilirim. Yani istediğin seviyeye getirmek çok imkansız. Rabbim. Şimdi bu çocuğu verdi ama ben isyan ettim, çok küfrettim, kabullenmedim yani. Yarada karşı isyan ettik İmam Hatip mezunuyum bu arada. Bunu hak edecek ne yaptık diye kendime sordum. Yani ne yaptım ne yaptım. Günah işlemekle alakalı mı acaba bu. Günah işlemekle alakalı değil. Yani acaba bir günah işledim de ondan dolayımı oldu. Hep sorgular hep, sonuç da şeye geldim. İyi düşünürsen iyi olur derler ya hani. Acaba bu benim sınavım. Bende bu sınavı geçiçem. İnsan dünyaya çocuk getiriyorsa bunun bütün sorumluluklarını alıyordur

bence. Bu normal de şöyle düşünüyorum. Normalde bir ağacı toprağa ekersin suyuna bakarsın her şeyini verirsin. O ağaç büyür büyür. Sonra bakarsın koskocaman bir ağaç olur ve meyve verir. Ben onu yetiştiriyorum şimdi. Böyle yani kendi hayalimdeki çocuk gibi yetiştiriyorum. Yapmış yanlışları zaten göremiyor onları bilemiyor. Oraya da gidemiyor. Hayatı biz gösterdiğimiz için Allah'ı telanın yolunu daha iyi öğretiyoruz. Daha başındayım ama çok şey öğrettiğime inanıyorum. İleriye yönelik çok fazla dini bilgisi de var. Daha da iyi olacak. Onunla beraber bende öğreniyorum bu arada dua okuyorum. Kuranı kerim okuyoruz bol bol.

2- Bu durum karşısında dini açıdan neler düşündünüz? İnancınızla ilgili nasıl bir değişim yaşadınız? Bu durum dini inancınızı nasıl etkiledi?

Herkesin belli bir problemleri vardır. Dertsiz hiç kimse yoktur. Ama sağlığında ama madden ama manevi. Mutlaka problemi var anlata biliyor muyum? Bana diye bilir misin? Bir tane problemsiz insan gösterebilir misin? Çevrenizde aileniz de ya maddi olarak sıkıntılıdır ya sağlık olarak sıkıntılıdır ya ailevi olarak sıkıntılıdır. Ya ihtiyaç sahibidir. Mümkün değil ki şu adam da güllük gülistanlık içinde yaşıyor. Yaşayamaz yani. Rahmetli Sabancı bile adamın bütün mal varlığı varken bile çocuğu araba kullanamıyordu. Düşünebiliyor musunuz? Yani şimdi bu ibret alınacak bir ders değil mi? Yani çok paran olsun oğluna her şeyi getirebilirsin ama akıldan yoksun, ya da hiçbir şey yiyemiyor. Bence bu insanın dünyada vereceği sınav yani insanın çocuğu bence bir sınavı. İyi veya kötü. Kim ne der kim ne düşünür bilemiyorum. Benim bir ara hiç sıkıntım yoktu. Problemim yoktu. İşime geliyordum. Para kazanıyordum. Kimseyle problemim yoktu. Para kazanıyordum. Oh be diyordum ya …bu oğlum olduğu zaman film tersine döndü. Bu geldi daha çok sorunlar, daha çok aile baskısı... kimse yanında olmuyor ya. Zamanla zaman la kabulleniyorsun. Hayat bu kadar yeter onunla yaşamaya çalışıyorsun. Bence insanoğlu bulunduğu her ortama ayak uydurabilecek bir kapasite de Rabbim öyle yaratmış.

3- Bu süreci anlamlandırmada nerelerden destek aldınız?

Biz inanalar insanlarız. Bugün her zaman en baş düşündüğüm şey. Sabredenler mutlaka feraha erecek diyor Allah Teala değil mi. Ben o konuda Allah'la vicdanen rahatım. Konuşabiliyorum yani.. en iyi şey vicdanın sesidir onunla konuşuyorum. Tama

diyor olabilir günah da olabilir sevap da olabilir. Peygamber diyor ki hiç kimse günahsız yaşamıyor. Herkes günah işliyor.

4- Çocuğunuzun sağlığına kavuşması için kutsal mekânlardan, dini önderlerden destek arayışınız oldu mu? Olduysa deneyimlerinizi anlatır mısınız?

Yok. Allahtan başka kimeye inanmam ya. İlk baştan 30 Yasin'e göz açılır 40 Yasin'e falan filen. Zaten derdi veren Allah. Belki bizi kurtaracak ben öyle düşünüyorum. Belki bunu verdi belki ahiretim kurtuldu. Bugün sokağa çıkıp da ölmeyen var mı abicim. Durup durunken adam kalp krizi geçiriyor. Yani olur bir şeyler anlatabiliyor muyum? Şu an ben söyle inanıyorum. Ne kadar şükredersen o kadar yaşarsın gibi geliyor. Bedavaya ekmek yok. Çalışmayana ekmek yok. Ben inanmıyorum yani.

5- Yaşadığınız bu olağan dışı durumu anlamlandırırken dini metinlerde geçen kıssalardan yararlandınız mı? Nasıl yararlandınız, deneyimlerinizden bahseder misiniz?

Hz İsa'nın amaları iyileştirdiğini okumuştum. Herkese bir mucize verilmişti ya. Ben de şöyle düşünmüştüm demek ki cennette görecek…

6- Yaşam önceliklerinizde ne tür değişiklikler oldu? Bu olay sonrasında benzer problemleri olan birisi ile karşılaştığınızda onu teselli etmeye ve maddi manevi yardımcı olmaya çalışıyor musunuz?

Farkındalık diye bir şey var ya. O kesinlikle oluyor. Olmak zorunda zaten. Zaten ilk baktığım bu adam karşıya geçebiliyor mu kardeşim. Görme engelli birini gördüğüm zaman koşuyorum yanına merhaba deyip kendimi tanıtıyorum. Ve onlarla tanışıyorum yani. Tanıştığım insanlar. Geçen birisiyle tanıştım iş yerine giderken. Tesadüfen yanındayım böyle. Adam 40 yaşından sonra görme engelli olmuş. Yani diyorum ki mümkün mü? Adam diyor ki 40 yaşından sonra görme engelli oldum 5 yıl evde kaldım diyor. 5 yıl. Hapis hayatı gibi. Çıkamamış yani korkmuş. Ama zamanla zamanla iki adım ata, bakkala gide çakkala giderek dedim ya sana yani en başta. Allah'ı teala insanı her ortama göre yaratmış. Sen görmüyorum diye kapattığın için kapılarını yani o yüzden adamı biraz dinledim böyle uzun yol şoförü imiş ….yani insanlar her şeye hazırlıklı olması lazım. Biz kafadan gördüğümüz için böyle şeyleri. Bana normal geliyor.

7- Çocuğunuz durumunun değişmesiyle ilgili beklentiniz nelerdir? Nasıl bir beklentiniz var?

Bir ara kendimi şey için kandırdım yani göz çıkacakmış. Falan filan inek gözü, koyun gözü, dana gözü derken 10 yaşına getirdik çocuğu. Zaten bu saatten sonra görmek de istemiyor. Yunus Emre'ye soruyorum oğlum. Ya ben istemiyorum. Çünkü öyle bir tabiatı var yani. O kadar da önemli bir şey değil ya görmek. Ben bakıyorum da ben gördüğüm için rahat çalışıyorum. Çalışabiliyorum, sağa sola gidiyorum. Kimseye ihtiyacım yok. Ama bakıyorum akşamları gördüğümüz tek şey televizyon. Oğluma bakıyorum. Farklı şeyler içinde hiç televizyonla ilgilenmiyor bile başka olaylar için de. Bence görmek o kadar etkili değil ya…

8- Böyle bir durumun başınıza gelmiş olması yaşam memnuniyetinizi nasıl etkiledi.

Bu duruma alıştık artık. Yani bu duruma kim gelirse alışmak zorunda. Cerrah paşaya gittiğimde inanır mısın şöyle bir şeyle karşılaştım. Şimdi ben parçalanıyorum bu çocuk görüyor mu görmüyor mu diye…diyorum ki kendime "görmesi için ne yapabilirim başka" ve orada doktor bir kadına diyor ki "eğer bu parayı vermezsen, çocuğun görme engelli olacak" …hayata bakar mısın…ben görsün diye evim arabam yani hatta bir gözümü vermeye hazırım.